

๓
301
๑495๓

THE LIBRARY.
THE COLLEGE OF EDUCATION
BANGKOK, THAILAND

ตำนานพิชิตรบ

พระนิพนธ์ กับทั้ง พระวิจารณ์

ของ

สมเด็จพระยาตากษานูภาพ

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

ท้าววรจันทร์

(เจ้าจอมมารดาวาด พระสนมเอก ในรัชกาลที่ ๔)

พ.ศ. ๒๔๘๔

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์

51590๒

๑.0365

คำนำ

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ มารดาของข้าพเจ้าถึงอดิบุญกรรม วันหนึ่ง
กรมพระนเรศวรฤทธิเดชได้เข้ามาเยี่ยมศพด้วยกันกับเจ้าจอมมารดาภักดี
เมื่อนั่งอยู่ด้วยกันทหน้าศพ คุณจอมมารดาภักดีเห็นข้าพเจ้าเศร้าโศก
ท่านตั้งสัจ ออกปากว่า “ตั้งจต้องเป็นกำพร้า ฉันจรับเป็นแม่แทน
แม่ข้มจะไปรดหรือไม” ข้าพเจ้าได้ฟังท่านแแต่คงความกรุณาเช่นนั้น
จับใจ ก็กราบเรียนในทันทีว่า “ดิฉันขอเป็นลูกของคุณแม่ต่อไป”
แต่วันนั้นมาคุณจอมมารดาภักดีท่านก็แแต่คงความเมตตาปราณีอุปการะ
ข้าพเจ้าเหมือนเช่นเป็นบุตรของท่าน ฝ่ายข้าพเจ้าก็ปฏิบัติตามที่ท่านมา
เหมือนเช่นเป็นมารดา แต่ท่านอยู่ต่อมาเพียงอีก ๒ ปีถึง พ.ศ. ๒๔๖๘
พอกกรมพระนเรศวร ๑ ประชวรสิ้นพระชนม์ คุณจอมมารดาภักดีก็ถึง
อดิบุญกรรมตามไป ข้าพเจ้าของกำพร้ามารดาอีกครั้ง ๓ คุณท้าว
วรจันทร์ท่านมีความกรุณาจรับจะเป็นมารดาแทนคุณแม่ภักดีต่อไป แต่
มีข้อไขว่คว้าพระองค์เจ้าชานนวดหลานของท่านก็กำพร้าพระบิดา ต้องให้
ข้าพเจ้ารับเป็นบิดาเธอแทนกรมขุนพิทยาดภพฤทธิษาดาดด้วย ข้าพเจ้า
ก็รับด้วยความยินดีทั้ง ๒ สถาน แแต่คุณท้าววรจันทร์ท่านก็แแต่คง
ความเมตตาอารีอุปการะข้าพเจ้าเหมือนอย่างมารดา ฝ่ายข้าพเจ้าก็
ปฏิบัติตามท่านเหมือนอย่างบุตร แแต่ขอขจิตสันนิทสนมกับพระองค์
เจ้าชานน ๑ ยิ่งซนกว่าฉันเป็นลูกกับหลานสืบมาจนคุณท้าววรจันทร์ถึง
อดิบุญกรรม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ เวदानนผลิบุญข้าพเจ้าอยู่ที่เมืองบึง

ห่างไกล ไม่สามารถจะไปช่วยรักษาพยาบาลในเวดามือท่านป่วย และ
 ไม่สามารถจะไปช่วยงานศพเมื่อท่านถึงขณัตถ์กรรมแล้ว ได้แต่ให้ลูก
 ไปช่วยแทนตัว รู้สึกว่าการสนองพระคุณที่ท่านได้รับเป็นมารดาที่ยัง
 บกพร่องอยู่ บัดนี้จะถึงงานพระราชทานเพลิงศพคุณท้าววรจันทร์
 ข้าพเจ้าใคร่จะบำเพ็ญการกุศล ส่นอง พระคุณ ท่านโดย ดำฟังตัว อีกสัก
 อย่าง ๓ คิดเห็นว่า ถ้าพิมพ์หนังสือสำหรับแจกในงานเมรุจะทำได้
 สดวกกว่าอย่างอื่น ดังให้ไปปรึกษาพระองค์เจ้าชานนุดีถึงเรื่องหนังสือ
 ซึ่งจะพิมพ์นั้น ขอโปรดหนังสือ "ตำนานพิชิตรุษ" ซึ่งข้าพเจ้าได้เขียน
 ถวายไปยังสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ และประทานให้ขอ
 อ่านเมื่อเร็ว ๆ นี้ อยากให้ข้าพเจ้าพิมพ์หนังสือเรื่องตำนานพิชิตรุษใน
 งานศพคุณท้าววรจันทร์ ข้าพเจ้าทูลสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนริศ-
 รานุวัดติวงศ์ทรงพระดำริเห็นชอบด้วย จึงพิมพ์สมุดเล่มนี้ โดยหวัง
 ว่าจะเกิดกุศลด้วยให้ความรู้เป็นสาธารณประโยชน์

ข้าพเจ้าอุทิศกุศลซึ่งบำเพ็ญ ส่นอง พระคุณคุณ ท้าววรจันทร์
 ขอให้ท่านได้ทราบและอนุโมทนาด้วย เทอญ.

๑๖ ม.ค. ๒๔๖๖

ท้าววรจันทร์
(เจ้าจอมมารตาชาติ พระสนมเอก รัชกาลที่ ๔)
ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ อายุ ๔๕ ปี

สารบัญ

ตอนที่ ๑

ว่าด้วยเหตุที่ทำให้พิชิตรบในเมืองไทย	หน้า	๓
วินิจฉัยมูลของพิชิตรบ	"	๓
วินิจฉัยเหตุที่ไทยได้ตำราพิชิตรบ	"	๒
ตำนานเรื่องพระดั่งษ์ไทยไปบวชชาวตั้งกา	"	๕
วินิจฉัยนามดมเด็จพระอริยวงค์	"	๖
ปรารภคำอ้างถึงตำราพิชิตรบเมืองนครศรีธรรมราช	"	๗

ตอนที่ ๒

ว่าด้วยเหตุที่ทำให้พิชิตรบเมืองนครศรีธรรมราช	"	๘
วินิจฉัยเหตุที่เมืองนครศรีธรรมราชได้ตำราพิชิตรบ	"	๘
เหตุที่กรุงเทพ ฯ ได้ตำราพิชิตรบจากเมืองนครศรี ธรรมราช	"	๑๐
พระดั่งษ์ & คณะที่เมืองนครศรีธรรมราช	"	๑๓
ปรารภคำเรียกดมเด็จพระดั่งษ์ราช	"	๑๒

ตอนที่ ๓

ว่าด้วยคำราพิชิตรบเมืองนครศรีธรรมราช	"	๑๔
วินิจฉัยเทียบดกษณะพิชิตรบเมืองนคร ฯ กับกรุงเทพ ฯ	"	๑๕

เตรียมการก่อนทำพิธี	หน้า ๓๔
วิจารณ์ ตอนเตรียมการ	" ๓๕
พิธีตั้งนาวงด้าย	" ๓๖
วิจารณ์พิธีตั้งนาวงด้าย	" ๓๗
พิธีตรุษ ก่อนวันยิงอาฎานา	" ๓๗
วิจารณ์พิธีตรุษ ก่อนวันยิงอาฎานา	" ๓๘
พิธีตรุษ วันยิงอาฎานา	" ๓๙
วิจารณ์พิธีตรุษ วันยิงอาฎานา	" ๔๐
วันตั้งพิธีตรุษ	" ๔๑
พิธีสวดทเมืองนครศรีธรรมราช	" ๔๒
วิจารณ์พิธีสวดทเมืองนคร ฯ	" ๔๓

ตอนที่ ๔

ว่าด้วยตำราพิธีตรุษในกรุงเทพฯ ตั้งครั้งรัชกาลที่ ๑	" ๓๕
เตรียมการ	" ๓๕
วิจารณ์ ตอนเตรียมการ	" ๓๗
พิธีตั้งนาวงด้าย	" ๔๐
วิจารณ์พิธีตั้งนาวงด้าย	" ๔๑
พิธีตรุษ ก่อนวันยิงอาฎานา	" ๔๒
วิจารณ์พิธีตรุษ ก่อนวันยิงอาฎานา	" ๔๓
พิธีตรุษ วันยิงอาฎานา	" ๔๖
วิจารณ์พิธีตรุษ วันยิงอาฎานา	" ๕๒

วันตั้งพิชิตทรุษ

หน้า ๕๕

วิจารณ์ วันตั้งพิชิตทรุษ

” ๕๖

ตอนที่ ๕

ว่าด้วยแก้ไขตำราพิชิตทรุษรัชกาลที่ ๑

” ๕๗

เรื่องลดจำนวนโรงพิชิต

” ๕๗

เรื่องได้กนัคเจ้านาย

” ๕๘

เรื่องแจกพิศมรกับคระบองเพชร

” ๕๘

เรื่องแจกพิศมรกับคระบองเพชร

” ๕๘

เรื่องแจกพิศมรกับคระบองเพชร

” ๕๘

เรื่องแจกพิศมรกับคระบองเพชร

” ๕๘

เรื่องตั้งพระพิชิตทรุษ

” ๖๐

เรื่องแห่พระตั้งมีเขาพิชิตทรุษ

” ๖๐

เรื่องแห่การล้อมมังกด

” ๖๓

เรื่องสร้างบึงนัยอาฎานา

” ๖๒

เรื่องแก้ประกาศเทวดา

” ๖๓

เรื่องแก้การล้อมอาฎานาญัตตุร

” ๖๔

เรื่องตั้งระฆังตั้งญายิงบึงอาฎานา

” ๖๕

เรื่องพระราชทานน้ำตั้งเจ้านาย

” ๖๖

เรื่องพระประน้อมนัคไปวยทราย

” ๖๗

เรื่องทำพิชิตทรุษวงหน้า

” ๖๗

เรื่องเด็กพิชิตทรุษ

” ๖๘

ตอนที่ ๖

ว่าด้วยประกาศเทวดาภาษาสิงหฬสังสกฤต	หน้า ๖๘
วินิจฉัยเหตุที่ประกาศเป็นภาษาสิงหฬสังสกฤต	" ๖๘
อธิบายของพระดังกล่าวด้วยประกาศพิธิ์ตรุษ	" ๖๘
เทียบคำประกาศเมืองนคร ฯ กับประกาศ	
ในกรุงเทพ ฯ	" ๗๐
เรื่องแปลประกาศเป็นภาษาไทย	" ๗๒
คำประกาศเจตาศ้า วรรคที่ ๓	" ๗๒
วิจารณ์คำแปล วรรคที่ ๓	" ๗๓
คำแปลประกาศ วรรคที่ ๒	" ๗๔
วิจารณ์คำแปล วรรคที่ ๒	" ๗๔
คำประกาศเจตาค้า	" ๗๕
คำแปลประกาศ วรรคที่ ๓	" ๗๕
วิจารณ์คำแปล วรรคที่ ๓	" ๗๕
คำแปลประกาศ วรรคที่ ๔	" ๗๗
วิจารณ์คำแปล วรรคที่ ๔	" ๗๗
คำแปลประกาศ วรรคที่ ๕	" ๗๘
วิจารณ์คำแปล วรรคที่ ๕	" ๗๘
คำแปลประกาศ วรรคที่ ๖	" ๗๙
วิจารณ์คำแปล วรรคที่ ๖	" ๗๙
คำแปลประกาศ วรรคที่ ๖	" ๘๐
วิจารณ์คำแปล วรรคที่ ๖	" ๘๑

(ง)

คำแปลประกาศ วรรคที่ ๗

หน้า ๗๒

วิจารณ์คำแปล วรรคที่ ๗

» ๗๓

ตอนที่ ๗

ว่าด้วยพิธีตรุษเมืองดังกา

» ๗๔

พิธีตรุษเมืองดังกา

» ๗๕

วิจารณ์พิธีตรุษเมืองดังกา

» ๗๖

เรื่องตำนานพิชิตรุษ

ตอนที่ ๑

ว่าด้วยเหตุที่จะทำพิชิตรุษในเมืองไทย

พิชิตรุษเป็นพระราชพิชิตใหญ่อันหนึ่ง ซึ่งทำประจำปีละมอไม่ขาด ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตั้งมาจน ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์อีกกว่า ๓๕๐ ปี เพิ่งเด็กเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐ แม่เด็กแดงเช่นนกคิ ยังมดารา และจดหมายเหตุในเรื่องพิชิตรุษเข้ากับโบราณคดีนักคิดวินิจนัย ข้าพเจ้า จึงต้องค้นข้อความมาคิดเขียนตำนานขึ้นดังจะกล่าวต่อไป

พิชิตรุษเดิมเป็นพิชิตทางใต้ยี่สามศรัทธาของ พวกอินเดียนข้างฝ่ายใต้ เมื่อพวกทมิฬได้ครองเมือง ดังกาเอาพิชิตรุษตามตริศำสนาของตนมา ทำเป็นประเพณีบานเมือง เป็นมูลเหตุที่จะมีพิชิตรุษในดังกาหัวปี ครั้นถึงสมัยชาวดังกาพวกถือพระพุทธศำสนาได้เป็นใหญ่ในเมืองดังกา หารอยจะเห็นพวกดังกาเชื่อถือลัทธิลัทธิของพิชิตรุษอยู่มากไม่อาจเลิก การพิธีนั้น จึงคิดเปลี่ยนแปลงกระบวนทำพิชิตแก้ไขใหม่เป็นพิชิตทาง คติพระพุทธศำสนา แล้วทำพิชิตรุษต่อมาในดังกาหัวปี ไทยเรา ได้ดำราก็ชาวดังกาคิดแก้ไขขึ้นใหม่ทำตาม พิชิตรุษจึงมาขึ้นในเมือง ไทย ต้นเค้าของพิชิตรุษเป็นดังกล่าวมานี้ไม่ต้องสงสัย จะเริ่มเรื่อง ตำนานด้วยพิจารณาว่าไทยได้แบบแผนพิชิตรุษมาจากเมืองดังกาแต่

เมื่อใด หาเค้าเงื่อนหรือตรวจดูในกฎมณเฑียรบาลซึ่งทรงกรมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ตอนว่าด้วยพระราชพิธี ๓๒ เดือน มีพระราชพิธีทำเดือน ๔ เรียกว่าส้มพิจนดิน คือเปิดย่นปี แต่ในกฎมณเฑียรบาลไม่มีรายการพิธีส้มพิจนดินว่าทำอย่างไร แต่ตั้งเกดถึงขณะพิธีอื่น ๆ ที่ปรากฏอยู่ในกฎมณเฑียรบาล ดูถ้วนพราหมณ์เบนผู้อำนวยการพิธีทั้งนั้น ห้ามพิธีที่ตั้งผู้อำนวยการไม่ เค้ากล่าวถึงพระตั้งส้มแห่งเดียวแต่พิธีประจำเดือน ๕ ว่า “ตั้งรับพระ” แต่จะหมายความว่าพระพุทธรูปหรือเทวรูปก็เป็นได้ อย่างไรก็ดีที่ไม่ปรากฏพิธีกรรมในกฎมณเฑียรบาล แต่มาในตำราพิธี ๓๒ เดือนเช่นปดายส้มยกกรุงศรีอยุธยา เช่นกล่าวในหนังสือเรื่องคำให้การชาวกรุงเก่า เป็นต้น ก็เป็นเหตุให้ถึงความเห็นเป็นยุติได้ว่าไทยได้แบบพิธีกรรมมาจากลังกา ต่อตั้งมัยอนเมื่อภายหลังตั้งกฎมณเฑียรบาล ต้องตรวจดูพระราชพิธี ๓๒ เดือนในกฎมณเฑียรบาลพม่า ซึ่งคล้ายกับของไทยเพราะเป็นตำรามาแต่ครั้งเดียวกัน ก็ปรากฏแต่ว่า เดือน ๔ มีพระราชพิธีตั้งเครื่องพดกรรมไปบวงสรดวงเทพารักษ์หัดภพระนคร ๔ แห่ง กับเทพารักษ์ศักดิ์สิทธิ์อื่นดัดยอยุณที่ต่าง ๆ อีก ๓๗ แห่ง กับมีการบำเนญพระราชกุศลต่อพระทราญตามวัดห้ามพิธีกรรมเช่นไทยทำไม่ ข้อนี้ถือว่าพิธีกรรมแบบลังกาไม่เคยไปถึงเมืองพม่า หรือว่าอีกนัยหนึ่ง ตำราพิธีกรรมออกจากลังกาก็ตรงมายังเมืองไทยทีเดียว

คิดวินิจฉัยต่อไปว่าไทยจะได้แบบพิธีกรรมอย่างลังกามาด้วยประการอย่างใด เห็นว่าอาจจะได้มาด้วยลักษณะ ๓ อย่างต่างกัน คือ

อย่างที ๑ ได้แต่หนังสือตำรามา ถ้าอย่างนั้นหนังสือน้อยมาเป็น
ภาษาสิงหฬและจารลงใบลานด้วยอักษรสิงหฬ จำต้องมีผู้รู้เชี่ยวชาญ
แปลออกเป็นภาษาไทย แต่เพียงได้อ่านตำรานั้นก็ยากที่พระเจ้า
แผ่นดินตลอดจนพระราชาคณะสงฆ์จะเด็มิได้ถึงชวนชวายทำพิธีตรุษ
ตามอย่างดังกล่าว

อย่างที ๒ มีพระเถระชาวลังกา ซึ่งเป็นผู้ชำนาญการพิธีตรุษ
เข้ามาในเมืองไทย มาบอกเล่าและสอนให้ทำพิธีตรุษ ถ้าอย่างนั้นเห็นว่า
พระเถระชาวลังกาองค์นั้นจะต้องเป็นชนพระราชาคณะในเมืองลังกา
เพราะพิธีตรุษเป็นพระราชพิธีทำในราชสำนัก พระดังกล่าวมิทำได้
และพระราชาคณะดังกล่าวองค์นั้นเมื่อมาถึงเมืองไทยจะต้องได้บำเพ็ญคุณ
กรรมให้ปรากฏจนคนทั้งหลาย ตลอดจนพระเจ้าแผ่นดินทรงเด็มิได้
คล้ายกับเป็นพระราชาครูก่อน จึงจะดำรงแนะนำให้เชื่อถือกระทำ
ตามได้ พิเคราะห์หัดก็ยากที่จะมิได้

อย่างที ๓ มีพระสงฆ์ไทยได้ไปเห็นชาวลังกาทำพิธีตรุษ และมี
โอกาสศึกษาวิธีทำพิธีนั้นจนสามารถทำได้ แล้วเขาคำว่าเข้มายัง
เมืองไทยทุกซ่แจ่งแก่พระเจ้าแผ่นดินทรงเด็มิได้คุณวิเศษของพิธีนั้น
จึงดำรัสเเผดียงพระราชาคณะสงฆ์ให้ทำพิธีตรุษตามอย่างดังกล่าว

พึงเห็นได้ว่าใน ๓ อย่างนั้น อย่างที ๓ คือที่พระสงฆ์ไทยไปได้
ควมรู้และเขาคำว่าพิธีตรุษมาจากลังกาเป็นนงามยิ่งกว่าอย่างอื่น และ
ควมจริงก้น่าจะเป็นเช่นนั้น เพราะมีเรื่องพงศาวดารประกอบเป็น
หลักฐาน

ในเรื่องพงศาวดารดังกล่าว เมื่อก่อน พ.ศ. ๒๒๒๐ เมืองดังกล่าว
 ตกอยู่ในอำนาจพวกฝรั่งโปรตุเกส ๆ พยายามทำตายพระพุทธรูปต่างใน
 ดังกล่าวด้วยประการต่าง ๆ มาช้านาน ครั้นพวกฝรั่งฮอลันดามามี
 อำนาจชนทางตะวันออกเข้าร่วมมือกับชาวดังกล่าวด้วยกันกำจัดพวกโปร-
 ตูเกสไปได้ พวกฮอลันดาเอาใจชาวดังกล่าวไม่เบียดเบียนพระพุทธรูป
 ต่างต่าง จึงเป็นโอกาสให้พระเจ้าวิมตธรรมดริยกับพันพระพุทธรูปต่าง
 เมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๘ ในครั้งนั้นปรากฏว่าในดังกล่าวทั้งหมดสิ้นล้มตวงค์
 ไม่มีพระภิกษุหรือสามเณรเหลืออยู่ พระเจ้าวิมตธรรมดริยจึงให้ไปขอ
 พระสงฆ์ที่เมืองยักไซได้ไป ๓๐ รูป ให้เป็นคณะปกครองชาวดังกล่าว
 ผู้เป็นภิกษุ ๓๐ รูป เป็นสามเณร ๓๖๓ รูป แต่พระสงฆ์ชาวยักไซ
 ทนอากาศเมืองดังกล่าวไม่ไหว ถึงมรณภาพตวงค์หลายรูป ที่เหลืออยู่ก็
 ภัยก็พากันลากลับไปบ้านเมืองหมด แต่นักไม่มีพระชาวยักไซยอมไป
 อีก ฝ่ายพระภิกษุชาวดังกล่าวอุปสมบทชนใหม่หนึ่งไม่ทันมีพรรษาอายุ
 ก็จะให้อุปสมบทผู้อื่นได้ ถึงมรณภาพบ้างเล็กน้อยบางหมดตวงค์ ๓๐ รูป ก็สิ้น
 พระสงฆ์ที่จะล้มตวงค์ในเมืองดังกล่าวอีกครั้ง แต่ครั้งยังมีสามเณร
 ที่พระชาวยักไซบวชไว้ ๓๖๓ รูปนั้นเหลืออยู่ราว ๕๐ รูป แต่ไม่มีคณะ
 สงฆ์จะให้อุปสมบท พวกสามเณรเหล่านี้ก็คอยรับหน้าที่ทำการต่าง
 อย่างพระภิกษุ เช่น ทำการพระราชพิธีเป็นต้น ทั้งเป็นสามเณรมา
 หลายนับ มีสามเณรแก่ ๆ เหล่านี้ที่ใดเดาเรียนรอบรู้พระธรรมวินัย
 ถึงเป็นคณาจารย์ได้หลายรูป ครั้นถึงรัชกาลพระเจ้าเกียรติศิริราช
 ถึงจะได้ทรงทราบจากพวกฮอลันดาว่าในเมืองไทยพระพุทธรูปต่าง

รุ่งเรือง จึงแต่งให้ราชทูตเชิญพระราชดำรัสเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา
 ในรัชกาลพระเจ้าบรมโกษฐ ๓ ทูลขอพระสงฆ์ไทยไปให้อุปถัมภ์
 สมนวงค์ชนใหม่ในลังกาทวีป พระเจ้าบรมโกษฐทรงยินดีโปรดให้
 อาราธนา พระอุบาลี ราชาคณะฝ่ายวิปัสณาสูตรรูป ๓ พระอริยมุนี
 ราชาคณะฝ่ายคันถสูตร รูป ๓ ไปเป็นอุปัชฌาย์ มีพระสงฆ์คณะ
 ปวกเปรียญ ๕ รูปเป็นกรรมาจจา กับพระอินดับอีก ๓๓ รูป รวม
 พระสงฆ์ ๓๘ รูป กับสามเณรด้านศิษย์ตามไปด้วยอีก ๘ รูป ไปถึง
 เมืองลังกาเมื่อ พ.ศ. ๒๒๙๖ ให้อุปถัมภ์แก่สามเณรนายก ๕๐ รูป
 ก่อน แล้ววอชกุดบุตรชาวลังกาอีกเป็นอันมาก คำสอนวงศ์กถัมชน
 ในลังกาทวีปเหมือนหนหลัง แต่พระภิกษุสงฆ์ชาวลังกาที่รับอุปถัมภ์
 คือ พระอุบาลีและพระอริยมุนีจำจะต้องออกไปอีก ๓๐ พรรษาจึงจะมี
 พรรษาเป็นอุปัชฌาย์ให้อุปถัมภ์ผู้อื่นได้ พระเจ้ากรุงลังกาจึงทูลขอให้
 พระสงฆ์ไทยอยู่ที่เมืองลังกาไปจนกว่าพระลังกาจะบวชกันตัวเอง แต่
 พระเจ้าบรมโกษฐได้ทรงสัญญาแก่พระอุบาลีกับพระสงฆ์ไว้แต่แรกว่า
 จะให้ไปอยู่เมืองลังกาเพียง ๓ ปี ครั้นถึงกำหนดจึงทรงจัดพระสงฆ์อีก
 คณะ ๓ มีพระราชคณะเป็นทพระวิสุทธาจารย์ องค์ ๓ พระวรญาณ
 มุนี องค์ ๓ กับพระสงฆ์บริวาร ๓๘ รูป สามเณร ๒๐ รูปไปเปิดเรียน
 พระสงฆ์ชุดแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๒๙๘ ถึงเวदानันพระอุบาลีกับพระสงฆ์
 ที่ไปคราวแรกถึงมรณภาพเสียในเมือเมืองลังการวม ๓๐ รูป กับสามเณร
 ถึงมรณภาพ ๒ รูป ได้กลับมาแต่พระอริยมุนีกับพระสงฆ์ ๘ รูป กับ

ด้ามเณร & รูป มาถึงกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๒๒๘๘ ก่อนพระเจ้าบรมโกษชูสู่อวรรคต ๒ ปี

พระอริยมุนีกับพระสังฆซึ่งได้ผ่านภยันตรายไปพินพระศาสนาใน
ดังกล่าวปด้าเร็วได้ ครองนามความชอบ มากทั้งในฝ่ายพุทธจักร และ
อาณาจักร พระเจ้าบรมโกษทรงทรงยกย่องเกียรติยศเป็นบำเหน็จ
ทุกองค์ มีเคาเงอนดูเหมือนพระอริยมุนีจะได้เป็นที่สมเด็จพระสังฆราช
สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เคยทรงปรารภ
ว่าราชทินนามของสมเด็จพระสังฆราช ว่า "สมเด็จพระอริยวงศญาณ"
ทำไมแต่กรุงศรีอยุธยานั้น พิศเพราะที่ทางเวรยาภรณ์ไม่ตั้งที่ดูจะ
เป็นนามคิดขึ้นใหม่ เพราะฉะนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
จึงทรงแปลเป็น "สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ" อาศัยพระปรารภ
ดังกล่าวมา ข้าพเจ้าตั้งนิษฐานว่า เมื่อพระเจ้าบรมโกษทรงตั้ง
พระอริยมุนีเป็นสมเด็จพระสังฆราชทรงทรง พระราชดำริว่า นาม
พระอริยมุนีชาวลังกานับถือเป็นที่ตนอาจารย์อยู่ทั่วไปจะเปลี่ยนเป็นนาม
อันเดี่ยหากควรไม่ จึงโปรดให้คงคำ "อริย" ไว้เป็นต้นราชทินนาม
แต่คงเคยเป็นแบบนามสมเด็จพระสังฆราชต่อมา ความตั้งนิษฐาน
ชอบจะถูกหรือผิดอย่างไรก็ตาม ความจริงยังมีอีกข้อหนึ่งซึ่งไม่มั่งจะ
ดังดี คือพระอริยมุนีกับพระสังฆไทยที่ไปด้วยกันได้ออกไปอยู่เมือง
ดังกล่าวถึง ๓ ปี และในเวลาที่อยู่ในกรุงศรีวิชัย (แกนต์) ราชชาณน
ได้รับนิมนต์เข้าในงานราชพิธีและการบำเพ็ญพระราชกุศล ในราชสำนัก
เนื่องนี้ ต้องได้รู้เห็นคุ้นเคยกับกัรพระราชพิธีต่าง ๆ ที่ทำในเมือง

ดังกา เมื่อกดบมาถึงกรุงศรีอยุธยาพระเจ้าบรมโกษทรงตรัสถามถึง
 ขนบธรรมเนียมในราชสำนักเมืองดังกาและได้ทรงทราบจากพระอริยมุนี
 ว่าในราชสำนักเมืองดังกาทำพิธีศรัทธาเป็นพระราชพิธีใหญ่ประจำพระ
 นครเล่มขลุ่ย คองทรงพระราชดำริว่าพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินที่
 ในพระนครศรีอยุธยายังเป็นแต่พิธีพราหมณ์ จึงดำรัสสั่งให้เปลี่ยน
 เป็นพิธีศรัทธาทางพระพุทธศาสนาเหมือนอย่างเช่นทำในเมืองดังกา และ
 โปรดให้พระอริยมุนีเมื่อเป็นสมเด็จพระสังฆราชเป็นผู้อำนวยการที่จัด
 ใหม่ขึ้น โดยวินิจฉัยดังกล่าวมาจึงเห็นว่าพิธีศรัทธาเพียงชั้นในเมืองไทย
 เมื่อปลายรัชกาลพระเจ้าบรมโกษ ราวแต่ พ.ศ. ๒๒๙๐ เป็นต้นมา

แต่มีคำท่านผู้หลักผู้ใหญ่กล่าวไว้แต่ก่อนว่าเมืองนครศรีธรรม-
 ราช ได้ตำราพิธีศรัทธาจากเมืองดังกามาทำที่เมืองนคร ๆ ก่อน แล
 กรุงเทพฯ ๆ จึงได้ตำรามาจากเมืองนคร ๆ มาทำเป็นพระราชพิธีศรัทธา
 ในราชธานี ข้าพเจ้าตรวจตราหาหลักฐานที่จะแต่งตำนาน พบ
 ค่าเงื่อนว่ากรุงศรีอยุธยาได้ตำราพิธีศรัทธาตรงมาจากเมืองดังกา ดัง
 กล่าวมาแต่ แต่ขอทว่ากรุงเทพฯ ได้ตำราพิธีศรัทธาไปจากเมืองนคร ๆ
 ก็เป็นความจริง เพราะตัวตำราพิธีศรัทธาเมืองนคร ๆ ยังมีปรากฏอยู่
 ความเป็นอธิบายแตกต่างกัน ที่จริงเป็นอย่างไรจะกล่าวต่อไปในตอนหน้า

ตอนที่ ๒

ว่าด้วยเหตุที่ทำให้พิชิตรัฐณเมืองนครศรีธรรมราช

ในหนังสือ “ประกาศพระราชพิชิต” ๒ เต็มดมุด ซึ่งกรมพระ
ดมุดมอมรพันธุ์ทรงรวบรวมเรื่อง ประทานไว้ให้หอพระดมุดพิมพ์เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๕๘ มีตำราพิชิตรัฐณเมืองนครฯ อยู่ในเล่ม ๓ หน้า ๒๓๓ แด่
เรื่องของตำราหน ว่าเมื่อรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์ ตอน
แรกสร้างพระนคร ดมเด็จพระดังมราช (ด้) วัดบางจำใหญ่ (คือ
วัดระฆัง) ให้พระครูปลัดคัมภีร์ไปเรียกเอาตำราพิชิตรัฐณกับพิชิตสารท
ทเมืองนครศรีธรรมราช แด่พวกตั้งหมายกเมืองหน่มพระดังมราชา
กาแก้วเป็นประมุข ตอบมายังพระครูปลัดว่าหนังสือตำราเดิมหาย
เดี่ยวแต่แด่พระดังมราชากาแก้วเคยทำพระราชพิชิตหน่มมาเด่มอ จำ
ตำราได้จึงเขียนถวายโดยพิศดาร ตำราซึ่งตั้งมากบดขคนททำให้เขา
ใจว่ากรุงเทพฯ ได้ตำราพิชิตรัฐณมาจากเมืองนครฯ แต่ตามวินิจฉัย
ที่ข้าพเจ้ากด่ามาในตอนที่ ๓ ซึ่งว่าพิชิตรัฐณได้มาจากเมืองดงก่าในรัช-
กาลพระเจ้าบรมโกษฐี แด่มาทำเป็นพระราชพิชิตแต่ในราชดำเนินกกรุง
ศรีอยุธยา จะต้องคิดต่อไปว่าเพราะเหตุใดจึงไปมีพิชิตรัฐณทำที่เมือง
นครศรีธรรมราช จะว่าดังตำราพิชิตรัฐณออกไปให้ทำตามหัวเมือง
แต่กรุงศรีอยุธยาก็ไม่ได้ เพราะทำแต่เมืองนครศรีธรรมราชแห่ง
เดียว แด่พิจารณาตกรบจนการพิชิตพระดังมราชากาแก้วพรรณนา

๕
นน เป็นดกษณะพระราชพิธีตั้งเกณฑ์ผู้อาราชาการเมือง เพราะ
๕ ๑๐ ๑๔
ฉะนหมุดเหตุท้าวพิษตรุษณเมืองนครศรีธรรมราชเห็นม้อย่างเดียว คือ
๕
เมื่อเสด็จพระนครศรีอยุธยาแก่พระมาเดว ในเวลาไม่มีพระเจ้าแผ่นดิน
ปกครองประเทศพร้อมกันเหมือนแต่ก่อน ผู้ปกครองหัวเมืองใหญ่ที่
๕ ๕ ๕ ๕
มีโตเดี่ยวเมืองแก่พระมาในครวณน ต่างก็ตั้งตัวเป็นเจ้าแผ่นดินมชนหลาย
๕ ๕ ๕ ๕ ๕
กักตั้งปรากฏในเรื่องพงศาวดาร ครวณนพระปตตผู้รงเมืองนครศรี
๕ ๕ ๕ ๕ ๕
ธรรมราชก็ตั้งตัวเป็นเจ้าแผ่นดินด้วยกัก ๓ ในพงศาวดารเรียกว่า "เจ้า
นครฯ" เคยเป็นหลวงตีทมิฬนายเวรมหาดเล็กรับราชการในราชสำนัก
๕ ๕ ๕ ๕ ๕
ชนบธรรมนิยมในพระนครศรีอยุธยาแต่ก่อน เมื่อตั้งตัวเป็นเจ้า
๕ ๕ ๕ ๕ ๕
แผ่นดินจึงเอาแบบแผนในราชสำนักกรุงศรีอยุธยา มีการพระราชพิธี
๕ ๕ ๕ ๕ ๕
ต่าง ๆ เป็นต้น ไปตั้งชนเป็นแบบแผนในราชสำนักของตนให้เหมือนพระ
๕ ๕ ๕ ๕ ๕
เจ้าแผ่นดิน และในครวณนชาวพระนครศรีอยุธยา ทงทเป็นข้าราชการ
๕ ๕ ๕ ๕ ๕
กับพระตั้งมีและพวกพราหมณ์พากันหนีพระมาตั้งไปอาศัยอยู่ณเมืองนคร
๕ ๕ ๕ ๕ ๕
ศรีธรรมราชมาก เจ้านครฯ คงได้ตัววาพิษตรุษจากพวกข้าราชการกับ
๕ ๕ ๕ ๕ ๕
พระตั้งมีและพราหมณ์ที่เคยทำกร พระราชพิธี ในกรุงศรีอยุธยาด้วยกัน
๕ ๕ ๕ ๕ ๕
จัดกรจึงดำมารถทำพระราชพิธีตรุษเป็นประเพณี ชนในเมืองนครศรี
๕ ๕ ๕ ๕ ๕
ธรรมราช เจ้านครฯ ตั้งตัวเป็นเจ้าแผ่นดินอยู่ได้ ๓ ปี พระเจ้ากรุงธนบุรี
๕ ๕ ๕ ๕ ๕
ได้ตั้งไปตีได้เมืองนครศรีธรรมราชเอาตัวเจ้านครฯ เข้ามาไว้ในกรุง
๕ ๕ ๕ ๕ ๕
ธนฯ แล้วทรงตั้งเจ้านราสูริยวงศ์หุดานเชอให้ไปครองเมืองนครศรี-
๕ ๕ ๕ ๕ ๕
ธรรมราช แต่เจ้านราสูริยวงศ์ไปอยู่ได้ไม่ช้าถึงพิราตย์ ผู้รงราชการ
๕ ๕ ๕ ๕ ๕
เมืองไม่ดำมารถจะปกครองได้ พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงทรงตั้งเจ้านครฯ เป็น

พระเจ้าธนทัตต์มาอย่างประเทศราชกลับไปครองเมืองนครศรีธรรมราช
 ตามเดิม เจ้านครท้าวพิชิตบุษย์ต่อมาตลอดจนสมัยกรุงธนบุรี ในกรุง
 ธนบุรีเมื่อตั้งเป็นราชธานีแล้วก็เห็นจะพยายามทำพระราชพิธีต่าง ๆ เช่น
 พิธีตรุษเป็นต้น ตามอย่างราชสำนักในกรุงศรีอยุธยาแต่ปางก่อน ไม่
 ปรากฏว่าทำอย่างไร มีเค้าจะคาดได้แต่ว่าคงทำพอเป็นกิริยาบุญ ไม่
 เป็นระเบียบเรียบร้อยทีเดียว เพราะบ้านเมืองยังระดังระด้ายแต่ติด
 ทำศึกสงครามอยู่เสมอ ครั้นถึงรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์
 เจ้านครแก้วราชวดีบังคับบัญชาการพินเพื่อน พระบาทสมเด็จพระพุทธ
 ยอดฟ้าจุฬาโลกจึงโปรดฯ ให้ปลดออกจากราชการ ทรงตั้งเจ้าพิชิต
 ธิราชบุษย์เป็นบุตรเขยเจ้านครให้เป็นที่เจ้าพระยาศรีธรรมมาโคกราชมัยศ
 เพียงพระยามหานครตามทำเนียบเดิม ไปว่าราชการ เมืองนครศรี
 ธรรมราช แต่ถึงชั้นการพิชิตบุษย์ที่เมืองนครศรีธรรมราช ถือกันว่า
 เป็นประเพณีสำหรับเมืองจึงคงทำสืบมา เป็นแต่ดัดคึกคักจากเจ้า ไป
 ปลดโรงทำพิธีที่กลางเมืองแทนเคยทำที่ท้องพระโรงในวังมาแต่ก่อน นำ
 พิธีดวงทงยงทำพิชิตบุษย์เมืองนครศรีธรรมราชต่อมาจนถึงรัชกาลที่ ๕
 เมื่อพระรัตนชัช (ม่วง) เป็นเจ้าคณะจังหวัดเป็นผู้อำนวยการพิธี
 เคยให้พระสังฆาจารย์ ๑ ตัวคณาจารย์และภิกษุอื่น ๆ ถวายพระบาท
 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงฟังทำนอง แต่เดี๋ยวนี้จะเด็กเด็ก
 แล้วหรืออย่างไรหาทราบไม่

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้างพระนคร
 แล้ว มีพระราชประสงค์จะทรงฟื้นฟูขนบธรรมเนียมราชการให้เป็น

ระเบียบเรียบร้อยเหมือนเมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเรียกกันว่า "กรุง
บ้านเมืองดี" จึงโปรดให้สืบหาตำหรับตำราการต่างๆ ซึ่งยังมีฉบับเหลือ
อยู่ ทั้งให้ไต่ถามผู้ซึ่งเคยเป็นข้าราชการรัฐชนบทรวมเนียมในกรุงศรี
อยุธยา รวบรวมตำรากับความรู้ของคนเก่าตรวจชำระตั้งเป็นดุษ
กรรมเนียมในกรุงรัตนโกสินทร์ ก็ในการพินชนบทรวมเนียมครั้น
ต้นการพระราชพิธีตั้งมีตกอยู่ในหน้าที่สมเด็จพระตั้งพระราช
สมเด็จพระตั้ง (ตั้ง) เดิมอยู่วัดพระเจ้าพนัญเชิง เมื่อเดี่ยกรุงหันพระม
าก็ลงไปอาศัยอยู่ณเมืองนครศรีธรรมราช ได้เคยเห็นเจ้านครฯ ทำพิธี
ตรุษ เมื่อจะจัดระเบียบพระราชพิธีตรุษที่ในกรุงเทพฯ จึงให้เรียก
ตำราพิธีตรุษที่เมืองนครศรีธรรมราชเข้ามาดอบบกับตำราที่มีอยู่ในกรุง
ธนบุรี พระตั้งพระราชภาแวกมีมติขิบอกดกษณะพิธีตรุษเช่นเจ้านครฯ
เคยทำณเมืองนครศรีธรรมราชเข้ามายัง พระครูปลัดตั้งสมเด็จพระตั้ง
ราช แต่ความในมติขินั้นมีข้อยค่าเก่าเปดกกับที่ไซกนเมื่อภายหลัง
และมีข้อความอันเห็นควรจะบอกอธิบาย จึงคัดสำเนามติขิตมาลงไว้
และเขียนวิจารณ์ไว้ด้วย

สำเนามติขิต

ข้าพเจ้าพระตั้งพระราชคณะตั้งกาแวก และราชาคณะตั้งกา
ชาติ ราชาคณะตั้งกาเดิม มหาษุมว่าที่คณะตั้งการณเมืองนครศรี
ธรรมราช ขอบอกปฏิบัตินายยังท่านพระครูปลัดค่อนนคปฎก ตั้งฆ
ปริญากติดกโตกาจารย์ ญาณมุนีศรีวิสุทธิอุคตมบรมบพิตร สติคย
ณวัดบางว่าใหญ่พระอารามหลวง ขอให้นำกราบทูลแต่ตั้งตั้งพระ

พุทธองค์เจ้าให้ทราบ ด้วยฉันหนึ่ง (เห็นจะเป็นชื่อหนึ่ง) นายเรือถือ
ตราดัตถ์มาถึงข้าพเจ้าคณะดังกาแก้ว คณะดังกาชาติ ในลักษณะ
นั้นว่าสมเด็จพระพุทธองค์มีประสงค์ด้วยดำราพระราชพิชิตราช
ราชพิชิตราช ดำหรับเมืองนครศรีธรรมราช (ตำราทมิ) แต่ก่อน
นั้นหายเสียแล้ว แต่ข้าพเจ้าคณะดังกาแก้วได้ทำการพิชิตมาจำ
ได้มั่นคงว่า ฯลฯ (ความต่อไปในดิถีตพรรณาตักขณะการพิชิตราช
ดังกะปรากฏในตอนที่ ๓ ต่อไปข้างหน้า)

วิจารณ์ความในลิลิต

๓) คณะดังกะในเมืองนครศรีธรรมราชมี ๔ คณะมาแต่โบราณ
ดวันรับอุปถัมภ์เป็นพระดังกะดังกาวงค์ แต่ต่างสมัยและต่างนิกาย
กันจึงได้เรียกชื่อต่างกันว่า คณะดังกาแก้ว คณะดังการาม คณะ
ดังกาชาติ คณะดังกาเดิม เหตุใดจึงเรียกชื่ออย่างนั้น คณะอื่นยังไม่
พบอธิบายแน่นอน แต่คณะดังกาแก้วนั้นหลักฐานทราบได้แน่ ว่า
พระดังกะดังกาแก้วรับ อุปถัมภ์ คือ พระมหาเถร ดังกะนายกในดังกาทวีป
อันทรงนามว่าพระ “ดังกะดังกะ” มาแปลเป็นภาษาไทยว่า “ป่าแก้ว”
จึงเรียกนามนิกายว่า “คณะดังกाप้าแก้ว” หรือ “คณะป่าแก้ว”
แต่ชาวนครราชสีมาเรียกตามสะดวกปากว่า “คณะดังกาแก้ว” หรือ “คณะ
กาแก้ว” ตามเรื่องตำนานว่าพระดังกะดังกาแก้วมาตั้งในเมือ
ไทยที่หัดนิกายอื่น แต่ปฏิบัติเคร่งครัดในทางวิปัสสนาธุระผู้คนพา
กันเดือมิได้มาก พระดังกะดังกाप้าแก้วเจริญรุ่งเรืองจนเป็นคณะใหญ่
ในกรุงศรีอยุธยา เรียกว่าคณะไค พระมหาดังกะนายกนิกายนั้นเป็นที่

“สมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ตามนามพระมหาเถรณีเป็นต้นวงศ์ ที่เมืองนครศรีธรรมราช พระตั้งพระราชเจ้าคณะดังกล่าว (ป่า) แก้วจึงได้เป็นที่ตั้งหมาย

๒) ที่ในลิขิตเรียกสมเด็จพระตั้งพระราชว่า “สมเด็จพระพุทธองค์” นั้น ถึงที่ในกรุงพอกพระตั้งพระบิหารและด้านศิษย์ก็เรียกเช่นนั้นมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ได้เคยเห็นจดหมายเหตุ เรียกคำบัญชาของสมเด็จพระตั้งพระราชว่า “พระพุทธรูฏิกา” ดูประกอบกับคำที่เรียกว่าพระพุทธองค์ แต่ที่เรียกกันตามแบบแผน เรียกว่า “สมเด็จพระตั้งพระราช” นอกจากลิขิตฉบับนี้หาเคยพบหนังสืออื่นเรียกสมเด็จพระตั้งพระราชว่าพระพุทธองค์ไม่

๓) ชื่อพระครุปลัด เหตุใดจึงมีสร้อยยักยาวยิ่งกว่าพระราชอาคันตุกะสามัญ และใช้คำยักย่องถึงเป็น “บรมพิตร” ดูกำพิตรพระครุปลัดของสมเด็จพระราชาคณะตามแบบที่ใช้ในปัจจุบันนี้ก็ยังมียักย่องยิ่งกว่าชื่อพระราชอาคันตุกะจะเป็นเพราะเหตุใดได้คนมานานแต่ยังไม่พบอธิบาย

ว่าด้วยตำราพิชิตรุษเมืองนครศรีธรรมราช

การพิชิตรุษที่ทาดเมืองนครศรีธรรมราช ผิดกับที่ทาดในกรุงรัตนโกสินทร์หลายอย่าง ขอทศกนน์เบนมุดเหตุอันหนึ่งซึ่งชวนให้ข้าพเจ้าแต่งตำนานพิชิตรุษ เพราะเห็นว่าเมืองนครศรีธรรมราชได้แบบพระราชพิชิตรุษในกรุงศรีอยุธยาลงไปทำโดยตั้งใจจะเดียนให้เหมือน ไม่แกไขอย่างใดซึ่งสามารถจะทำได้ เพราะฉะนั้นตำราเมืองนครฯ น่าจะใกล้เคียงกับแบบที่ทาดในกรุงศรีอยุธยา หรือถ้าวอกอย่างหนึ่งตำราเมืองนครฯ เปรียบเหมือนเป็นชนหุดานของแบบพิชิตรุษไทยได้มาจากเมืองลังกา แต่แบบพระราชพิชิตรุษในกรุงเทพฯ ๑ ทศกตาราชนเมอรัชชกาลที่ ๓ ได้เปลี่ยนแปลงต่างไปบ้าง เปรียบเหมือนเป็นชนหุดานของครุเดิมห่างออกไปอีกชนหนึ่ง จึงควรเอาแบบพิชิตรุษเมืองนครศรีธรรมราชชนตงพิจารณาหาเค้าพิชิตรุษของเดิมว่าจะเป็นอย่างไ

ตัวตำราพิชิตรุษเมืองนครศรีธรรมราช

เตรียมการก่อนทำพิชิต

- ๑) “ถ้าเป็นผู้รุมเมืองหนปลุกโรงพิชิต (ที่) กตางเมือง ถ้าเป็นผู้ครองเมือง (แตะ) เป็นเจ้า ตั้งโรงพิชิตททองพระโรง
- ๒) ครนถึงกำหนดเดือน ๔ แรม ๘ ค่ำ ออกขุนเส็ดวคามาศย์ ณกรมวงเบิกเอาด้ายดิบ ๓ ชั่ง ๓๐ ตำลึง ขผึ้งหนัก ๒ ชั่งไทยไปตั้ง

คณะ (ตั้ง) กาแก้ว ๒ ชั่ง (ที่ถูกต้องเห็นว่าทั้ง ๒ ตั้ง) ให้ชั่งขึ้นสู่ตราชู
ถูกต้องตามตำราแล้วให้รับไว้ จึงให้ทำมวงคดจักร (คือมวงคดล้อม
ศีรษะ) สำหรับกรรมการผู้ใหญ่ผู้น้อยวันละ ๒๐๐ ทั้ง ๓ วัน (รวม)
เป็นมวงคดจักร (ที่คณะกาแก้วทำ) ๖๐๐ พระยาอุไทยธรรมทำมวงคด
ย่นถวาย (เจ้านาย) ฝ่ายหน้าฝ่ายในทุกวัน (ทุกองค์) ทั้ง ๓ วัน จึง
คณะกาแก้วทำมวงคดจักร (คือ สายสัจฉิมณี) สำหรับจะชักในโรงพิธี
และชัก (คอบ) กับ (หย้า) คาเพื่อวงรอบพระราชวัง

๓) ครนถึงวันแรม ๘ ค่ำเจ้าคณะ (ตั้ง) กาแก้ว ปลัด (รอง)
ปลัด วินัยธร คู่สอด พร้อมกันพินเทียชัชยาว ๓ ศอกคืบ ได้เทียน
ชัยด้าย ๓๐๘ เส้น (ดำเร็จ) ดั้ดแว้พ่นกลมดัดแว้ดองไว้ (ณ) ที่ควร

๔) ครนถึงแรม ๓๓ ค่ำ นิมนต์พระพุทธสังคีต (อันเป็นพระ
พุทธรูป) สำหรับเมืองมาตังณโรงพิธี และตั้งพ่อพร้าหมอนพนักงาน
(ทำการพิธีทางไสยศาสตร์) ตั้งกณทัฬหสังเคี้ยง (ที่สำหรับ) พระ
สังฆนังสอด วงม่านรอบ (ที่ทำพิธีพร้าหมอน) ทำการตามตำรา
ไสยศาสตร์ (ในวันนั้น) ข้าราชการของพระบาทเจ้าแผ่นดินให้ตั้งมณฑล
อุบ้ทงทงปวงด้วย

วิจารณ์ตอนเตรียมการ

ในตำราพิธีตรุษเมืองนคร ๑ มีที่ตั้งเกิดได้หลายแห่ง ว่าเป็น
ตำรามชนเมอเจานคร ๑ ตั้งตัวเป็นพระเจ้าแผ่นดินเป็นต้น แต่เรียกเจ้า
นคร ๑ ว่า "เจ้าแผ่นดิน" หรือ "พระเจ้าแผ่นดิน" ชื่อขุนนางกตั้ง
อย่างทำเนียบในกรุง ๑ ยกตัวอย่างดัง "พระยาอุไทยธรรม" ในตอน

พระครูรอง พระ (ครู) วินัยธร ให้ (ช่วยกัน) ผูกมงคด (ผู้คร่ำขาย
 ดิฉุญจน์เด็น ๓) ที่ฐานพระพุทธรูปหิ้งค์ เวียนไปเบื้องขวา ๓ รอบ (แล้ว
 เอาด้ายดิฉุญจน์อ๊กเด็น ๓) ให้ผูกเบื้องบนเพดาน (เตียงมณฑล) ๓ รอบ
 เต้า แล้วให้ชักมงคด (ผู้คร ๒ เด็นนั้น) ทบกันเป็นเด็นเดี่ยวพันกัน
 แล้วชักมาที่วอกระโจอมเทียน (ชัย) เนืองไปผูกกับเตียงหนึ่งดือซึ่งสอด
 แล้วชักมงคดผู้คร (เด็น) ซวาไป (ถึง) สูดพระนักรพระดั่งม้งสอด (มณฑ
 หนึ่ง) ฝ่ายขวา แล้วม้วน (เป็นกตุ้ม) ตั้งไว้ที่ควร แล้วชักมงคด(ผู้คร
 เด็นซ้าย) ทบเหมือนคั้งฝ่ายขวาไปสูดพระนักรพระดั่งม้งสอด (มณฑหนึ่ง)
 ฝ่ายซ้ายแล้วม้วนไว้ดังก่อน แล้วชักมงคด (ผู้คร อ๊กเด็น ๓ สำหรับ)
 เจ้าแผ่นดิน ยาวแต่ (พอ) ส้มควร ผูกมงคดจักรไว้อันหนึ่งสำหรับจะ
 ทรงฟังสอด แล้วม้วนไว้ณที่ควร แล้ววงมงคด (ผู้ครด้ายนั้นเอง)
 รอบหม้อน้ำ ๓๒ หม้อ (อันมี) เทียน ๓๒ เต็ม (แตรกตุ้มคา สำหรับประ
 ษามนต์) แดะ (วงต่อไปถึง) เครื่องสัตว์รพคำสัตว์ราดุแตรของวิเศษทั้ง
 ปวง อันตั้งไว้ข้างเตียงพระพุทธรูปหิ้งค์เพื่อจะให้จำเรณู ชักมงคดเวียน
 ไปให้ถวน ๓ รอบแล้ว แดะพันเส้าดงขนไป (ต่อกับด้ายมงคดผู้ครพัน
 กับหญาค่าช่างนอกห้องพระโรงชัก) เวียนไปอุดร (จนรอบวง และใน
 เวลาพระดั่งม้งด้ายมงคดผู้ครนั้น) จึงคณะกาแก้ชักพระดั่งม้งทงน
 สอด (คำชัดค่านานพระปริตรัตนผู้คร) ว่า ปณิธานโต ปญุจาย ๑๑๑
 ปริตตนุคณามเห (แล้วสอดคาถา ทุกขปปลุตตา นระเพาะ ๒ บาท
 ข้างท้ายแต่) สัพเพ พุทฺธา พตปปลุตตา ๑๑๑ รกฺขํ พนฺชามิ สัพฺพโส
 สอดแต่ สัพเพ พุทฺธา (๒ บาทนี้) ซ้ำไปกว่าจะชักเงอมงคด (ผู้คร)

ประต๋มถึงกันเดวจึงหยุด
เดวราชาคณะกาแกวกับพระดั่งข้ทงน
กดับวัด”

วิจารณ์พิชตั้งนางด้าย

คำว่ “พระกตตพระเจ้าแผ่นดิน” เอาไปใช้ที่เมืองนครฯ ก็
หมายว่ เป็นเครื่องราชูปโภค และคำว่ “ตำรวจใหญ่” นั้นก็เอา
แบบในกรุงไปตั้ง เหมือนอย่างกรมตำรวจใหญ่ซึ่งพระอินทรเทพเป็น
เจ้ากรม กรม๓ พระพิเรนทรเทพเป็นเจ้ากรม กรม๓

การที่เอา “หน้าปากนาคราช” เห็นจะเป็นหน้าพุททิดว่าศักดิ์สิทธิ์
มาใช้ทำน้มนต์พิชศัตรูนั้น ก็คงอนุโตมไปจากแบบในกรุงที่ใช้หน้า
& สระเมืองสุพรรณทำน้มนต์ในการพระราชพิธี แบบเดิมกรมการ
เมืองสุพรรณคงตักน้ำ & สระเข้ามาตั้งถึงพระนครเดมมีการแห่นานแต่
ทำประตขัยเข้าไปยังที่ท่าพิชในพระราชวัง

อนึ่งในการวงด้าย (ตีญจน์) มงคลดุดูคว่ว่ “เตียงหนึ่งดีอพระ
ดวด” นั้น อธิบายแบบเดิมว่พระท ขนหนึ่งดวดบนเตียง & องค์ดวดปาก
เป็ดำมเตียงตงหนึ่งดีออีก ๓ ต่างหาก ดัวหรับพระผู้หนึ่งปรกกำกับอาน
หนึ่งดีอดออบทานการดวด ที่พระดวด & องค์อานหนึ่งดีอเองเป็นประเพณ
เกิดชนค่อภายหลัง

อนึ่งฟังตั้งเกดว่วันทำพิชตั้งนางด้ายไม่มีการที่พระดั่งมีดวด
มนต์เย็น

พิชศัตรู (ก่อนวันขิงอาฎานา)

๑) “ครนแรม ๓๒ คำ เพดตาเข้าไถ่รุ่งเด่นากรมการนึ่งดอ

บักขาว และราชาคณะทั้ง ๕ และพระสงฆ์ในคณะทั้งปวงพร้อมด้วย
 พระเจ้าแผ่นดิน (ประชุมกันณที่ท่าพิชัย) พระเจ้าแผ่นดินถือเทียนชะนวน
 เข้าไปนั่งใกล้กระโจม ด้วยจะทรงจุดเทียนชัยแต่ยังไม่รุ่งแต่ยังมีทันเห็น
 ดวงพระอาทิตย์ก่อน จึง (ราชา) คณะกาแก้วยืนอยู่ใกล้กระโจมเทียน
 (ชัย) จึงให้เจ้าพนักงานประโคมพิณพาทย์ซึ่งกองธงชัยแตรตั้งขพร้อม
 กัน แล้ว (ราชา) คณะกาแก้วจึง (ว่านำ) เตือนให้เจ้าแผ่นดิน
 บริกรรมพระคาถาดังนี้

“พุทฺธो สพฺพญฺณตฺตวาโณ ธมฺโม โลกุตฺตโร วโร
 สงฺโฆ มคฺคผลญฺโฐ จ อิจฺเจติ รตนตฺตยํ
 เอเตสํ อานภาเวน อนฺตรายํ วินสฺสตี” นี้

ไปกว่า (เจ้าแผ่นดิน) จะจุดเทียนชัยติด (ราชา) คณะกาแก้วก็ว่าไป
 ด้วย ครั้นเทียนชัยติดแล้วมานั่งที่ และตั้งฆ้องอาราธนาทรงศีล ๕
 ประการแล้ว (ราชา) คณะกาแก้วถวายพรพระ ครั้นจบแล้วพราหมณ์
 เอาใบโพธิ์ใบ ๓ ใบเคี้ยว ๓ ใบกะแห้วนดง ๓ ใบม่วง ๓ ใบเงิน ๓
 ใบทอง ๓ หนุ้าพานง ๓ ใบคา ๓ เรียกชื่อ (รวมกัน) ว่าใบส้มฤกษ์
 ได้พานให้สาววงษ์เข้าไปถวาย และเจ้าเมืองจบพระหัตถ์ตั้งอธิษฐาน
 ว่าขอให้ร่างบิภยอันตรรายทั้งปวง แล้วสาววงษ์ให้แก่พราหมณ์เอาไป
 บูชาคุณต์ แล้วพราหมณ์จึงถวายนำตั้งขทั้ง ๓ เพดาเข้าเหมือนกัน
 (ทุกวัน) แล้วราชาคณะกาแก้วดับไปวัด ไว้แต่ (พระครู) ปดัด
 องค์ ๓ ให้นั่ง (ปรก) กำกับพระสงฆ์ (คู่สัตต) ๔ องค์ (ชั้นเตี้ย) สวด
 ภาณวาร (ภาณต้น) ไปเท่าถึง “เกด้า โดมา” จบ หยุดฉันจึงหันเข้า

แล้วจึงสอด (ต่อ) ไปเท่าเพดาเที่ยงจบไปถึง “เย สดุดธาวา ๑๓ ๑
อปปเมยเยติ” จบ (ภาณด้าม) แล้วกลับมาวัด จึงคู่สอดคณะ
ภาษาตีนั้นเพดแล้วสอด (ภาณ) แต่ต้นไปเท่าถึงเพดาบ้าย”

๒) “พอ (บ้าย) ได้ ๕ โมงจึงราชาคณะทั้ง ๔ องค์และพระดั่งมี
(ภานานุกรมกับ) คู่สอด ทั้งจุสดมภ์กรมการพร้อมด้วยเจ้าแผ่นดิน
(ประชุมกันณที่ท่าพิช) เจ้าแผ่นดินถวายนมัสการแล้วจึงจุดเทียนบูชา
แล้วจึงให้จุด (เทียนที่ติดปาก) หม้อน้ำทั้ง ๓๒ เต็ม ราชาคณะกาแก้ว
ยื่นมรดกจักรซึ่งผูกมรดกคู่ตรให้เจ้าแผ่นดินสวมเกล้า แล้วจึงตั้ง
(กุดม้ายดีย์จัน) มรดกคู่ตรอันมีวันไว้ทั้งซ้ายขวา ให้พระดั่งมีชักไป
(จน) สูดพระนักพระดั่งมีสอดซ้ายขวา จึงตั้งฆราวาสอาราธนาวัชศีล ๕
แล้ว (ราชา) คณะกาแก้วตั้ง (ซัก) ทำนวดสอดคู่ตรบริตไปตงจบ
เมื่อถึง “นกุชตยกษฏฐคาน ๑๓ ๑ เสด์ อุตทเว” ด้ามที่เด่วหยุด

(อนึ่ง เมื่อก่อนสอดมนต์นั้น) ราชาคณะกาแก้วรดน้ำพุทธมนต์
ในมรดกจักร (ทั้งปวง) ตั้งมรดกยื่นให้พระ (ยา) อุไทยธรรมถวาย
(เจ้านาย) และชาววังเอาจมรดกจักรแจกเสนาบดีผู้ใหญ่ผู้น้อย (สอด
มนต์แล้ว) ราชาคณะและพระดั่งมีกลับมาวัด”

๓) “รุ่งขึ้นเช้าเป็นวันเดือน ๔ แรม ๓๓ ค่ำ (ราชา) คณะกาแก้ว
เข้าไปในโรงพิชกับด้วยพระครูปลัด พระครูรอง พระครูวินัยธร แต่
เข้าอีกเต่า ชักมรดกคู่ตรแล้วถวายศีล ๕ (เจ้าแผ่นดิน) แล้วสอดถวาย
พรพระจบแล้วกลับมายังวัด (ไม่มีเดียงพระ) ยังแต่คู่สอด ๆ แต่ต้น
(ภาณวาร) ไปถึง “เกสา โดมา ๑๓ ๑ ตุมตุงกนฺติ” แล้วดงฉัน

เข้า แลวชนสวดค้อไปเท่าง์เที่ยงจบ (ภาณสาม) กตบัต (เหมือน
วันหตั้ง) จึงคู้ดวดคณะกาชาติฉั้นเพดแคววชนสวด (ภาณวาร) แต่คั้น
ไปเพดาบ้าย & โมงพอจบ (จบภาณสาม) ถึง “อปปุเมยเยติ”

“ (เพดาบ้าย & โมง) จึงราชาคณะกาแก้ว ราชาคณะกาชาติ
ราชาคณะกาเดิม ราชาคณะการาม แคว (แตะ) พอพระดั่งมีทง
ปวง แตะกรมการทงปวงพร้อมค้อยเจ้าแผ่นดิน (ประชุมพร้อมกัน
ฉั้นทำพิธี) เจ้าแผ่นดินทวงคู้ด & (ฉั้นเปดียนค้อยเป็น) ราชาคณะ
กาชาติให้คู้ด แควค้อย (ฉั้น) คำนานสวดพระปริตไปจนจบ ราชา
คณะกาแก้วรคหน้าพุทธมนต์ใหม่หามงคตทงปวงแตะแจกไปตั้งวันหตั้ง
แควกตบมายังอาราม พระคู้ดวดคณะกาเดิมสวด (ภาณวาร) แต่
เพดาคำนินไปเท่าง์เที่ยงคั้นจบ คู้ดวดคณะการามสวดแต่เที่ยงคั้น
ฉั้นไปถึงรุ่งจึงจบคตคิยภาณวาร ๒ รอบ ”

วิจารณ์พิธีตรุษ ก่อนวันยิงอาฎานา

เมื่อจะจุคเทียนชัย ที่ในค้ำว่าว่า พระราชาคณะดั่งกาแก้วจึง
“เดอน” ให้พระเจ้าแผ่นดินบริกรรมคาถาด้าหรับจุคเทียนชัย แตะราชา
คณะดั่งกาแก้วค้อไปค้อย ดั่งฉั้น พิเคระหคความค้อยหมายว่าถ้าพระเจ้า
แผ่นดินทวงจำคาถานฉั้นไม่ได้ พระราชาคณะดั่งกาแก้วค้อว่านำ เหมือน
เช่นนำสวดเตนเทียนวิสาขบูชา ถ้าทวงจำได้พระราชาคณะดั่งกาแก้วค้อ
เป็นค้อว่าคามาไปอองกันฉักรวิบัติ

ค้กษณะพระดั่งมีสวดมนต์ในค้ำว่าฉั้น ที่ว่าพระราชาคณะดั่งกา
แก้ว “ตั้งคำนานสวดสค์ปริต” หมายความว่าพระเถระผู้เป็นหัวหน้า

นำตั้งขึ้นเป็นผู้ซัดคานานเอง เป็นแบบดวดแต่โบราณเหมือนกันทั้งใน
กรุง ฯ และหัวเมือง

อนึ่งที่ตรงว่าด้วยแจ่มมวงคงพืงเห็นได้ว่าบรรดาผู้เข้าในพิธีตรุษ
นับแต่พระเจ้าแผ่นดินเป็นต้น ดวดมวงคงในเวลาพืงดวดมนต์ค่อนเย็น
ด้วยกันหมดทั้ง ๓ วัน

ทำพิธีตรุษที่เมืองนครศรีธรรมราช พระดั่งซัดคณะดั่งกาแก้ว
เป็นแม่การแต่คณะเดียว คงแต่พืงเทียนชัย เข้ากระบวณเทียนชัย
คงนางวงตาย และเข้าไปดวดถวายพรพระเวดาเข้าในวันแรม ๑๒ และ
๑๓ คำ การพิธีค่อนเข้าพระดั่งซัดคณะอื่นห้ามกิจเกี่ยวของไม้มัการ
ประชุมพระดั่งซัดทุกคณะแต่เมื่อจุดเทียนชัย กับดวดมนต์เวดาเย็นทุก
วัน และมีพระกัสดวด ๓ คณะมาดมทบทกับคณะกาแก้วดวดทอ้งภาณ
และอาฎานาฎยัสตร์ ซอนไม่ตรงกัปในกรุง ฯ เพราะที่เมืองนคร ฯ
เห็นจะมีแต่พระราชคณะดั่งกาแก้วททำพิธีตรุษได้

พิธีตรุษ (วันยิงอาฎานา)

๔) “รุ่งขึ้นเช้าวันเดือน ๔ แรม ๑๔ คำ ราษาคณะกาแก้ว
(พระครู) ปลัด (พระครู) รอง (พระครู) วินัยธร (นะเพาะ
คณะกาแก้ว) พว้อมกันณโรงพิธี ดั่งซัดการประเคนเกดส์ ของ ๓
เทียนเล่ม ๓ คติบัจจัย ๓ ดั่ง (ราชา) คณะกาแก้วทรงไคร (ใหม่)
ครบแล้วถือเอาซอง (เกดส์) กับมวงคงดวดสายชวามายหน้าค่อพระ-
พุทธสิหิงค์ แล้วอุปประกาศเทวดาเป็นคำสัญญาว่า เทวดาอันอยู่ใน

หมากพุดูเครือของกิน เงินคนละ ๒ ดั่งตั้ง เบี้ย (คนละ) ๓๓๓ เบี้ย ได้
กระท่ายให้แก่ผู้มคคนทรงเตรียมไว้”

“(อนึ่ง) ราชบัณฑิตเขาไปคาดแต่ ๒ กัดับ ๓ กัดับเขียน
ตราของเพชรด้วยดินสีดอคำ (เขียน) ทั้ง ๓ วันเตรียมไว้จึงมาก เขียนดังนี้

สพเพ เทวา ปีสางเว อापวกาทโยปิง

ขคุคิ ตาลปดคิ ทิสวา สพเพ ขกษา ปลาขนติ

“(อนึ่ง) ราชบัณฑิตทำทรงด้ามชายด้วยกระดาศขาวยาวศอก ๓
คัน (ธง) ยาวศอกก็บ เขียนธงนั้นว่า “ท้าวขจรรัฐด้านบูรพา”
(ธง) ๓ “ท้าววิรุฬหกด้านทักษิณ” (ธง) ๓ “ท้าววิรุฬษด้านปัจฉิม”
(ธง) ๓ “ท้าวภูเวงราชด้านอุดร” (ธง) ๓ ทั้ง ๔ ธงเตรียมไว้”

“ครั้นยาค่าแล้ว ค่ำดวงคณระกาเดิมชนดวด (ภาณวารแต่ต้น)
ไปจนถึง ชะคคปริต แล้วดวงเดี่ย ค่ำดวงคณระการามชนดวดไปจนถึง
อัสคคิ ไปหยุดลง อปปเมยเขตี ครั้นถึงมัชฌิมยามราชบัณฑิต
และกรมนครบาดนำเด็ก ๔ คนอันแต่งไว้ต่างเทวดาเข้าไป (ยัง) ดถาน
พระเดื่อเมือง บัคชง ๔ อันซึ่งแต่งไว้นั้นเรียงกันระเพาะ (หน้า) พระ
เดื่อเมือง และบุชา (ด้วย) มัจฉมังสำรูปเทียบเข้าตอกดอกไม้ แล้ว
ให้เด็ก ๔ คนนั้นเข้าไปหียบเอาคันของคนละคัน เด็กคนใดได้เดข ๓ ให้
เดินก่อน ได้เดข ๒ เดข ๓ เดข ๔ เป็นอันดับให้เดินเรียงกัน (มี) เทียน
๔ เด่มบีด (ติด) คันชง (ต้องระวงเพลิงเทียบกับชายชง) อย่าให้
(ไหม้) เป็นอันตรายได้ ให้กรมพระนครบาดหน้า (เด็ก ๔ คน)
เข้ามายืนที่ข้างศาล (ซึ่งปลูกไว้หน้าโรงพิธี) ตามทิศ (ของเทวดา

ก่อน แด้วให้) สัมมตเทวดานั่งเรียงกัน พระ (ครู) วินัยธร ออก
 (จากโรงพิธี) มาให้ศีล & แก่เทวดา และ (ให้) จตุสดมภ์รับศีล
 แทนเทวดา แด้วนครบาดถามผู้มด (ซึ่งเรียกตัวมายังศาลทั้ง ๔ คน)
 ว่า^{ผู้}บ้านเจ้าเมืองกรมการราษฎรบ้านเมืองจะเป็นประการใด แม่มดให้
 การต่างเทวดาดำเร็จแล้ว จึง (ราช) บัณฑิต (บริกรรม) เชิญ
 เทวดาทิศปริถิว (ปรถิว?) แด้วพระภูมิด้วยคทา ครั้นเชิญพระภูมิ
 แด้วเชิญปริถิวให้มารับเอาเครื่องบูชาณศาลแล้ว (ราช) บัณฑิต
 นำเทวดาชนยังโรงพิธี นั่งยอง ๆ ประนมมือณะเพาะเจ้าคณะกาแก้ว
 ให้เทวดานั่งเบองหลัง (ราช) บัณฑิต (เวดอัน) เรียกผ้าขาวตรา
 (พับ) ๓ ยาว ๕๐ ศอก (ดำเนินาบางณะบับว่า ๔ ศอก) เงิน ๒ บาท
 ขอดชายผ้า กับหมากพดของหนึ่ง ๒๐ คำ (มาทอด) ให้ (ราชาคณะ
 กาแก้ว) ยืนบนผ้าขาวอันแต่งไว้บ้ายหน้าต่อ (ราช) บัณฑิต ราช
 บัณฑิต (ก็) ได้พระราชทานผ้าขาวคู่หนึ่งเงิน ๒ บาท (ราชบัณฑิต
 เป็นผู้) ชานต่างเทวดา”

“(ราชา) คณะกาแก้วปรวดย์เทวดาว่า “โกฎโต เทวสงฆมา คุกร
 เทพนิกรคนจรพ้ทงหลายอันมาในมณฑลการสถานทั้น เป็นอาทิจญา
 ท้าวชครฐราชบพิตร อันสถิตอยู่ในบูรพาทิศ หนึ่งคฤท้าววิรุพหก
 บพิตรอันสถิตในทักษิณทิศ หนึ่งคฤท้าววิรุพ บั๊กชบพิตร อันสถิต
 ในปัจฉิมทิศ หนึ่งคฤท้าวกุเวรราชบพิตรอันสถิตอยู่ในอุตรทิศ แด
 สดมเด็จพระบพิตรท่านทั้ง ๔ มาสถานทั้นแล้ว ยังได้รับเอาศีลดมเด็จพระ
 วรรธเพชฌัญ์พุทธเจ้าอันช้อบัญญัติจกแต่ยษ์ฆวางคิกศีลแล้วแต่ฤ

จึง (ราช) มัณฑิตรับว่า อุกาสะ ข้าพระพุทธเจ้าท่านท้าวทั้ง ๕
มาตั้งสถาน^๕นั้นแล้ว ได้รับเอาศีลพระพุทธเจ้าอันมีองค์ ๕ องค์ ๘ ประการ
แล้วแต่

(ราชา) ขณะภาแก้วว่า ถิว่าบพิตรท่านท้าวทั้ง ๕ มารับเอาศีล
พระพุทธเจ้าแล้วไซ้ จึงบพิตรทั้ง ๕ มาตั้งได้ศรประดำทงต้องมา
รองรับเอาธรรมธรรมแห่งเรา ผู้จะบันเทาทุกข์สัตว์อุปกะระวิธาการ
ให้จำเริญ อายุ วรรณ สุข พละ ยืนโยค นิโรโคกนิรันตรายหายจากทุกข์
สุขศิริสวัสดิ์ จึงบังเกิด มีแก่ท่านทั้งหลายจงทุกประการ อนึ่ง ได้พิ
เทพยดาหมู่ได้อ้อมมาทิวฐิโดยพุทธโอวาท แดเทพยดาผู้มีอำนาจนั้น
จึงตั้งได้ศรประดำทงต้องมารองรับเอาธรรมธรรม อันชื่อธรรมจักรแด
พระมหาสมณผู้ตรในราตรีภาคนั้นแล้ว แดจงมาพิทักษ์รักษามหาราช
อันมีนามประกาศประกาศิต สมเด็จพระบรมพิตรพระเจ้าชคติยราช
สมมุติมหิศวรรย์ ผ่านชั้นเสนาพระนครศรีธรรมราช แดราชสมเษ
แดราชบุตรบุตรีมุขมนตรีราชบุตร แดประชาราษฎรทั้งปวงให้ตั้ง
ถดถอยหายจากโรคพยาธิอุบาทว์ทั้งจัญโรภัยทุกข์ทุกสิ่งแล้ว จึงมา
บริรักษให้จำเริญ อายุ วรรณ สุข พละ ยืนโยค แดวจรักษาซึ่งอุปโลก
คฤชายังมีข้าทาสหญิงชายเงินทอง (ทั้ง) หลายอีกนพรัตน์ ย่าให้มี
อุปกะระลักประการ อนึ่ง ได้คฤท้าววิธวดาห จงให้ฝนตกชอบ
ระบอบการนิวาระโรคอุปกะระโคกสร้อยปลูงสัตว์อันมีภควรทุกสิ่งนั้น พิ
เทพยดาหมู่ได้อ้อมมาทิวฐินอกพุทธโอวาท บมีอาจที่จะรักษามหา
ราชอันมีนามประกาศประกาศิต สมเด็จพระบรมพิตรพระเจ้าชคติยราช

นิคมตั้งมุกุมให้ศักรยี่ผ่าน ชนชเสมาพระนครศวี ธรรมราชแตราชอัคร
 มหเสเดราชบุครบุคร มุขมนครักวชาติเด ประชาราษฎร ทงหลายมิได้
 ไซร์ เทพยดาหม่นนจเว่งฟอกฟักหัดกออกไปอยู่ช่นนอกกำแพงจักรวาท
 จงพถัน ๆ อย่ำให้ทั้นพระสงฆ์ดวดอาฏานาฏยตุคร อันท้าวเวดัดวัน
 ไพศรพนมหาราช หากอาราธนาแต่ดมเด็จพระสงฆ์เพชฌัญฑ์ทศเป็นเจ้า
 ไวเพื่อจะให้ดำทับชบฏคณบศำจชาติผู้ยักษ์ คนชรพักุมภณันท้นาค
 นิกรดัดด้วโดยพระสงฆ์เพชฌัญฑ์ทศเจ้าบั้นทูลไว้ว่าดังนี้ ”

“ ถ้าเดระนามเจ้าเมืองประการไคให้แปดงตามชื่อ แตะ (ราชา)
 คณะกาแก้วจิงถามเทวดาคด้วยพระศาถาดังนี้

(พระราชาคณะกาแก้วถามว่า) เทวดาอาราธนาวคฤกโยอาวอุย

(ราช) บัณทิตรับว่า อวิตินทุรีดีตินน

ถามกัน (ซ่ำ) ๓ ที่ รับกันคนละ ๓ ที่ แตะ (ราชา) คณะ

กาแก้วถามอีกเด่า

(ราชาคณะกาแก้วถามว่า) เทโวอาวอุย

(ราช) บัณทิตรับว่า อามาจเทวโยดหปรวาราวพุกดเสก

(ถามแตะ) รับกันกับ (ราช) บัณทิตคนละ ๓ ที่อีกเด่า แตะ

(ราชา) คณะกาแก้วจิงว่าพระศาถาเรียกเทวดากำพุนัศตรให้มาช่วยกัน

ชบผู้ยักษ์ผู้มีจนาทิวูจึงนลืบไปเด่า (ค่อนซ่ำว่าคำภาษาดังหงหลังดังกฤต

ซ่นว่า) เมตคยบุนทิวดัดดู ๆ ด ๆ เทต่นาวรให้เด เอกตดูดู (ว่าบทั้นซ่ำ)

๓ ที่ มหาลัษยวให้เด (ซ่ำ) ๓ ที่ วามปีรูดาคุดา นรเดกุกพณโน

ดไปพรหวนโณ นรคตฺตฺรณโณ มณโฑมราตรีเยหิ สิตฺตพณโณ
อติยยุคฺตุ รุจจลัมลล (ซ้ำ) ๓ ที่”

“(เมื่อประกาศแล้ว) จึงนำเอาเทวดาไปฟังสด แต่งบัต ๗
๓ ชั้นสำหรับ (บุชา) พระธรรมจักร ๓ พระสมัย ๓ ผ้าขาวยาว
๖ คอก รอง (หนังสือสด) พระธรรมจักรชั้น ๓ รอง (หนังสือสด)
พระสมัยชั้น ๓ (ผ้าขาว ๒ ชั้นนี้) ได้แก่พระสงฆ์คู่สดพระสมัยและ
พระธรรมจักร คู่สดคณิกาแก้วสดพระธรรมจักร ครั้นจบแล้ว
คู่สดคณิกาสาดสดพระสมัยให้เทวดาฟังอีกเล่า ครั้นจบพระสมัย
คู่ครแล้ว (พระ) คู่สดคณิกาแก้วชนสดภานยักษ์ แต่ เขวมุเม
สุคิ เอกิ สมัย ภควา ราชคเห วิหริติ คิชฌณฺฏเฐ ปพฺพเต อถโฆ
จคฺคทาโร มหาราชา ๑๓๑ ไปหยุดเมื่อถึง วิปลัฏฐิ และเทวดาทัง ๔
บ่ายหน้ามาณะพะพระสงฆ์ (หมู่ใหญ่) พระสงฆ์สด ภคฺตุ สฺพพมฺงคฺติ
๑๓๑ สฺพพฺพุทฺธานุภาเวน สฺพพฺพมฺมานุภาเวน สฺพพฺพดฺงฆานุภาเวน
๑๓๑ ภวนฺตุ เต เตว (ราช) บันฑิตเอาตระกูลของเพ็ชรอันเขียน
(คาถา) ไว้ส่งให้แก่เทวดา (เทวดา) รับเอาตระกูลของเพ็ชรคำราม
(ลงมา) ได้มีมดออกจากพระราชวัง (ขณะนั้นราชา) คณิกาแก้ว
คู่ระฆังวงเดือนเหม่ง ๆ พระสงฆ์ (คู่สด) สดวิปลัฏฐิ ชั้นเลี้ยง
คำรามคำรณับประเปรียง ให้ยงบันใหญ่และบันน้อย (ที่) ท้องสนาม
และประตูเมืองทัง ๘ ประตู ได้ยินเสียงระฆังที่โตให้ยงบันทันทราบ
เท่าถึงเพลารุ่ง (รวม) เป็น ๓๒ ครั้ง และจังหวะคู่ระฆังวงเดือนนั้น
(ที่) เมื่อ (สด) ถึง วิปลัฏฐิสด นมฺตุ (ครั้ง) ๑ (เมื่อสดถึง)

ปรากฏว่าตลอด วาสิโน (ครั้ง) ๓ (เมื่อสัตว์ถึง) ตมฺเจว อมฺนุโส
 (ครั้ง) ๓ (เมื่อสัตว์ถึง) โยหิ โกจิ มาริตฺ อมฺนุโส (ครั้ง) ๓ รวม
 ๕ ที่ ในภณยักษนทระฆัง ๕ ครั้ง เมื่อสัตว์ภณพระนั้น (ก็) ต่
 ระฆัง ๕ ครั้ง (รวม) ๘ ครั้ง แล้วคู่สัตว์คณกะกาแก้วหุคหนึ่งตง
 (จากเตียง) (คู่สัตว์) คณกะกาชาติ (ขึ้น) สัตว์แต่ต้นไปอีกเท่า ถึง
 จังหระคระฆังถึงบันอาฏานาอีกเท่าเหมือนหนหลัง และคณกะกาเดิมให้
 ทำตุกัน กะพอ (ให้) จบเมื่อจะโกลต์แดงทองเป็นณวันพุชแรม ๑๕ ค่ำ
 (เดือน ๔)”

วิจารณ์พิชิตรุษวันยิงปืนอาฏานา

วันแรม ๑๔ ค่ำตอนเช้าเตียงพระดั่งมีคณดั่งกาแก้วทเป็นแม่การ
 และพระสัตว์ด้วยเครื่องกระยาบวชอนปราคาจากเชอเนอดัดว พิชิตดั่ง
 ซึ่งเตียงพระด้วยกระยาบวชมีแต่พิชิตรุษพิชิตเดียว ขอนด้อให้เห็นว่า
 พิชิตรุษเดิมเป็นพิชิตโดยคำสัตว์

ราชาคณดั่งกาแก้วประกาศเชิญเทวดาเวดาเข้า ขึ้นต้นเป็นคำ
 ภาษาไทยแต่ย่อ ๆ พอรู้ว่าเชิญเทวดามาช่วยขับได้ผู้รักษมีจิตาฏิฐิ
 ออกไปนอกขอบเขาจักรวาลในคำวันนั้น มีคำกำขับเทวดาอยู่ข้างท้าย
 ว่า “มาให้ได้ยาดัมมะ” คำกำขับนั้นเห็นจะมีในประกาศเดิมของดั่งกา
 แต่ความที่ประกาศแก่เทวดาโดยพิศดารแม่จนชอเมืองจนเมืองออกของ
 เมืองนครศรีธรรมราชก็เอาไประบุในคำประกาศภาษาถึงหพดังตักฤค
 ยุกติยา จะวิจารณ์ในตอนหนึ่งต่างหากต่อไปข้างหน้า

ลักษณะพิธีที่ทำในวันแรม ๓ & ค่ำ เวลาเย็นตามตำราเมืองนคร ฯ
 ๓ ตอน คือ ตอนที่ ๓ เวลาบ่าย ๔ โมง พระตั้งหมี่ทุกคณะประชุม
 พรอมกันณฑาทาพิธี พระเจ้าแผ่นดินได้ตั้งออกทรงฟังสดุดมนต์ แจก
 มงคดเหมือน ๒ วันก่อนและแจกกระบองเพชรสำหรับได้ฝนเพิ่มขึ้นในวัน
 นี้ ตอนที่ ๒ เวลาบ่ายค่ำพระคู่สวดขึ้นเตี้ยสดุดภาณวาร พระเจ้า
 แผ่นดินทรงฟังสดุดภาณวารแต่ภาคต้นไปจนจบภาคที่ ๓ ในเวลา
 ระหว่างนั้นเดียงหน้าอุรัฐบาลพระตั้งหมี่ใหญ่ เพราะจะต้องอยู่ณฑาทา
 พิธีคืนยังรุ่ง ตอนที่ ๓ ในตำราว่า "ครนถึงมัจฉิมยาม" คือดั่งยาม
 คืน (๒๓ นาฬิกาแล้ว) พาเด็กที่ด้อมมาว่าเป็นเทวดาเข้ามาในพิธี มี
 ประกาศรับเทวดาแล้วสดุดพระบรมจักรกัมภมาหามัจฉิมยุดุครให้เทวดาฟัง
 เมื่อฟังแล้วเวลาเทวดากลับช่วยได้ฝนไปด้วย แต่นั้นก็สดุดอาฏานาฎิย-
 ดุครและยิงปืนต่อไปยังรุ่ง

การที่แต่งตัวเด็กเป็นเทวดามาเข้าพิธีนั้นแบบเก่าตามตำรา
 เดิม ชาวตังกาทาพิธีชุกทุกวันนี้ ก็ยังมีเด็กแต่งตัวเป็นเทวดามา
 เข้าพิธีดังจะพรรณนาในตอนที่ไปข้างหน้า ยังการที่เอากระบอง
 เพชรไว้ดัดแม่ดอกออกไปจากวง ยิ่งประหลาดที่ยังทำอยู่ในพิธีชนบทใหม่ใน
 เมืองชะวา ดังปรากฏในจดหมายเหตุเรื่องพระบาท สัมเด็จพระจุล
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ตั้งประพาสเมืองชะวาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ ว่า

เวลาได้ตั้งประทับอยู่ณเมือง ไฮโดอันเป็นราชธานีของประเทศ
 ราชสุร์เขตร เณิณูประจวบเวลาสุร์หุั้นเจ้านครสุร์เขตรทำพิธีชน
 ๒ ใหม่ เรียกว่าพิธี "ตระมัทเมาดุก" สัมเด็จพระพุทธเจ้าหัวดวงโปรด

ให้ข้าหลวงไปช่วยงาน ข้าหลวงกลับมาทราวงานว่าพิธีนั้นเป็นการ
 เต็มยศใหญ่ ผู้ดูหุ่นแต่ดีจ้อออกประทักษิณพดด้วง มีพวกเสนาข้า
 ฝากับทงขุนนางฮ่อตันดาแต่เต็มยศประชุมกันมากมาย ให้เจ้าพนักงาน
 แจกดอกไม้และหมากพดด้วงกับแตรอย่างหนึ่ง ซึ่งเขาเค่ากับตระของเพชร
 แก้วบรรดาผู้ไปประชุมคนละอัน ครั้นถึงเวดาราจระวันเที่ยงยงบนดับ
 ขยับได้มี มีพนักงานหมหน่งถือแตรซึ่งแจกนั้นได้แต่แม่มดออกไปจากวง
 ในขณะที่นั้นพวกที่ไม่ได้ไปขยับได้แม่มดก็พากันขยับแตรถืออยู่เป็นเค่าว่า
 ช่วยขยับได้ด้วย พิเคราะห์พิธีระบักเมาดุกก็คือพิธีตรุษนั่นเอง ประหลาด
 ด้วงทำในเมืองชะวา คงเป็นเพราะพวกชะวาเคยเป็นศิษย์ชาวอินเดียนถือ
 คำนวณอินดูอยู่ช้านานแต่จึงไปเซารัตถถือคำนวณดังตาม ยังถือว่าพิธี
 ระบักเมาดุกเป็นประเพณีบ้านเมืองมาแต่ก่อน จึงคงทำตามแบบที่พวก
 ชาวอินเดียนได้สอนไว้ ขอนเป็นเหตุอีกอย่างหนึ่งด่มกับทกต่างมา ว่า
 ชาวดังการับพิธีตรุษอินเดียนเป็นพิธีโดย คำนวณมาแปลงเป็นพิธีในพระ
 พุทธคำนวณ

ข้างท้ายตำราเมืองนคร ฯ ตอนหนมว่า “เป็นวันพุชเรม ๓๕ คำ
 (เดือน ๔)” ที่ตั้งวันพุชจะหงไป เพราะวันอาจเปิดยงเดมอ หรือ
 จะเป็นในบทแรกตั้งตำราที่เมืองนคร ฯ ฐิไม่ได้

วันส่งพิธีตรุษ

๕) (เมื่อใกล้รุ่งจะขึ้น) วันเรม ๓๕ คำเดือน ๔ จึงเจ้าแผ่นดิน
 ด้วงพระองค์แต่ดี ๓๓ ทุ่ม ทรงพระบัญชาชาวแต่ดีจ้อออก (โรงพิธี) บูชา

พระพุทธสีหิงค์แต่นั่งคอยเพลา ครั้นใกล้ย่ำรุ่ง (เสด็จ) ไปยืนใกล้
กระโจมเทียบชั้ยด้วย (กันกับราชา) คณะกาแก้ว (พอ) พระอาทิตย์
(ตั้ง) แดงสว่างแต่ยังมีเห็นดวงก่อน จึงให้ปุระโคมพินพาทย์ฆ้อง
ชั้ยแตรตั้งพร้อมแล้ว เจ้าแผ่นดินสดุดพระคาถาคับเทียบชั้ยว่า

สพฺพโรควินมุตฺโต สพฺพสนฺดาปวชฺชิตฺโต
สพฺพเวรมตฺติกกนฺโต นิพฺพุตฺโต จ ตูริ ภา

(ว่า) ๓ ที่ (ราชา) คณะกาแก้วว่าไปด้วย และ (เอา) ใบพุดซึ่งดี ๆ
๘ ใบชุบน้ำพระพุทธมนต์ แล้วรวมได้เทียบเข้าดับ (ไฟด้วยใบพุดนั้น)
อย่าให้ม้ควันได้ ดับเทียบสนิทแต่ด้วยนั้น (ใบ) พุดอันดับเทียบชั้ยให้
แก่ (ราชา) คณะกาแก้วเอาไปถวายพระพุทธสีหิงค์ แล้ว (กลับไป)
นั่งตง ตั้งฆ้องกร้ออาราธนาคีต ๘ (เจ้าแผ่นดิน) ทรง (รับ) คีต ๘
แล้ว พระตั้งฆ้องถวายพรพระเจ้า แล้ว (เจ้าแผ่นดิน) ถวายเงินทักษิณา
บูชาแก่ราชาคณะและพระตั้งฆ้องซึ่งสดุด ๓ วันเป็นเงิน ๘ ตำดั่ง ๒ บาท
จึงฉลองตามประเพณีเถิด ฯ

ตำราพิชัฏรุษเมืองนครศรีธรรมราชเพียงนี้ ในดิถีของ
พระราชาคณะกาแก้วบอกตำราพิชัฎรุษต่อไป ไม่เกี่ยวกับวินิจฉัยเรื่อง
พิชัฏรุษแต่จะคัดลงไว้ให้เต็มสำเนาดิถี และเพิ่มวิจารณ์ไว้ด้วย

ตำราพิชัฎรุษเมืองนครศรีธรรมราช

และพระราชพิชัฎรุษนั้น คงนำสดุดฉนวนเดือน ๓๐ แรม ๓๓ คำ
ครั้นถึงวันแรม ๓๕ คำเจ้าพนักงานแต่งกระຈาดกระຍາฎรุษ ๓๒ กระຈาด

เงินกระจาดตะเพอง ผ่าชาวผืนหนึ่ง ด้าด (คือเดื่อ) ผืนหนึ่ง ให้ช
 พ่อพรหมณ์ถวายเป็นพระฤกษ์เทวะชิต (๑ บิด) และถวายเป็นทักษิณามูซา
 และ (พิชิตสารทน์) เทียน (ชัย) มงคลดุษฎี มงคลจักร เหมือน
 หนึ่งพระราชพิชิตรุษ (แต่) มีได้แต่เงาและผืนคนทรงและยิงบน
 อาณานาชัยกษัตริย์หนึ่งพิชิตรุษหามิได้ ครั้นเดือน ๓๐ แรม ๓๕ ค่ำ
 เพดาเข้าดักบาตรเลี้ยงพระดั่งมีน เป็นอย่างธรรมเนียมประเพณีเมือง
 นคร ฯ ทำตั้งมานาน แล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด

วิจารณ์พิชิตสารทเมืองนคร ฯ

ในตำราเมืองนคร ฯ แม้พรรณนาแต่ย่อ ๆ ก็พอเข้าใจได้ ว่า
 พิชิตสารททำเป็นพิธีใหญ่เหมือนกับพิชิตรุษ เป็นแต่คัดรายการต่าง ๆ อัน
 เนื่องกับขบได้ม้อออกเดื่อ เป็ดย่นเป็นบำเพ็ญทักษิณานุปทานด้วยทำ
 กระจาดสารทเลี้ยงพระดั่งมีนและถวายเป็นถวายพระเทพบิดร แต่เรียกใน
 ตำราเมืองนคร ฯ ว่า “ฤกษ์เทวะชิต” เป็นบุพเพศัต

ตรวจดูตำราพิชิตกรงศ์ร้อยชยา ที่พรรณนาไว้ในหนังสือ “คำ
 ให้การชาวกรุงเก่า” ในหนกต่างแต่ว่าเดือน ๓๐ พิชิตสารท “ฉลอง
 พระภิกษุสามเณรซึ่งทรงพระกรุณาให้บวชเป็นนาคหลวง” กับพวก
 พรหมณ์ทำพิธีกรรมทอดเชือกคามเชือก และแห่เศนทรต้นาน
 เห็นได้ว่าผู้พรรณนาตำรายการพิชิตสารทเสียหลายอย่าง เพราะกระบวน
 พิชิตสารททำในพระนครศรัยชยาคงเป็นเคาเดียวกับตำราเมืองนคร ฯ
 เป็นแต่เอาการฉลอง พระเณร ที่บวชเป็นนาคหลวงในบั้นเขาพ่อวงในพิชิต

ดำรง มีใช้เป็นมุดเหตุให้ทำพิธีดำรงค์ พระราชพิธีดำรงค์ที่ทำในกรุง
 รัตนโกสินทร์ ทำตามแบบอย่าง ครองกรุงศรีอยุธยา ก็เหมือนอย่างเช่นว่า
 ในตำราเมืองนคร ฯ เป็นแต่ตัดรายการตวงนางวงดาบมีเทียนชัยสอด
 ภาณแฉะได้มังกดออกเดี่ยว แฉะคงฉลองพระภิกษุสามเณรที่บวชเป็น
 นาคหุดวงเหนือในพิธีดำรงค์สืบมาอย่างครองกรุงศรีอยุธยา ยังมีรายการ
 เนื่องกับพิธีดำรงค์อีก ๒ อย่าง คือที่เอาชาวออกกรองในปีใหม่ทำยาก
 เดียงพระแทนกระยาดำรงค์ กับบางบเพิ่มพิธีให้ดาวพรหมจารีภควชนชาว
 ทิพย์ ต้มมคว่ามรพายาด เดียงพระ ทั้ง ๒ อย่างนี้จะมามาแต่ด้มัย
 กรุงศรีอยุธยา หรือมาประดิษฐ์ขึ้นใหม่ในกรุงรัตนโกสินทร์ไม่พบ
 หัดที่ฐานที่จะชี้ได้แน่

ว่าด้วยตำราพิชิตรัฐในกรุงเทพฯ ตั้งครั้งรัชกาลที่ ๑

เมื่อสมเด็จพระที่นั่งมณเฑียรราชได้ตำราพิชิตรัฐเมืองนครศรีธรรมราช
 มาแล้วคงเทียบทานกับกระบวนการพิชิตรัฐที่ทาดครั้งกรุงธนบุรี ชำระ
 แก้ไขให้เป็นยุคคติตามที่เห็นว่าถูกต้อง แล้วถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
 พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วยจึงโปรดเกล้าฯ
 ตงเป็นตำราพระราชพิชิตสำหรับพระนคร ตั้งพิมพ์ดำเนินไว้ในหนังสือ
 “ประกาศพระราชพิชิต เดิม ๓” หน้า ๓๓๗ ไปได้โดยคำนวณว่าเป็นตำรา
 เพราะชนต่นว่า “ดีทิจการริยะ พระตำรากระทำการมรดกการพระราชพิชิตรัฐ
 สำหรับพระนครบรรพรัตนโกสินทร์ มหินทรอยุธยา” ดังนี้ พิจารณา
 ดูความในตำรา นั้น เห็นได้ว่าเขาคำราเมืองนครศรีธรรมราชมาใช้เป็น
 พน แต่มีรายการที่ผิดกันโดยแก้ไขจากตำราเมืองนครฯ บางแห่ง จะ
 เขียนวิจารณ์เทียบกันให้เห็นต่อไปในตอนนี้ แต่ตำราพิชิตรัฐรัชกาล
 ที่ ๓ ยาวกว่าตำราเมืองนครฯ มาก เพื่อจะมีให้ตาบากแก่ผู้อ่านจะงด
 รายการในตำราอันเป็นแต่พูดความเลียบบ้าง คงไว้แต่ที่เป็นเนื้อความ

เตรียมการ

๓) “ถึงกำหนดเดือน ๔ แรม ๘ ค่ำ ให้เจ้าพนักงานปลดโรงราช
 พิชิต ๓๐ โรง ฟากตะแคง โรง (คือ) ตีมุมเมือง ๔ โรง กดางเมืองโรง ๓

(เหมือนกันทั้ง ๒ พาก) (ทำพิธีใน) ท้องพระโรง ๑ ห้อง นับ (รวม) เป็น ๓๓ โรง

ให้กรมตั้งขการนิมนต์พระตั้งฆราวาส ราชาคณะ คู่สัตวภาณวาร และภณียักษ์ มาสัตวโรงใน (คือท้องพระโรง) ๖๔ รูป โรงนอก (อีก ๓๐ แห่ง) ๓๒๐ รูป รวม ๓๘๔ รูป”

๒) “ให้กรมวังเบิกขผึ้ง ๑ ค่ายคืบได้เทียบชั้ย ๑ ไปนิมนต์ พระตั้งฆราวาส ชั้ยก็ได้ชวาก็ได้ ว่าให้พระตั้งฆฬพันเทียบชั้ยยาว ๓ ศอกคืบ ได้ ๓๐๘ เส้น เล็กบริกรรมด้วย พานามานาออกสู่นทุ กว่าจะพันแล้ว”

“ให้กรมฉนม (พดเวียน) ชั้ยชวาเบิกค้ายคืบ ๑ มาให้ตั้งฆการี ไปนิมนต์พระตั้งฆจับมังกดตุศร (ถ้ายสติญจน์) จับมังกดจักร (มังกดด้อม คีร์ษะ) ๑ ๓๓๓๓ วง แด่ตั้งให้กรมฉนมรักษาไว้แจกข้าราชการ ๓ วัน พระยาอุไทยธรรม (กรมภูษามาตา) จับมหามงคดย่น (เครื่องตันแคะ) ถวาย (เจ้านาย) ท่งฝ้ายหน้าฝ้ายใน รวม ๓๐๘ วง”

“ให้กรมพระอาดักษณัจารย์พระคาถา ดฬเพ เทวา มีด้าเจว ๑ ด ๑ ดฬเพ ยกขา ปดายนติ ได้ในใบตาดอันดะดองกดับ กระทำเป็นตระบอง เพ็ชรให้ได้ ๓๐๘ อัน จะได้แจกท่งฝ้ายหน้าฝ้ายในเมื่อจะสัตวภณียักษ์ ๕”

๓) “ครันวันแรม ๓๓ ค่ำเพลาเช้า (จัดกระบวนแห่) ให้ราช บันฑิตไปรับเทียบชั้ย ให้เจ้าพนักงาน (จัด) พระเด่ตั้งแคะเครื่อง ดุงครบนครบาดำรวจ (เป็นคู่) แห่ (มี) พนักงานเตรตั้งฆ้องกดอง กนพระกตตเชิญเทียบชั้ยมาสู่โรงพระราชพิธี (ในท้องพระโรง)”

“ให้เจ้าพนักงานตกแด่งเตียง (มณฑล) ตั้งหม้อน้ำ ๓๒ หม้อ

ให้นครบาดกรองพจนคามาไว้ที่เตียงนั้น ให้ชาวพนักงานพระแสง (และ
 ฤษา) มาตา ตงเครื่องพระแสงตั้งรพค้ำศตราวุธ พระมาตา ขงชัย
 เครื่องดั่งต่าง ๆ ไว้บนเตียง ทงมงคตต์ตร มงคตจักร ตระบองเพชร
 ไว้ให้ครบ ให้ตำรวจกระทำกระโจมเทียบนชัยกว้างศอกเคษดั่ง ๔ ศอก
 ให้ตั้งชการุ้เชิญพระชัย พระ "ดัญญิง" (คือพระพุทธรดีหิงค์) พระคันธา
 นราช (พระคันธารราชภูรี) พระห้ามสมุทร องค์ใดองค์หนึ่งก็ได้ มา
 ตงบนแท่นที่ดั่ง (บนเตียง)"

วิจารณ์ตอนเตรียมการ

ก) ที่เมืองนครศรีธรรมราชมีโรงพิชิตรบแห่งเดียว และว่าถ้า
 เจ้าเมืองเป็นเจ้ากัทำพิธีในทองพระโรง ถ้าเจ้าเมืองเป็นขุนนางปลตกรอง
 ทำพิธีทดถางเมือง ในตำรากรุงเทพ ๆ ว่าตงโรงพิชิตทง ๒ ฟากแม่น้ำ
 ฟากละ ๕ แห่ง รวมเป็น ๑๑ แห่งทงททำพิธีในพระราชวัง โรงพิชิต
 ทนอกพระราชวัง ๑๐ แห่งตงทไหนบาง มีชื่อตบดระบู้ไว้ในหมายเก่า
 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รายการมาตงไว้
 ในหนังสือเรื่องพระราชพิธี ๑๒ เดือน ว่าตงทดถางเมืองทางฟากชนบู้
 ทถนนอาจารย์เห็นอวดระฆังแห่ง ๓ ตงทประตูเมืองด้านตะวันออก ณ
 วัดอรุณแห่ง ๓ ตงทประตูเมืองด้านใต้ ณ วัดโมตโลกแห่ง ๓ ตงท
 ประตูเมืองด้านตะวันตกตรงค้ำศตหวงเก่า เห็นจะอยู่ราวที่พระอุโบสถ
 วัดอรุณเดี่ยวนแห่ง ๓ ตงทประตูเมืองด้านเหนือ ณ วัดอมรินทร์แห่ง ๓
 ทางฟากพระนคร ตงทดถางเมืองตรงที่วัดร้างวัดสุทัศน์แห่ง ๓ ตงท

ประตูเมืองด้านเหนือ (ใกล้บ่อมพระตุ้เมรุ) แห่ง ๓ ตงที่ประตูด้านตะวันออก (ใกล้บ่อมมหาภาพ) แห่ง ๓ ตงที่ประตูด้านใต้ (ใกล้บ่อมมหาไชย) แห่ง ๓ ตงที่ประตูด้านตะวันตก (ใกล้บ่อมมหาฤกษ์) แห่ง ๓ ดัน-
 นิษฐานว่าการทตงโรงพิชหลายแห่งรอบพระนคร คงเป็นแบบคกรง
 ค์ร้อยชยา แต่เมืองนคร ๗ มีกาดงน้อย จึงตงโรงพิชแต่แห่งเดียว ทตง
 โรงพิชทง ๒ ฟากแม่น้ำตามกาดัวในตำราน เพราะตงตำรานเมือก้าแพง
 กรงชน ๗ ทางฟากตะวันตกยังไม่ได้รือ

ข) การพินเทียบชย ในตำรานเมืองนคร ๗ จำเป็นพินักงานของ
 พระราชาคณะตงก้าแกวกัถานุกรม ในตำรานว่าจะนิมนต์ให้พระ
 ดังฆราชชย คือส้มเต้จพระอริยวงศัญญาณักได้ หรือพระดังฆราชชวา
 คือส้มเต้จพระอริยวงศัญญาณักได้ ขอนเป็นเพราะเมือกกรงศ์ร้อยชยาพระ
 ราชาคณะทงคณะเหนือแตรคณะใต้ตมทบทกันเป็นแม่การพิช พระดังฆ-
 ราชองค์ไหนเป็นมหาตงฆปริณายกก็ตมผู้ทักเทียบชย แต่เมื่อเขาพิช
 ทรุษตงไปทำที่เมืองนคร ๗ พระราชาคณะตงก้าแกวเป็นตงฆปริณายก
 จึงตคเป็นมหาทคณะตงก้าแกว ที่ในกรงเทพ ๗ เมือกตงตำรานแตร
 การพินเทียบชยก็ตคเป็นมหาตมเต้จพระอริยวงศัญญาณัก

ค) การทำมงคตจักร คือมงคตตมคตวัชระ ที่ว่าในตำราน
 เหมือนกับตำรานเมืองนคร ๗ เป็นแต่ทำจำนวนมากชน การตมมงคต
 ในพิชทรุษก็ตม ๓ วน้อย่างเดียวกัน ได้คความชต้อออกไปในตำรานว่า
 ผู้หญิงฝ่ายในตงแต่เจ้านายก็ตมมงคตเหมือนกับพวกผู้ชายฝ่ายหน้า นำ
 ตงตยอยู่แต่ในตำรานว่าให้ทำตระบองเพ็ชร ๓๐๘ อันสำหรับแจกทงชาง

หน้าข้างในดูจำนวนน้อยนัก แม้ตามที่ปรากฏในพิชิตรุษตระกูลของเพชรก็มากกว่ามาก

ข) ในตำราเมืองนคร ฯ ว่าวันแรม ๓๓ ค่ำเวตาบายมีกระบวนให้ไปรับเทียบชัชจากวัดคณะตังกาแก้วมายังโรงพิชิตกระบวน ๓ และมีกระบวนให้ไปรับ "น้ำปากนาคราช" สำหรับทำน้ำมนต์จากประตูท่าแพมายังโรงพิชิตกระบวน ๓ การแห่ทั้ง ๒ กระบวนนั้นลงมตามแบบคองกรุงศรีอยุธยา ในตำราเด็กการเห็นว่าจะทำน้ำมนต์ คงมีแต่ให้เทียบชัช แต่เปลี่ยนเวตาวันเข้ามาให้เวตาเช้า ไม่แห่เวตาบายเหมือนที่เมืองนคร ฯ เป็นเพราะเหตุใดจะเห็นได้ในรายการต่อไปข้างหน้า

ง) พระพุทธรูปที่ตั้งเป็นประธานในพระแท่นมณฑล ในตำราจะเชิญพระพุทธรูปองค์หนึ่งองค์ใดในพระพุทธรูปสำคัญที่ระบู้ไว้ในตำรา คือ พระชัช "พระสังข์" พระคันธารราชฐ์ พระห้ามสมุทรตั้งเป็นประธานก็ได้ ก็พระพุทธรูปสำคัญทั้ง ๔ องค์นั้น พระสังข์คือพระพุทธรูปดีหิงค์ อันเป็นพระศักดิ์สิทธิ์ในเรื่องดีหิงค์นิทาน อยู่ในเมืองนครศรีธรรมราช องค์ ๓ อยู่ที่เมืองเชียงใหม่ องค์ ๓ ในสมัยนั้นยังมีได้เชิญพระพุทธรูปดีหิงค์ตั้งมาจากเมืองเชียงใหม่ ที่อ้างถึงพระสังข์ในตำรา จะหงตั้งเขยตามตำราเมืองนคร ฯ หรือหมายความว่าพระพุทธรูปองค์อื่นอีก น่าสงสัยอยู่

จ) ในตำราหน้าชดรายการข้อสำคัญไปอย่าง ๓ ซึ่งมีในตำราเมืองนคร ฯ และปรากฏว่ามีในกรุงเทพฯ นเหมือนกัน คือพราหมณ์ตั้งโรงพิธีโหมกฐนก่อนเป็นส่วนหนึ่ง หรือคนตำราพิชิตรุษเมื่อยังเป็น

พิธี แต่พิธีพราหมณ์ตามตำราเมืองนคร ๆ ว่าพราหมณ์ก็นำมาทำพิธี
ข้างหลังเตียงพระสวดในท้องพระโรง แต่ในกรุงเทพฯ ๆ ปลูกโรงพิธี
พราหมณ์ที่ในพระราชวังอีกแห่งหนึ่งต่างหาก

พิธีตั้งนางค้าย

๕) “ครั้นเวลาบ่าย ๓ โมง (ในวันแรม ๓๓ ค่ำนั้น) พระราชาคณะ
พร้อมกันเชิญเทียนชัยเข้าตั้งกระโจม ประโคมเตร็ดตั้งซุ้มองค์ทอง แล้ว
พระราชาคณะ (ซึ่งรอนจากพระตั้งฆราวาส) วงค้ายมงคลสูตรควมเข้า ๒
กลุ่มด้วยกัน ผูกเข้ทแทนพระเจ้าเวียงเป็นทักษิณ ๓ รอบ (แล้ว
แยกกัน) กลุ่ม ๓ โยงเข้าไปในพระราชวัง วงรอบพระค้ำหนักใหญ่ร้อย
ที่เด็ดจ้อย (อีก) กลุ่ม ๓ ซักเวียงบนนพदानเตียงพระ (เจ้า) ๓ รอบแล้ว
(ซัก) เวียงเครื่องแดงเตียง (มณฑล) ๓ รอบ ซักมาเวียงกระโจม
เทียนชัย ๓ รอบ แล้วโยงมาเวียงนพदानเตียงสวด ๓ รอบ แล้ววง
เตียงหนึ่งสวดสวด ๓ รอบ แล้วซักทบ (ย่อน) มาวงเตียง (ตั้ง) เครื่อง
แดงหม้อน้ำพวนคาใบด้าบแรงด้าบกาห่อข้าวเปลือกข้าวสาร อีก ๓ รอบ
แล้วโยงมา (ม้วนเป็นกลุ่ม) ไว้ที่คณพระนิก (อาตมตั้งซุ้มสวดมนต์) นั้นเกิด”
(เพดาวงมงคลสูตรนั้น) “พระตั้งฆราวาสคณะ (มีพระตั้งฆราวาส
เป็นคณซึ่งนั่งเรียงตามลำดับอยู่บนอาตมตั้งซุ้ม) สวด (คำชัดตำนานรัตน
สูตรตอนขึ้นคณว่า) ปณินาโต ๆ ต ๆ ภณามเห (จบ ๓ แล้วสวดคาถา)
สัพเพพุทฺธา พตฺยปตฺตา ๆ ต ๆ พนฺรามี สัพพะโส ข้าไปจนกว่าจะวงค้าย
แล้ว (ในเวดาวงค้ายนั้น) พระตั้งฆราวาสซ้ายขวาเอาน้ำพุทธมนต์ประ

พระมรณโรงพิชิตดาบ (เมื่อวงดาบประหม่ามนต์แล้ว) จึงให้พระดั่งษ์
ดวด (มนต์) มงคลดการ คือมงคลดุดรยานี่ กรณี่ มหาการุณโก ฯลฯ
นทชคตยกุช แต่ดวถวายพรดากดบวัด”

วิจารณ์ตอนตั้งนางด้าย

ก) พิชิตนางด้ายตามคำรามเมืองนคร ฯ เริ่มเวดบายวันแรม
๓๓ คำดงแต่แห่เทียนชัยมาเข้าโรงพิชิต กล่าวว่ถึงเวดบาย ๓ โมงเจ้า
แผ่นดินทรงชาวเดดจออกยังโรงพิชิตพวกข้าราชการแคงควเดมยคเข้าเฝ้า
เจ้าแผ่นดินประทบ (คอย) “ท่า” เทียนชัย เดะเมื่อแห่เทียนชัยมาจาก
วัดนน พระราชาคณะเดะพระดั่งษ์คณะดังกาแก่วตามเทียนชัยมาใน
กระบอนแห่ดวย ครนเทียนชัยถึงโรงพิชิตเจ้าแผ่นดินจึงดำรัสอาราธนา
ให้พระดั่งษ์เชิญเทียนชัยเข้ากระโจม แต่ในคำรณเปิดนเวดบายให้แห่
เทียนชัยเดดแต่ตอนเช้าวันแรม ๓๓ คำโดยดำฟังเจ้าพนักงาน เขาเทียน
ชัยมาดงไวชางกระโจม พระเจ้าแผ่นดินไม่ต้องเดดจออกประทบ “คอย
ท่า” แห่เทียนชัย เดดจออกต่อเวดบายก็ดำรัสอาราธนาให้พระดั่งษ์เชิญ
เทียนชัยเข้ากระโจม เริ่มการพิชิตนางด้ายดงแต่เทียนชัยเข้ากระโจม

ข) ในการวงมงคลดุดร (คือด้ายดัญจน์) ทั้งในคำรามเมืองนคร ฯ
เดะคำรณ พิงดั่งเกดซึ่งกล่าวว่ “วงเพดานเดียง (พระ) ดวด ๓ รอบ
เดดวงเดียงหนงดือดวด ๓ รอบ” แต่ดงว่มี ๒ เดียง เป็นเดียงดำหรับ
พระดวดเดียง ๓ เดียงดำหรับวงหนงดือดวดเดียง ๓ เพราะประเพณี

เดิมพระด้วงคณาจารย์ปากเปด้า มีเตียงหนังสือต่างหากสำหรับพระที่
เรียกในตำราว่าผู้กำกับนั่งปรกอ่านหนังสือทานคำสวด

ก) พืชตรุษในเมืองนคร ฯ พระด้วงมีคณะดังกล่าวเป็นแม่การ
แต่คณะเดียว เป็นตนแต่การพนเทยนชัย ทาพชตงนางวงตาย และ
เข้าไปถวายที่ตถวายนพรพระเจ้าเวดาเข้าแต่คณะเดียวทุกวัน แม่จัน
วันแรม ๓๔ ค่ำถึงวันอาฎานาเวดาประกาศเทวดาคอนเข้าก็มีแต่พระด้วง
คณะดังกล่าวคณะเดียว คณะอื่นอีก ๓ คณะเป็นแต่เข้าไปดมทบสวด
มนต์เวดาเย็นกับมีพระคู้สวดทุกคณะ แต่ในตำรากงเทพ ฯ พระด้วง
ช่วยกันทาพชตทุกคณะ พระราชาคณะเป็นแม่การ ๒๐ รูป มีพระคู้สวด
(ซึ่งภายหลังเรียกว่าพระพิชชกรรม) วัดละ ๕ องค์ ๘ วัด อย่างนกงเป็น
แบบครึ่งกรุงศรีอยุธยา ชะรอยเมืองนคร ฯ ได้ตำราไปทาพชตตรุษมีแต่
พระคณะดังกล่าวสามารถทำได้คณะเดียว หน้าที่แม่การจึงไปตก
อยู่ในคณะดังกล่าว

พืชตรุษ (ก่อนถึงวันอาฎานา)

๕) “ครั้นวันแรม ๓๒ ค่ำย่ำรุ่งแล้ว พระสังฆราชซ้ายขวาองค์
โตองค์หนึ่งถวายเทียนชะนวนแก่พระเจ้าแผ่นดินให้ทรงจุดเทียนชัย ให้
ประโคมแตรสังข์ฆ้องกลอง ให้พระเจ้าแผ่นดินว่าคาถา

พุทฺโธ สพฺพญฺตมฺหาโน	สมโม โลกุตฺตโร นว
สงฺโฆ มกฺคผลญฺโจ จ	อิจฺเจตฺ รตนตฺตยํ
เอเตสํ อานุกาเวน	อนฺตรายํ วินสฺสตี

กว่าเที่ยนชัยจะติด ให้พระตั้งฆราวาสว่าคาถานันไปดวย (เมื่อจุดเที่ยนชัย
แล้วพระตั้งฆราวาสกลับมาล้างอาสน์สังฆ์) ถวายคีต ๕ แล้วถวายพรพระ
เจ้า ถัดดมกตการเข้า (ถวายคีตแล้วสดถวายพรพระเจ้า) เย็นสดม
มนต์ (๓๒ คำนาน) ทุกวัน”

๖) “ในวันแรม ๓๒ ค่ำ (พอจุดเที่ยนชัยแล้วแะแรม) ๓๓ ค่ำ
คู่ดวดผัดกันสด (ภาณวาร) ทั้งกลางวันกลางคืน หยุดเพียง อธิษฐาน
(จบภาณวาร) ให้พระราชาคณะ พระครูปลัดกำกับอยู่ด้วย ๒ รูป ๓ รูป
(สำหรับผัดกันนั่งปรก)

วิจารณ์พิธีตรุษ (ก่อนวันยงอาฎานา)

ก) การจุดเที่ยนชัย ในตำราเมืองนคร ฯ มีกำหนดเวลาให้จุด
พอเข้าตรุษก่อนเห็นดวงพระอาทิตย์ คงเป็นแบบเดิม แต่ในตำรากล่าว
เวลาจุดเที่ยนชัยว่าย่างแดด อธิบายตามการที่ปรากฏคือเปลี่ยนเป็นให้
โหราฤกษ์เวลาจุดเที่ยนชัย บางทีจุดถึงเวลาเช้า ๗ นาฬิกาหรือก่อนนั้น

ข) ที่ว่าพระตั้งฆราวาสชายหรือชวาถวายเที่ยน ชะนวนให้พระเจ้า
แผ่นดินทรงจุดเที่ยนชัยนั้น หมายถึงสมเด็จพระอริยวงศ์ญาณ ตั้งฆราวาส
ฝ่ายชายหรือสมเด็จพระวันรัต ตั้งฆราวาสฝ่ายชวา จะถวายก็ได้ แต่
ตามที่แท้จริงสมเด็จพระอริยวงศ์ญาณ ตั้งฆราวาสฝ่ายชาย ซึ่งเป็นคำ-
แหน่งสมเด็จพระตั้งฆราวาส ที่มหาสังฆปริณายก ถวายเที่ยนชะนวนแะ
กำกับเมื่อจุดเที่ยนชัย สมเด็จพระวันรัตกำกับเมื่อดับเที่ยนชัย

ค) ในตำราเมืองนคร ฯ ว่าเมื่อจุดเที่ยนชัยแล้วพราหมณ์ถวาย

ใบไม้ล้มมิทให้พระเจ้าแผ่นดินทรง จบ พระหัตถ์อักษรฐานแล้วเอาไปไหม
 กุณฑ์ และว่าพราหมณ์ถวายนาตั้งชั่ง ๓ วัน แต่ในตำราหากดำถ่วง
 พืชพราหมณ์ไม่ ตามที่เป็นจริงมีเหมือนอย่างเช่นว่าในตำราเมืองนครฯ

ข) “ภาณวาร” ซึ่งพระชนนึ่งสัตว์คบนเคียงในพืชตระกูลนั้น เป็น
 คำสัตว์ดพระธรรม ซึ่งพระมหาเถระในลังกาที่อุปแต่โบราณได้เอาก็คัดจาก
 คัมภีร์พระปริยตธรรมเอามาเรียบเรียงไว้ สำหรับสัตว์ในการพืชที่จะ
 ให้เกิดสิริมงคลและคุ้มครองป้องกันภัยอันตราย เคาะเดียวกับเวท
 มนต์ในคำสอนพราหมณ์ เพราะฉะนั้นจึงมักเรียกกันว่า “พุทธมนต์”
 ที่เรียกว่าภาณวารตามศัพท์หมายความว่า เป็นคำสัตว์มีหลายตอน ภาณ
 วารที่สัตว์พืชตระกูลมี ๕ ตอน จึงเรียกอีกอย่าง ๓ ว่า “จตุภาณวาร”
 พิจารณาที่พิมพ์ไว้ในหนังสือสัตว์คมนต์ฉบับหลวง คำสัตว์ภาณวาร
 เป็นหนังสือ ๕๓ หน้ากระดาษ แต่แบ่งเป็นตอนยาวบ้างสั้นบ้าง ตอนที่หนึ่ง
 ๓๓ หน้า ตอนที่สอง ๖ หน้า ตอนที่สาม ๓๓ หน้า (รวมทั้ง ๓ ตอนเป็น
 หนังสือ ๗๒ หน้า) ตอนที่ ๔ อันมีแต่อาฏานาฏยสูตรทงภาณยักษและ
 ภาณพระเป็นหนังสือ ๒๓ หน้า ยาวเกือบเท่ากับ ๓ ตอนก่อนรวมกัน ชวน
 ให้เห็นว่าแต่เดิมเห็นจะสัตว์ภาณใดภาณหนึ่งแยกกันได้ตามสมควรแก่
 การพืช คือเป็นการพืชที่สำคัญอย่างจริงจังสัตว์หมดทั้ง ๕ ภาณ ต้อง
 สัตว์หลายชั่วโมงจึงจบ เพราะฉะนั้นจึงนับถือกันมาแต่โบราณว่าการ
 สัตว์ภาณวารอาจจะคุ้มเส้นชัยวิโรภยพิบัติทั้งปวงได้หมด ยกตัวอย่าง
 ดังการพืชโกนจุก ที่ทำกันเป็นสามัญต้องหาฤกษ์ทำพิธีในวันดีตามโหรา
 คำสัตว์ แต่การได้กันดีเจาหายทำในพืชตระกูลไม่ต้องคำนึงถึงวันจะร้าย

คืออย่างใด เพราะถือว่าการสวดภาณวารอาจคุ้มครองอัมภมถได้หมด
ทุกอย่างดังนี้

ลักษณะสวดภาณวารในพิธีกรรม สวดแต่ ๓ ภาณข้างต้นจบแล้ว
ย่อนใหม่ไปจนเมื่อแรม ๓ & คำเวลาจะยังมีบนอาฏานา ฯ จึงสวดภาณที่ ๔
ภาณเดียวไปจนตลอดรุ่ง

ง) ในตำราว่าพระชนนึ่งเพียงสวดภาณวารคราวละ ๕ องค์ แต่
เรียกว่าพระ "คู่สวด" อันมีความหมายว่า ๒ องค์เพราะเหตุใด อธิบายข้อ
นิยมมุตมาแต่สวดกรรมวาจา เช่นสวดญัตติบวชนาค เป็นต้น คือสวด
ให้ชัดเจนออกต้องตามพระบาลี ถ้ามีพระชนนึ่งซึ่งกรรมก็ไม่บริสุทธิเพราะ
เป็น "อักษระวิปต" วิปตของกษนอักษระวิปตมี ๒ อย่าง เช่นในเมืองพระมา
พระสวดกรรมวาจาองค์เดียว แต่ต้องให้อ่านหนังสือ ในเมืองดังกล่าว
แฉะเมืองไทยให้สวด ๒ องค์ด้วยกันเพื่อบองกษนอักษระวิปต จึงเรียก
พระสวดกรรมวาจาว่า "คู่สวด" การสวดพิธีกรรมที่พระชนนึ่งเพียง
สวดคราวละ ๕ องค์เพื่อจะให้โตจนวนนเป็นองค์ตั้งมี แต่การที่สวด
ผลัดกันสวดที่ตระคี่ หาใคร่สวดพร้อมกันทั้ง ๕ องค์ไม่

จ) การพิธีตั้งขมที่เมืองนคร ฯ วันตั้งนางวงคายแรม ๓๓ คำไม่มี
สวดมนต์เช่น แต่ในตำราหนังสือของฝ่ายลัญจณ์ได้รั้งแล้วพระตั้งขมสวด
มนต์ (เห็นจะเนื่องด้วยการได้กันคี่เจ้านาย ซึ่งจะกล่าวต่อไปข้างหน้า)
ในวันต่อมาเวลาเช้าพระตั้งขมเมื่องานเข้าไปถวายคี่ดแฉะสวดถวายพรพระ
เจ้า เวลาบ่ายพระตั้งขมทุกคณะรวมกันเข้าไปสวดมนต์ เหมือนกันทั้ง
ตำราเมืองนคร ฯ แฉะตำรา

๓) การสวมมงคล ตามตำราเมืองนครฯ และตำราหน้าบรรดา
 คนเขาพิช นอกจากพระกับพราหมณ์ ต้องสวมมงคลทั้ง ๓ วัน แต่
 จะสวมทั้งพิชเวลาเช้าและเวลาเย็นหรือสวมแต่เวลาเย็นไม่กต่างในตำรา
 ถ้าว่าตามการที่ปรากฏสวมแต่เวลาพิชเวลาเย็น ลักษณะสวมมงคลนั้น
 มงคล เครื่อง ต้น ของ พระเจ้าแผ่นดิน มีสาย ดิถุจน์ โยงจาก พระแท่น
 มณฑลไปผูกกับมงคลทอดไว้ข้างที่ประทับ ในพระฉาก สำหรับทรงสวม
 เมื่อฟังสวดมนต์ ส่วนเจ้านายนั้นว่าตามที่เดากันมาว่ามักสวมสายดิถุจน์
 ถวายสำหรับให้พาดกับ "สายตระพาน" (คือสายดิถุจน์ซึ่งโยงจากพระ
 แท่นมณฑลไปยังตุ้เทียนชัย) ไปผูกกับมงคลที่ทรงสวม แต่ผู้นอก
 จากนั้นสวมแต่มงคล

พิธีตรุษ (วันชิงอาฎานา)

๑) "วันแรม ๓๔ ค่ำรุ่งแล้ว เสด็จออกทรงจุดเทียนบูชาแล้ว
 จึงให้พระราชอาคันโศกได้องค์หนึ่งบ่าวประกาศ (เชิญ) เทวดาทุกเมือง
 ชนเมืองออกตาม (คำใน) ตำรานเกิด"

"(หนึ่งวันแรม ๓๔ ค่ำนั้น) ให้ตำรวจปลุกเสก ๕ ชนตั้งเพียง
 ๓ (ที่) หน้าโรงพระราชพิธี มีฆาตวงศาตณ ๓ แต่งเครื่อง
 บูชาขุเปเทียนเข้าดอกดอกไม้ของคาวหวานบูชาเทวดา แต่งฉัตรคู่หนึ่ง
 (สำหรับ) บูชาพระธรรมจักร (คัน) ๓ พระมหาสมัย (คัน) ๓"

"ครั้นเพดาบ่าย ๕ โมงจึงให้ตั้งฆาตรี หมั้นพรหม (ภักดี)
 คน ๓ หมั้นศรีธรรมดังกา คน ๓ (ทั้ง) สองคนรับพระราชทาน

ผ้าขาวนุ่งห่มคนละตัวรับ ได้ดอมพอกแต่งตัวต่างเทวดาแต่ตัวรับคัด & มาตั้งอยู่ริมหน้าโรงราชพิธี”

“(เมื่อเสด็จออก) แล้วราชาคณะจึงยื่นเห็นข้ออาสันผ้าขาวตรา (ฉิ่ง) ๓ อันปฐไว้ ตั้งนะโม ๓ ที่ด้ายมงคลสูตรพาดบ่าขวา (แล้ว) ยื่น บ่ายหน้าต่อเทวดา ว่าคำถึงหพดังสักฤตตามพิธีอุปการศอัมโถกเจดา เข้า และอาราธนาเทวดาเพดาเย็นนั้นเกิด เวดดาเข้ายังมีได้ปฐอาสัน (ผ้าขาวเพราะ) เทวดายังไม่มา แต่ราชาคณะยื่นบ่ายหน้าต่อพระพุทธรูป ด้ายมงคลสูตรพาดบ่าขวาแล้วตั้งนะโม ๓ ที่ ประกาศดีญาแก่ เทวดาให้รู้ทั่วกัน ว่า (เป็นภาษาไทยก่อนแล้วว่าเป็น) คำถึงหพ ดังสักฤตนี้”

(คำประกาศภาษาไทย)

“โหนโต เทวดังฆาโย ตูกรมหมู่เทวดา เทพนิกรคนชีพพท่าน ทั้งหลาย เป็นอาทิคือท่านท้าวธตรฐราช และท้าววิรุฬหก และท้าว วิรุฬกษ และท้าวฤเวธราช และเทพยเจ้าผู้มีฤทธิ์อำนาจ อันมีทิพ โสคติพิภักษุอันประเสริฐ ซึ่งบังเกิดประดิษฐานอยู่ในทิพพิมานมาศ กาญจนรัตนมณเฑียรทิพทุกประเทศ ในแคว้นแคว้นขอบเขตคชฉันท ตั้มา

ความชนปทา คือเทพยเจ้าทั้งหลายอันอยู่ในคามเขตคณคิมชนบท ราชธานีบุรีรอบขอบเขตคชฉันทมา บรรดาเมืองชนเมือง ออกแก่กรุงเทพ มหานครบรรพวอันประเสริฐ

ชายนตุ จึงประชุมชนกกันมาในสถานนั้น จะได้รับรักษาคุ้มครอง
 พังพระธรรมเมื่อเวลาดาราตรี ค่ำวันนั้น แด้วเทพยเจ้าทั้งหลายจึงช่วย
 อภิบาลรักษาคุ้มครองเจ้าพระบรมราชาธิราชและคนท่งทั้งหลาย อย่าให้มีภัย
 อันตรายอย่างหนึ่งอย่างใดได้ จึงมาช่วยบัพพพานियกรรมสำหรับชัษณ์
 ยักษ์มีจนาทิกฎฐีให้ประดาศ์หนีออกไปอยู่นอกขอบเขาจักรวาล

เทพยเจ้าทุกสถาน บรรดาได้ฟังซึ่งสิ่งดังที่ตัญญาแห่งอาตมาภาพ
 แด้วก็อย่าตึมนะ จึงมาให้ได้ในเวลาค่ำวันนั้น”

(คำประกาศภาษาสิงหพสังสกฤต)

(จะรวมอธิบายและวิจารณ์ประกาศภาษา สิงหพสังสกฤตไปไว้
 เป็นตอนหนึ่งต่างหากข้างหน้า ตรงนี้จะคัดมาตรงแต่โดยย่อ)

ชนต้น ๆ ว่า มยยทินัน ฯ ฌคุณุณเพทยุย อดส์ถวถตฺ พระ
 หลส์ถปคินทิดลส์ถุ กมโพชาธิปติ ศร์มหาราชานงเค อภิรมมรมเม
 (ค่อนเป็นคำแต่งในเมืองไทย) ปวรวรตนโกตสินทร มหินทรายโษชฌยา
 มหานครนทนุวรอาสนณเณนที อปคฺเชนศร์ ด้มเด็จพระบรมมหา
 ราชาธิราชรามาริบัติ (มีสร้อยพระนามตามพระสุพรรณบัตรค่อไป
 จนถึง) มหาพุทธางกูร ด้มเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว (แต่
 ค่อนนามกรุงว่า) บวรรัตนโกตสินทรมหินทรอยุชยา (ตตอดสร้อยจน
 ถึง) อุดมราชมหาด้าน อมรพิमानอดตารตถิต ดักกทัตติยวิคฺนุ-
 กรรมประตติชิต (แต่ขอชนคความใหม่เป็นภาษาสิงหพสังสกฤตตามตำรา
 เดิม)

ว่า “รัตนพยัคคิตตถาภู ๑ ลงกาที่เปรยยุคตรตตนาจริย”
 (ก่อนคำแต่่งในเมืองไทยออกชื่อหัวเมืองท่งปวงเริ่มด้วย) “ศรี
 อยุธยามหานครบูรณ (ตตอดจน) ตะนาวศรี มะริด สิงขร กรุงเทพ
 มหานครบรรวัตินโกดิษฐ์ (เต็มล้วยเหมือนหนหลังดง) สักกทัตติย
 พระวิคณุกรรมประสิทธิ์” (แต่่ว่าความภาษาดังหลังดงฤคตาม
 คำราเดิม)

ว่า วิหารพุทธุว ๑ อตุปทีลล์มหาล้วยาห้เด็คตร และดง
 ปตายุเหมือนจะเป็นคำกำขบเทวดาอย่าให้เต็ม ว่า อภิมคฺตรไท ๓ ครั้ง
 แล้วว่า อภิมคฺตรยชก ๓ ครั้ง

“(เดือน ๕ แรม ๓๔ ค่ำ) เพลาเย็นบ่าย ๓ โมงพระราชาคณะ
 พร้อมกัน บ่าย ๔ โมงเด็จออกทรวงจุดเทียนบูชาทรวงคัต ๕ (และ
 พระสงฆ์) ล่วงคมกต (ปริต) แล้ว เพลาบ่าย ๕ โมงแล้วพระราชา
 คณะจิ่งอาราธนาปราศรัยด้วยเทวดา (เป็นภาษาไทยก่อนแล้ว) ว่าคำ
 ดังหลังดงฤค ๕” (ประกาศเป็นภาษาไทยมีกระบวนความเป็น
 ๕ ตอนแต่มีถ้อยคำยาวมาก จะคัดแต่ทเป็นเนื้อความมาดงในนี้) ดง
 นะโม ๓ ทแต่่ว่า

(คำประกาศภาษาไทย)

“(๑) โภญโค เทวดงงมา ดูกรเทพนิกรคนชัพพทงหลายอันมา
 ในมณฑลสถานทง เป็นอาทิกคือท้าวจรฐราชบพิตร อันสถิตอยู่ใน

บุรพทิศ ๗ ต ๗ ส้มเด็จพระบรมพิตรท่านท้าวทอง ๔ มาดสถานทนแคว่ ยงได้
รับศีลแห่งสมเด็จพระธรรมเพ็ญพุทธเจ้า ๗ นั้นแคว่หรือประการใด ”

เทวดา (สังฆการี) รับว่า “ อุภาดระชาพระพุทธรเจ้าท้าวทอง ๔ มา
ดสถานทนแคว่ ได้มาดมาทานศีล ๗ ดำเร้งแคว่พระเจ้าชา ด่าช ”

(๒) (ประกาศต่อไปว่า) “ มิแคว่ท่านท้าวทอง ๔ ได้มาดมา
ทานรับซึ่งศีลแคว่ จงคงได้ต ๗ รับรดพระธรรมแห่งเรา อันจะ
บันเทาทุกข์ ๗ ให้เจริญอายุวรรณะดุชะ พดะ ๗ เป็นดุช ๗ แก่ท่าน
ทั้งหลาย ”

(๓) “ อนึ่งได้ต มิแคว่เทวดาหมุ่ใดถืออิทธิวิตามพุทโชวาท ๗
เทวดาผู้นั้นจงได้ตปรประสาท ๗ รับรดพระธรรม อันชื่อว่าพระธรรม
จักรกัปปวัตตนสูตร แคว่พระมหาสมัยสูตร ในราตรีค่ำจันนี้ แคว่จง
ช่วยพิทักษ์รักษาพระบรมราชาธิราช อันมีพระนามประกาศปกาศิต
สมเด็จพระบรมพิตรพระเจ้าราชาธิราชรามาชิตี ๗ แคว่ทั้งพระอัครมเหสี
พระราชบุตรบุตรีนิตดาพระญาติวงศ์แคว่นามนตรี ๗ ประชาราชฎรทั้ง
หลาย ให้หายทุกข์โศกโรคภัย ๗ ทุกประการ แคว่จงมาช่วยบริบาล
รักษาให้เจริญ อายุ วรรณะ ดุชะ พดะ ยืนโยกแก่งของอุปโลก ๗ ส้มบด
ทั้งหลายจงให้บริบูรณ์ทุกประการ ๗ ”

“ อนึ่งทั้งท้าววิดัดระพดาหกจงมาให้ฝนตกชอบตามฤดูกาล ให้
เจริญผลอาหาร ธิญาหารนิร โรคาพิบัติ ให้หมุ่สัตว์เป็นดุชผลพันธุ์
ทั้งหลาย ”

(๔) “ หนึ่งเทวดาหมื่นได้อิมัจฉาทิฏฐินอกพุทโธจาท มีอาจ
 รักษาพระบรมราชาธิราช ฯ ทงพระญาติวงศ์เจ้าอำมาตย์ ฯ และคน
 ทงหลาย ฯ มิได้ใช้ เทวดาหมื่นจงเร่งถอยหนีออกไปนอกขอบเว
 จักรวาล อย่าให้ทันพระดังขั้วดวงอาทวนาฏียสุครันวิเศษ อันทำ
 เวลส์วณไฟศรพณั่มหาราชหากอาราธนาแต่สมเด็จพระธรรมเพ็ชฌัญฟูทช
 เจ้าไว้ เพื่อจะให้ขบฏคมีค่าจชาติผู้ยักษ์คนชัพพกุ่มภณทั่นาคนิกรดีดี
 โดยสมเด็จพระธรรมเพ็ชฌัญฟูทชเจ้าบดินทรไว้ ”

เมื่อประกาศภาษาไทยแล้วประกาศภาษาดังหลวงดังถกฤคต่อไป
 เริ่มด้วยพระธามตั้งฆกาเรเทวดา ถามและตอบกันเป็น ๒ ยก ๆ หนึ่ง
 ซ้ำ ๓ ครั้ง ดันนิษฐานว่าคงเป็นคำถามเทวดาว่ามาแล้วหรือยัง และ
 รับผิดแล้วหรือ . อย่างเช่นเริ่มประกาศภาษาไทย ส่วนความใน
 ประกาศภาษาดังหลวงดังถกฤคนี้ ทงในตำราเมืองนคร ฯ และตำรา
 ว่าเป็น “ พระศาตาเรียกเทวดาในกัมพัตริให้มาช่วยกันขับยักษ์มัจฉา
 ทิฏฐิให้ประดาค์หนีไป ” ซันตนว่า เมตตยุนท์วสุตู่เทวียนท ฯ ต ฯ
 วนทวิสันท อภิมตฺตรยี่ อีก ๓ ครั้ง ดังที่สุตุดำประกาศว่า มหา
 ดัมยวาทเศ สกุกวรทาย เหวรินท ดัมมานตย หียนุหุต วาอียยุตฺยเอติ

(เมื่อประกาศจบแล้ว) “ ให้ (ตั้งฆกาเรที่แต่งตั้งเป็น) เทวดา
 เข้ามาฟัง (พระดังขั้วซึ่งนั่งบนเตียงสวด ๔ รูป) สวดพระธรรมจักร
 และพระมหาสมัยจบแล้วจึงสวดพระอาทวนาฏียสุคร (ภาณยักษ์) ไป
 ถึง วิปัสติ งคหยุดอยู่ก่อน ให้เทวดาบ่ายหน้าจำเพาะพระดังขั้ว (ซึ่ง
 นั่งแถวสวดมนต์) พระดังขั้วสวด ภวคุดพุพมคิต ฯ ต ฯ ภวนคฺเต

แต่จากราชบัณฑิตตั้งตระบองเพชรใบคาตนั้นให้แก่ทวดตาและข้าราชการ
ทั้งหลาย ถวายแก่พระเจ้าแผ่นดิน ๓ วัน ทั้งพระญาติวงศ์ทุกพระองค์
ทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน ได้มั่งคั่งถือตระบองเพชรไว้”

“(เมื่อแจกตระบองเพชรแล้ว) พระดั่งมี (บนเตียงสดุด)
สดุดพระวิปลัสดีชนพร้อมกัน ชนเลี้ยงตวาดดำทับขบอมมนุษย์ยักษ์ปีศาจ
ตั้งฆราวาสระฆัง ๓ ที่ ทหารยิงปืนน้อยใหญ่ทั้งหลายพร้อมกันรอบเมือง
รอบวัง สวดภาณยักษ์จับเวทนนยงปืน ๓ นัด ถัดไปทั้งดินนยงปืน
จับตะ ๒ นัดเกิด เมื่อสดุดถึงวิปลัสดีสดุดนมตุ (ยิง) ที่ ๑ สวดถึง
ตมเจอมนุสได้ (ยิง) ที่ ๑ สวดถึง โยหิ โกจิ อมนุสได้ (ยิง) ที่ ๑
ตีระฆัง (เป็นสัญญาณ) ยิงปืน จบถัด (จบแรกไป) นั้น สวดถึง
วิปลัสดี (ยิง) ที่ ๑ (สวดถึง) โยหิ (ยิง) ที่ ๑ ตีระฆังยิงปืนจนรุ่ง”

วิจารณ์เพชรบุษ (วันยิงอาฎานา)

ก) ตามตำราเมืองนคร ฯ (ซึ่งถ่ายแบบไปจากพระนครศรี
อยุธยา) ว่าในวันแรม ๑๔ ค่ำให้แต่งตัวเด็กเป็นเทวดา ๔ คน สวมมด
แทนจาคุมหาราช ให้พามาแต่เทวดสถานพระเลื้อเมือง เมื่อมาถึงศาล
ซึ่งปลูกไว้หน้าโรงพิธี มีพระออกไปให้ศีลแก่จาคุมหาราช แล้วพา
เข้าไปฟังสดุดในโรงพิธี อีกอย่างหนึ่งว่าเรียกแม่มด ๔ คนมาให้ทำ
นายเคราะห์บ้านเมืองแล้วคอยอยู่ที่หน้าโรงพิธี พอพระดั่งมีสดุดถึง
อาฎานาฎิยปริตเด็ก ๔ คนที่แต่งตัวเป็นเทวดาถือตระบองเพชรได้แม่
มดออกไปจากพระราชวัง ในตำรานั้นคงปลูกศาลเป็นที่บวงสรวงเทวดา

แต่เดิกร่องแต่งตัวเด็กเป็นเทวดากับ ทเวียกแม่มดมาเข้าพิชเดย์ทั้งหมด
เปลี่ยนเป็นให้ข้าราชการกรมตั้งฆราวาส ๒ คนแต่งตัวได้ดอมพอกดอม
แล้วครุฑมดตัวเป็นเทวดา ต้องทำบทเพียงให้รับศีลโดยดำฟังตัว
เดี่ยก่อนแถวมาขงททพพิช คอยคอบคาคามเมื่อพระประกาศกับไปฟัง
พระสวดและรับพรของพระแทนเทวดาแถวเป็นเสร็จกิจ ไม่กล้าว่า
ต้องไต่คดีต่าง

ข) พุทธมนต์ที่พระครูสวด ๆ เมื่อจะยิงอาถรรพณ์สวดพระธรรม
จักรปกัดกันสวดและพระมหาสมณีย์สวดก่อน แล้วจึงสวดอาถรรพณ์
สวดอันเป็นสวดมนต์ดำหรับขับไล่ผี ก็อาถรรพณ์สวดนั้นรวมอยู่ใน
ภาณวารที่พระสังฆสังฆาญต้องท่องจำดำหรับสวดตามประเพณีวัด อาจ
จะหาพระสวดปากเปล่าได้ไม่ยาก แต่พระธรรมจักรกับมหาสมณีย์ทั้ง ๒
สวดนั้นเฝ้าอยู่ในภาณวาร โดยปกติไม่มีกิจที่พระจะต้องท่องจำ จึง
ต้องหาพระครูสวดดำหรับสวด ๒ พระสวดนั้นในพิชิตรูป น่าจะเป็นเพราะ
เหตุหนึ่งใหม่ “พระครูสวด” ในฐานานุกรมของพระสังฆราชซ้าย
ขวา และในฐานานุกรมของเจ้าคณะรองซ้ายขวารวมเป็น ๘ องค์
ดำหรับสวดพระธรรมจักรดำรับ ๓ สวดพระมหาสมณีย์ ดำรับ ๓ และ
อาจจะเป็นผู้เชี่ยวชาญดำหรับฝึกหัดพระครูสวดด้วย จึงเรียกว่าพระ
ครูสวด เป็นแบบมีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา

ค) การสวดอาถรรพณ์สวดนั้นในตำราเมืองนคร ๆ ว่าสวด
ทั้ง “ภาณยักษ์” และ “ภาณพระ” ในตำรานั้นว่าสวดแต่ภาณยักษ์

แตรม้กัรณัในกายหลังทำให้รู้ได้ว่า สวดแต่ภาณยักษ้มาตงแต่รัชชกาด
ที่ ๓ จนวนรัชชกาดที่ ๔ จึงกลบสวดทงภาณยักษ้แตรภาณพระ

ข) คุระบองเพ็ชรนนในคำรามาเมืองนคร ฯ ว่าแจกแก้บวรดาคน
เขาพิชัศรุข (คนตะอิน) ในวันแรม ๓๔ คำเมื่อก่อนพระสวดภาณยักษ้
พอพระสวดจนคาอาอาฏานาฎิยปริต เล็กเทวดาทง ๕ คนก็เอาคุระบอง
เพ็ชรได้ค้แม่มคแทนยักษ้ขับได้ออกไปจากพระราชวัง ดันนิษฐาน
ว่าแต่เดิมพวกทกลอคุระบองเพ็ชรอยู่ในโรงพิชัศเห็นจะต้องทำกิริยาอา-
การ เช่นขับคุระบองเพ็ชร อย่างเช่นที่เมืองชะวา ช่วยเทวดาได้ค้
ยักษ้ด้วย แต่เมื่อเด็กประเพณีมเด็กแทนเทวดามาได้ค้ยักษ้ ผู้ทกลอ
คุระบองเพ็ชร อยู่ในโรงพิชัไม่มีเทวดาเป็นค้ทบทก็เห็นจะถ้อยอยู่หนึ่ง ๆ
นานมาจึงเคยเขาใจกันไปว่าถ้อยสำหรับบองกนภยจากยักษ้ เช่นให้
เด็กถ้อยในพิชัโกนจุกเป็นค้

ง) การยั้งบ้นอาฎานาใน คำรว่ายั้งรอบ พระราชวังแตร ตาม
ประคอบเมือง เมื่อดังเวดาจะยั้งบ้นทเมืองนคร ฯ พระราชาคณะ
กาแกวเป็นผุ้คุระม้งบอกสัญญา ที่ในกรุงเทพ ฯ ดังฆการีเป็นพนักงาน
ค้คุระม้งสัญญา แต่ท้ในกรุงเทพ ฯ พระราชวังกว้างใหญ่ได้ยั้งระม้งเห็น
จะดังออกไปไม่ถึงก้ตงบ้นใหญ่ข้างนอกวง จึงม้กัรมแต่งคนถ้อยบ้นเด็ก
เป็นค้บอยท้หนาโรงพิชั พอคุระม้งก้ยบ้นเด็กดังได้ยั้งให้สัญญาออก
ไปถึงบ้นใหญ่ ยั้งแต่ประคุดันหนาเวี่ยนประค้กษิณค้กันไปจนรอบ
พระราชวัง แตรพวกบ้นขนาดหามแดนทค้ตามประค้ข้างในเมืองก้ย
เวี่ยนเป็นประค้กษิณจนรอบเมืองเช่นเดยวกัน มีรายการอุ้กอุยง ๓

เนื่องกับยงปันทิมไคกดาวในตำรา คือปืนใหญ่ยิงโดยปกติใช้หญาณะ
ฟางยัดเป็นหมอน ^๕ มันทยิงในพิชิตรุษหมอนปืนใช้ใบไม้ทกลอกกันว่า
เกดียด เช่นใบดาบแรงดาบกาและใบหนาด เป็นต้น

๑) ยังมีรายการนอกตำราย่าง ๓ ^๖ วิชาไม่ได้ว่าจะได้มาจากดังกา
หรือเกิดขึ้นในเมืองไทย คือในวันแรม ๓๕ ค่ำเจ้าของบ้านเรือนมักเอา
ข้าวปดอาหารตั้งโต๊ะเด็กด่น้อยกับกระบอกน้ำฝักกิ่งไม้ เรียกว่า “ข้าว
ผอกกระบอกน้ำ” ^๗ มักไว้ที่เชิงบันไดเรือน บางแห่งก็ตั้งตายหมกับ
ปณดำหรับทวารักษาเผดได้ขามวงไว้ด้วย เพราะปรารถนงตั้งตำรผู้จะ
พากันหนีเมื่อขงอาฎานา ^๘ เพื่อหิวโหยและฟักข้าวจะได้อาศัยข้าวผอก
กระบอกน้ำทคนคงไว้ให้เป็นทานประธัมเขาบุญในพิชิตรุษด้วย

วันสังพิชิตรุษ

๗) “เมื่อเพดาใกล้รุ่ง (จะ) เป็นเดือน ๔ แรม ๓๕ ค่ำพระเจ้า
แผ่นดินตรงดนานแต่เพดา ๓๓ ทุ่ม ๕ บาท ทรงพระภาษาชาวเด็ค์จออก
บูชาพระเจ้า เพดาข่ารุ่งแล้ว ๒ (หรือ) ๓ บาทเด็ค์จไปยื่นใกล้กระโจม
เทียนชัยด้วยพระตั้งฆราวาส ^๙ แล้วให้ประโคมแตรตั้งขับพาทย์ฆ้องชัย
พร้อมแล้วทรงดวดพระคาถาดับเทียนชัยว่า

สพพโรควินิมุตโต สพพสนตาปวชฺชิโต
สพพเวรมติกกนฺโต นิพพุโต จ ตู ว

๓ ที่ พระตั้งฆราวาสว่าไปด้วย และจัดใบพลูที่ใส่ ใบชุน้ำพุทธรณ์ แล้ว

(ทรง) รวบได้เทียบเขาคบอย่าให้มีควันได้ คับตันทัดแก้วถวายพดู
๘ ไบนนแก่พระสังฆราชให้ไปถวายบูชาพระพุทธเจ้า แต่ทวงค์ต ๘
พระสังฆราช (กับพระสังฆทัตงปวง) ถวายพรพระเจ้าแก้วรับพระราช
ทานนั้น เคษเทียบชยเหตุอนนให้รักษาไว้กระทำการมกคตปลุกแด็กเดช
ยันต์ต่างๆตามจรมตำรานนเถด ดัประสิทธิ์ิ แด

พระตำราราชพิธีมกคตการตรุษ เจ้าคุณเทพโมถัดจาดองไว้”

วิจารณ์วันสงัพิธีตรุษ

ปรากฏในตำราดังกล่าวในเมืองตั้งกาทำพิธีตรุษ ๘ วัน แต่พิธี
ตรุษของไทยทำเพียง ๕ วัน เห็นจะเบนเพราะมีพระราชพิธีอื่นทคองทำ
ในเดือน ๕ กระชนอยุขางหตงจิงตดพิธีตรุษเดี่ย ๒ วัน (เห็นจะตด
วันลวดทอองภาณจาก ๕ วันตงเบ้น ๓ วัน) เบ้นเซ่นนมาแต่สมัยกรุงศรี
อยุธยา

ว่าด้วยแก้ไขตำราพิชิตทรุชกาลที่ ๑

ลักษณะพิชิตทรุชที่ทําภายหลังรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชนิพนธ์พรรณนารายการไว้ใน

หนังสือเรื่องพระราชพิชิต ๓๒ เดือนโดยพิสดาร ตองเอามาเทียบกับ

ตำราพิชิตทรุชครั้งรัชกาลที่ ๑ เห็นได้ว่าเมื่อตั้งคาราวานแล้วต่อมาได้

แก้ไขหลายอย่าง มีเค้าว่าแก้ไขรัชกาลที่ ๔ เป็นพื้น แต่ที่แก้ไข

รัชกาลก่อนนั้นไป แก้ในรัชกาลที่ ๑ นั้นเองก็เห็นจะมีบ้าง จะ

พรรณนาว่าถึงรายการอันเป็นข้อสำคัญที่แก้ไขต่อไปในตอนนี้

๓) ในตำรารัชกาลที่ ๑ ว่าเมื่อจะทำพิชิตทรุชให้ปลุกโรงพิชิตนอก

พระราชวังทั้ง ๒ ฟากแม่น้ำรวม ๓๐ แห่งทุกปี ต่อมากงเป็นเมอริอ

กำแพงพระนครทางฟากชนบุรีหมดแล้ว เด็กโรงพิชิตทางฟากตะวันตก

๕ โรง คงมีแต่ทกตางเมืองชนบุรีแห่งเดียว และทำพิชิตศาลาโรงธรรม

วิมลนอาจารย์แทนปลุกโรงอย่างแต่ก่อน ทางข้างฟากตะวันออกก็

เด็กปลุกโรงเบียดย่นที่ไปทำพิชิตบ้อม คือทิศเหนือทาบ้อมพระสุเมรุ

ทิศตะวันออกทาบ้อมมหาภาพ ทิศใต้ทาบ้อมมหาไชย และทิศ

ตะวันตกทาบ้อมมหาฤกษ์ กตางเมืองทาบ้อมศาลาหน้าวัดสุทัศน์ คง

มีโรงพิชิตนอกพระราชวังแต่ ๖ แห่ง การที่เคยปลุกโรงพิชิตทุกปีก็เด็ก

แต่นั้นมา

๒) ในตำราไม่มีข้อความถึง การได้กัณฑ์เจ้านาย ในพิธีกรรม เห็นได้ว่าคงเป็นประเพณีมขนในกรุงรัตนโกสินทร์เมื่อภายหลังตั้งตำรา เจ้านายที่จะได้กัณฑ์เริ่มทรงฟังสวดแต่วันแรม ๓๓ ค่ำ เมื่อทำพิธีตั้งนางวง ด้าย และฟังสวดต่อไปอีก ๒ วัน ถึงวันแรม ๓๕ ค่ำ เวลาเช้าได้กัณฑ์ใน วันที่ยังอาภูนาเมื่อก่อนพระประกาศเทวดา แต่การต้มโภชเวดาบ้าย ไปทำพิธีทอน เพราะททำพิธีกรรมมีการพิธีตอนเย็นพ้องเวดากัน

๓) ทงในตำราเมืองนครฯ และตำรารัชกาลที่ ๓ ว่าทำแต่ มงคลกับพระของเพชรแจกคนเข้าพิธี แต่ตามที่ปรากฏแจกพิศมรไบ ดาน ดง ยันต์พิมพ์เป็น ๔ เหลี่ยม ร้อยเส้นด้ายเป็นประจํายามสำหรับ ห้อย คลองบ่อกันภัยด้วยอีกอย่าง ๓ พิศมรนั้นทำเป็น ๓ ขนาด ขนาด เด็กสำหรับมนุษย์ ขนาดกลางสำหรับม้าต้น ขนาดใหญ่สำหรับช้างต้น แจกพิศมรพร้อมกับพระของเพชร ที่แจกพิศมรจะมีขนเมื่อใดยังไม่รู้

๔) ในตำราทางเมืองนครฯ และรัชกาลที่ ๓ ว่ามีการแท่นเทียน ชัยจากวัดมายังโรงพิธี และว่าเมื่อตั้งเทียนชัยในกระโจมแล้วพระ ราชาคณะช่วยกันวงด้ายดิญจน์ประนํามนต์ในโรงพิธี การน้อมมากั แก่ไซให้เด็กแท่นเทียนชัย เป็นแต่ให้ราชบัณฑิตไปรับเทียนชัยมาตั้ง ในกระโจมโดยดํ่าฟัง การวงด้ายดิญจน์ก็ให้สังฆการีวง โดยดํ่าฟังดับ หลังพระสงฆ์ เพราะฉะนั้นพิธีกรรมชนหลังมา วันตั้งนางวงด้ายเป็น แต่ได้ตั้งออกทรงฟังพระราชคณะแม่งาน ๒๐ รูปสวดมนต์เท่านั้น

๕) ได้กล่าวมาในตอนก่อน ว่าตามตำราเดิมพระสงฆ์สวด ภาณวารปากเปล่า มีพระนั่งปรกอ่านหนังสือทานคำสวดอีกเต็ยง ๑

ต่างหาก การที่^{๕๘}แก้ไขเปลี่ยนแปลงเป็นเอาหนังสือไปตั้งบนเตียงสวด
ให้พระคู้สวด ๆ ด้วยอ่านหนังสือมีต้องท่องจำสวดปากเปล่าเหมือนอย่าง
แต่ก่อน ส่วนการนั่งปรกหนักเปลี่ยนเป็นให้พระราชกณะฝ่ายวิปัสณา
ธุระนั่งภาวนาไปทางหนึ่งต่างหาก จะแก้ไขเมื่อไรหาทราบไม่

๖) การจุดเทียนชัยในตำราเดิมว่าพระ^{๕๙}ตั้งพระราชจุดเทียนระนวน
ถวายพระเจ้าแผ่นดินสำหรับทรงจุดเทียนชัย กับว่าเมื่อจุดเทียนชัย
พระเจ้าแผ่นดินทรงบริกรรมคาถาและพระ^{๖๐}ตั้งพระราช^{๖๑}ก็ว่าไปด้วย การ
ที่^{๖๒}แก้ไข (เชื่อว่าในรัชกาลที่ ๕) เปลี่ยนเป็นพระเจ้าแผ่นดินทรงจุด
เทียนระนวนและทรงอธิษฐาน แล้วสั่งให้พระ^{๖๓}ตั้งพระราชเป็นจุดเทียน
ชัย เวลาเมื่อจุดเทียนชัยพระเจ้าแผ่นดินเป็นแต่ได้ตั้งไปกำกับอยุธยา
เทียนชัยด้วย

๗) การ^{๖๔}เดียงพระพิชิต^{๖๕}ในตำราว่าเดียงพระคู้สวดภาวนารกับ
พระ^{๖๖}นั่งปรกทั้งเวลาเช้าและเวลาเพลตั้งแต่จุดเทียนชัยในวันแรม ๑๒ ค่ำ
แต่ไม่มีการ^{๖๗}เดียงพระราชกณะแมกอง ขอน^{๖๘}ต้นนิษฐานต่อไปว่า นิมนต์
ให้ไปฉันที่นอกโรงพิธี ส่วนในท้องพระโรงที่^{๖๙}ทำพิธีเวลาเช้า
พระ^{๗๐}ตั้ง^{๗๑}พวกแม่การเข้าไปถวายศีลและสวดถวายพร พระ^{๗๒}แล้ว^{๗๓}กลับวัด
จนวันแรม ๑๔ ค่ำที่จะ^{๗๔}ยง^{๗๕}บนอาภูนาจึง^{๗๖}เดียง^{๗๗}พระ^{๗๘}ด้วย^{๗๙}เครื่อง^{๘๐}กระยาบวช
ที่^{๘๑}ใน^{๘๒}ท้อง^{๘๓}พระ^{๘๔}โรง^{๘๕}พร้อม^{๘๖}กัน^{๘๗}หมด^{๘๘}ทั้ง^{๘๙}พระ^{๙๐}แม่^{๙๑}การ^{๙๒}กับ^{๙๓}พระ^{๙๔}คู้^{๙๕}สวด^{๙๖}และ^{๙๗}พระ^{๙๘}นั่ง
ปรก กับ^{๙๙}เดียง^{๑๐๐}อาหาร^{๑๐๑}ปกติ^{๑๐๒}พร้อม^{๑๐๓}กัน^{๑๐๔}ในวัน^{๑๐๕}ดับ^{๑๐๖}เทียน^{๑๐๗}ชัย ส่วน^{๑๐๘}การ^{๑๐๙}พิธี
เมื่อ^{๑๑๐}แรม^{๑๑๑} ๑๕ ค่ำ^{๑๑๒}อีก^{๑๑๓}ครั้ง^{๑๑๔} ๓ การ^{๑๑๕}เดียง^{๑๑๖}พระ^{๑๑๗}ต่อ^{๑๑๘}มาก^{๑๑๙}ก็^{๑๒๐}แก้ไข^{๑๒๑}เปลี่ยน^{๑๒๒}เป็น
เวลา^{๑๒๓}เช้า^{๑๒๔}เดียง^{๑๒๕}พระ^{๑๒๖}ทั้ง^{๑๒๗}หมด^{๑๒๘}รวม^{๑๒๙} ๕๖ รูป^{๑๓๐}ที่^{๑๓๑}ใน^{๑๓๒}ท้อง^{๑๓๓}พระ^{๑๓๔}โรง^{๑๓๕}ทุก^{๑๓๖}วัน^{๑๓๗} ตั้งแต่

วันแรม ๓๒ ค่ำจันแรม ๓๕ ค่ำ เวดาสงัดแดงแต่พระคู่สอดกับพระนั่ง
ปรกทประจำเวย

๘) พระที่เลือกสรรสำหรับสอดภาวนาวร ที่เรียกในตำราว่า
“คู่สอด” นั้น เดิมเป็นพระอันดับถือพัดใบตาลมาจนรัชชกาลที่ ๕
จึงโปรดให้ทำพัดยศพระราชทาน เป็นพัดพื้นแพรติดดวดใหม่ทอง
เทียมอย่างพัดใบตาล และฝังมุกดทับถมพัดเป็นคิ้วอักษรว่า “พระพิช
ชธรรม” แสดงเป็นเค้าวาเปลี่ยนชื่อ “พระคู่สอด” เรียกว่า “พระพิช
ชธรรม” ตั้งแต่รัชชกาลที่ ๕ สืบมา พระพิชชธรรมมีประจำวัดที่สถิต
ของพระราชอาคันตุกะผู้ใหญ่ คือ วัดพระมิ่ง วัดมหาธาตุ วัดราชสิทธิ์
วัดพระเชตุพน วัดราชบูรณ วัดหงษ์ วัดโมลีโลก วัดอรุณ วัด
สระเกษ ทั้ง ๘ วัดนมพระพิชชธรรมมาแต่รัชชกาลที่ ๓ ถึงรัชชกาลที่ ๓
เพิ่มพระพิชชธรรมวัดสุทัศน์นอกวัด ๓ ในรัชชกาลที่ ๕ เป็นแต่เด็ก
พระพิชชธรรมวัดโมลีโลกเปลี่ยนมาตั้งทวัดบวรนิเวศ พระพิชชธรรม
จึงมี ๓๐ ตำรับด้วยกันสืบมา

๙) ในตำราเมืองนคร ฯ มีว่าเมื่อแห่เทียนชัยจากวัดคณะดังกา
แก้วไปยังโรงพิธีพระราชอาคันตุกะบ้านอนุกรมคณะ นั้นตามเทียนชัยไป
ในกระบวนแห่ ในตำรารัชชกาลที่ ๓ ยังมีแห่เทียนชัยแต่ไม่มีพระเจ้า
กระบวนแห่ ต่อมาภายหลังมีการแห่พระเกิดขึ้นในพิธีตรุษ คือใน
วันแรม ๓๕ ค่ำที่จะยิงอาชฎานาน เวดาสบายตั้งกระบวนแห่ คู่แห่แต่ง
ตัวอย่างยกทัพถือธงดงยันต์ แห่พระราชอาคันตุกะเม่งงาน ที่เป็นส้มเต็จ
พระราชอาคันตุกะ พระราชอาคันตุกะชั้นนอกหนึ่งแคว้นห้ามแฉะกนกด

กับสัตว์ทอนอย่างเม้ทัพ พระครูคู่ลวดกับพระพิชชกรรมเดินเป็นคืบตาม
 ในกระบวน แห่แต่วัดพระศรีรัตนศาสดารามเข้าไปยังท่าทัพ และ
 ได้ตั้งออกรับกระบวนแห่ตั้งนามหน้าพระราชมนเทียรด้วยทุกปี พิ-
 เควาะห์ผู้การแห่พระในพิชชกรรมตั้งว่ามาอาจจะมชนในรัชชกาลที่ ๒ ด้วย
 ในรัชชกาลนั้นเมื่อบมะโรง พ.ศ. ๒๓๖๓ เกิดอหิวาตกโรคระบาดผู้
 คนล้มตายมากนัก จึงโปรดให้ทำพิธีอาพาชพินาศ ดักษณะพิธีนั้น
 ทำอย่างเดียวกันกับพิชชกรรม เพิ่มการแห่พระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์ คือ
 พระแก้วมรกตเป็นต้น ไประงับดับเชื้อคามาท้องถิ่นเขตต์พระนคร
 & กระบวน มีพระราชกณะหนึ่งขอประนํานัดไปยทรายบดเล็กน้อย
 ไปในกระบวนแห่ด้วยทุกกระบวน นาดันนิษฐานว่าคงแต่ทำพิธีอาพาช
 พินาศแล้วพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดให้เอาการแห่
 พระราชกณะมาจัดเพิ่มชนในพิชชกรรม หรือมีฉนวนพระบาทสมเด็จพระ
 พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเอาการที่พระเข้ากระบวนแห่
 เทียนชัยในพิชชกรรมเมืองนครฯ กับการที่พระเข้ากระบวนแห่อาพาชพินาศ
 มาเป็นเค้า โปรดให้มการแห่พระชนเมือรัชชกาลที่ ๔ ก็เป็นได้

๓๐) ในตำราว่าบรรดาคนเข้าพิชชกรรมเว้นแต่พระ กับพราหมณ์
 ต้องสวมมงคดทง ๓ วัน การสวมมงคดนั้นพระเจ้าแผ่นดินต้องทรงพระ
 มหามงคด อันผูกติดกับสายลัญจณ์ประทับทรงพัง พระสวมคดมนต์อยู่ในที่
 พระฉากทง ๓ วัน การที่พระเจ้าแผ่นดินต้องประทับทรงมงคดเมื่อพัง
 คดเช่นว่า มีแต่ในพิชชกรรมราชาภิเศกกับพิชชกรรม ๒ พิษเท่านั้น แต่พิช
 ษกรรมทำทุกปี จึงเป็นเหตุให้พระเจ้าแผ่นดินทรงเบื่อน่าย ปรากฏในพระ

บรมราชาธิบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่าเมื่อ
 รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ได้ตั้งออกทรงฟัง
 ดัดมนต์เขียนพิศุขวันแรม ๓๒ ค่ำ และ ๓๓ ค่ำ ได้ตั้งออกต่อแรม
 ๓๕ ค่ำที่จะยิงอาฎานา แต่เวลาเช้าได้ตั้งออกทุกวันไม่ขาด ดังนี้ ถึง
 รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ จึงทรงแก้ไขให้ดัด
 มนกดแต่เวลาเขียนวันแรม ๓๕ ค่ำวันเดียวเป็นประเพณีสืบมา

๓๓) บันทึยงอาฎานาในตำรากฎาว่าด้วยยิง “บันน้อยใหญ่”
 ตามที่เป็นจริง บันทึยงที่ประเทศเมืองไซบุนอย่างวางชานกวาง เรียกกันว่า
 บันทึยงแต่นขนาดย่อมกระดุนดักนิ้วหนึ่ง ตามประเทศพระราชวังไซบุน
 อย่างวางแท่นและวางเกวียนขนาดใหญ่ชนถึงกระดุน ๒ นิ้ว ๓ นิ้ว และ
 ที่หน้าโรงพิศุขพวกกรมแสงคณียิงบันเด็กประทับบ่าให้ตั้งเป็น ดัชนีญา
 ออกไปถึงบันใหญ่ให้ยิงตั้งกต่างมาในค่อนก่อน ถึงรัชกาลที่ ๔ โปรด
 ให้หัดบันทองเหลืองขนาดกระดุนนิ้ว ๑ แต่ทำเป็นรูปบันใหญ่อย่างวาง
 เกวียน ๔ กระบอก ชานนามว่า มหาฤกษ์ กระบอก ๓ มหาไชยกระบอก
 ๓ มหาจักร กระบอก ๓ มหาปราบ กระบอก ๓ ดำหรับตั้งข้างพระ
 แท่นมณฑลเมื่อทำพิธี และตากเข้ากระบวนหน้าพระเดวตั้งเรียงกัน
 ไว้ที่หน้าโรงพิศุขอาฎานาเป็นฤกษ์ก่อนบันอื่น พวกกรมกองแก้วจินดา
 ที่เป็นพนักงานรักษาบันใหญ่ และยิงบัน ๔ กระบอกนั้น เต่าว่าเมื่อ
 จะหัดบันนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้กรางเหล็ก
 บันใหญ่ของเก่าอันมีชื่ออย่างเดียวกันมาเจือทองที่ทรงหัดบันใหญ่ ที่
 ฉานเห็นจะเป็นความจริง ด้วยมีบันเหล็กวางแท่นของเก่าขนาดกระดุน

ดึก ๓ นว (เคยจนอยู่ที่ในพิภพรัตนที่ถัดถาน) ทำอดอดายคร่ำทอง
 จารึกชื่อว่า มหาฤกษ์ กระทบ ๓ คร่ำเงินจารึกชื่อว่า มหาไชย
 กระทบ ๓ เป็นคณิ และมบ่นคร่ำเงินขนาดเคยจนชื่อว่ามหาจักร
 อีกกระทบ ๓ แต่บ่นทชื่อว่ามหาปราบซาพเจ้าคนไม่พบ พบแต่ชื่อว่า
 นารายณ์ปราบยุค บินเก่าเหต่านคงดำหรับยงเป็นฤกษ์ และบางที่จรตง
 ยงอาภูณาทหน้าพระราชวังข้างนอกมาแต่ก่อนก็เป็นได้ เมื่อพระบาท
 สมเด็จพระจอมเกล้าฯ จะทรงหัดอบนฤกษ์ใหม่ให้ตงเขาพิชิตไต่จ้งโปรด
 ให้กรวางเหตถบ่นฤกษ์เดิมมาเจือในบ่นใหม่ การที่กรมแต่งตงยงบ่น
 คับประทับบ้านั้น ก็โปรดให้เปลี่ยนเป็นทวารเกณฑ์หัดอย่างยุโรปยง
 ตงแต่รัชกาลที่ ๔ มา

๓๒) กระทบวนประกาศเทวดาในพิชิตฤษุ คำประกาศตามคำรา
 เดิมชนคำภาษาไทยก่อนแต่ว่าคำภาษาดังหฬดั่งดกฤต พระบาท
 สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์คาถาและคำประกาศ
 เป็นภาษามคธนำหน้าคำภาษาไทย และทรงแกด้อยคำที่อื่นออกทงใน
 ตอนภาษาไทยและภาษาดังหฬดั่งดกฤต แต่ที่ดำคณิชนทรงเปลี่ยน
 กระทบวนประกาศที่เดียว ตามคำราเดิมวันแรม ๑๕ ค่ำเวตาเข้าพระว่า
 ประกาศเชิญเทวดา ครั้นเวตาคำด่มมตว่าเทวดามาถึงโรงพิชิต ใน
 คำรามื่องนครฯ ให้เด็กแต่งตัวเป็นเทวดา ในคำรารัชกาลที่ ๓ เปลี่ยน
 เป็นให้ดั่งฆกรวิ ๒ คนแทนเทวดา มีบทพูดโต้ตอบกันในระหว่างพระ
 ผู้ประกาศกับเทวดาทง ๒ คำรา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรง
 เด็กตัวแทนเทวดา ให้ดั่งฆกรวิ ๒ คนเป็นแต่ราชบุรุษ ตอนประกาศ

เวดดาเข้าเป็นผู้บังคับการของพระสงฆ์ไปเที่ยวอันเชิญเวดดา ถึงเวดดา
 ทรงแปลงบทที่พระผู้ประกาศเคยถามว่าเวดดามาแล้วหรือยัง เป็นถาม
 ราชบุรุษว่าได้ไปเชิญเวดดามาแล้วหรือยัง บทเวดดาบอกว่ามาแล้ว
 ทรงแปลงเป็นราชบุรุษตอบ ว่าได้ไปเชิญเวดดามาแล้ว และ
 สำคัญว่า บรรดาเวดดาที่เป็นผู้มาทูลวิญญูกิจมาสู่โรงพิชิตตามตั้งฆานัต
 เป็นอันเด็กเรื่องดมมตมมนุษย์เป็นเวดดาชาติทีเดียว

๑๓) อาฏานาฏียสูตร ที่พระพิชิตธรรมดอดเมอชิงบนอาฏานานัน
 อยู่ในภาณวารที่ ๔ มีเป็น ๒ ภาค ภาคนี้เรียกว่า "ภาณยักษ์" เป็น
 คำพระอรหันต์แสดงในที่ประชุมสังคายนา ว่าคืนวันหนึ่งจุโตกบาตไป
 เผื่อพระพุทธรเจ้าที่เขาคิชฌกูฏ ท้าวเวดด้วอินทูลอาราธนาพระพุทธรองค์
 ให้ทรงสอนอาฏานาฏียปริตจตุบรรพต์ไว้ในพระพุทธรคำดนำดำหรับ
 ภาณบ้องกันภัยจากพวกอมนุษย์ ภาคนี้เรียกว่า "ภาณพระ"
 ความว่าพอรุ่งขึ้นพระพุทธรเจ้าก็ตรัสเรียกพระสงฆ์สาวก มาสอนอาฏานา
 ฏียปริต ถ้อยคำในพระสูตร ๒ ภาคนั้นซ้ำกันโดยมาก ผิดกันเล็กน้อย
 แต่บางแห่ง ดังเช่นในภาณยักษ์เรียกพระพุทธรองค์ตามคำพระอรหันต์
 ว่า "พระผู้มีพระภาค" แต่ในภาณพระเรียกตามคำพระพุทธรองค์ตรัส
 ว่า "ศิวเรา" ดังนี้เป็นต้น กับผิดกันที่ขันต้นและตรงท้ายพระสูตร
 ในคำรามเมืองนคร ว่า (เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยา) ดอดทั้งภาณยักษ์
 และภาณพระ ในคำวารัชชกาลที่ ๑ ว่าดอดแต่ภาณยักษ์ ขอนมเรื่อง
 ประกอบปรากฏว่าดอดแต่ภาณยักษ์ตั้งแต่รัชชกาลที่ ๑ มาจนถึงรัชช
 กาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริ

ว่าสอดแต่ภณยักษ์ชาติพระพุทฺธจจะอันอยู่ในภณพระ จึงโปรด
 ให้กลับสอดภณพระด้วย เด่ากันมาว่าเดิมพระพิชัรรมวดีระฆัง อัน
 เป็นวัดส้มเต๋จพระดังฆราช สอดตั้งนะโมและภณยักษ์จบแรก พระ
 พิชัรรมวดีมหาธาตุอันเป็นวัดส้มเต๋จพระวันรัตน สอดภณยักษ์จบ
 ๒ เป็นประเพณตงแต่รัชกาลที่ ๓ สืบมาจนรัชกาลที่ ๔ ครั้น
 โปรดให้สอดภณพระด้วย พระสอดจำต้องคิดแก้ทำนองในที่บางแห่ง
 ให้เข้ากับภณพระ ตกเป็นหน้าทพระพิชัรรมวดีระฆังอันเป็นหัวหน้า
 จะต้องคิดแก้ไขเป็นตัวอย่าง เพราะเหตุนี้พระพิชัรรมวดีระฆังจึง
 ต้องเดอนตงมาสอดภณพระอันเป็นจบที่ ๒ พระพิชัรรมวดีมหาธาตุ
 เดือนชนไปสอดนะโมและภณยักษ์จบแรก เดยเป็นประเพณตอมา
 ทุกปี มีการเปลี่ยนทำนองสอดอีกอย่าง ๑ ด้วย เมื่อตงพระพิชัรรม
 ๓ วัดบวรนิเวศเด่ว พระบาทส้มเต๋จพระจอมเกล้า ๑ โปรดให้คิด
 ทำนองสอดภณยักษ์อย่างขรรรมยุตตชน มีพระราชประสงค์จะให้สอด
 ภณพระด้วยทำนองขรรรมยุตตเป็นคู่กัน แต่พระพิชัรรมนนอกจาก
 วัดบวรนิเวศตงนเป็นพระมหานิกาย จึงโปรดให้ถ้ามตามใจสมัคร
 พระพิชัรรมวดีตทศนรัชชาด้า จึงได้สอดภณพระทำนองขรรรมยุตต
 เป็นคู่กับวัดบวรนิเวศสืบมา

๓๔) ในตำราเมืองนคร ๑ ว่าเมื่อพระพิชัรรม สอดถึง ตรงที่จะ
 ยิงปืนอาภูนาพระราชาคณะตั้งกาแก้วผู้เป็นดังฆนากดีระฆังเป็นบัญญัติ
 ให้ยิงปืน แต่ในตำรารัชกาลที่ ๓ ว่าดังฆการีเป็นพนักงานดีระฆัง
 พิเคราะห์ข้อนี้ดูเหมือนจะเป็นเพราะที่เมืองนคร ๑ มีแต่พระดังฆคณะ

ตั้งกาแก้วที่รอบรั้วกระบวนพิชิตรบ ด้วพระราชกณระจิงต้องเป็นผบออก
 ด้ยญาให้ยิงปืน แต่ขรวมเนี่ยมในกรุง ฯ ดังษการี่เป็นเจ้าหน้าท่ระฆัง
 (กั้งด้ดาต) เป็นด้ยญาในพิชิต้งษ์หมดทุกอย่ง เป็นค่นแต่พิชิต่ศนา
 แม่ในท้องพระโรง ตามประเพณีโบราณด้งษการี่ด้ระฆังกั้งด้ดาต
 เป็นด้ยญาให้คนเตรียมตัวรบค้ดก่อนแด้วอาราธนาค้ด ระฆังกั้งด้ดาต
 ของหดวงด้ำหรับการเช่นน้่มอย่ในพิพิภณท่ด้ถานหลายใบ พิชิต่ศนั้
 มหาชาติค้ด พิชิต่อดพระกฐินค้ด ดังษการี่เป็นพนักงานด้ระฆังให้
 ด้ยญาเครื่องประโคม เพราะฉะนนั้นด้งษการี่เห็นจะเป็พนักงานด้ระฆัง
 ให้ด้ยญายิงปืนอาฎานามาแด้กรุงศรีอยุธยา

๓๕) ทงในค้ำวราม็องนคร ฯ แะค้ำวราชชกาดที่ ๓ มื่อเมือ

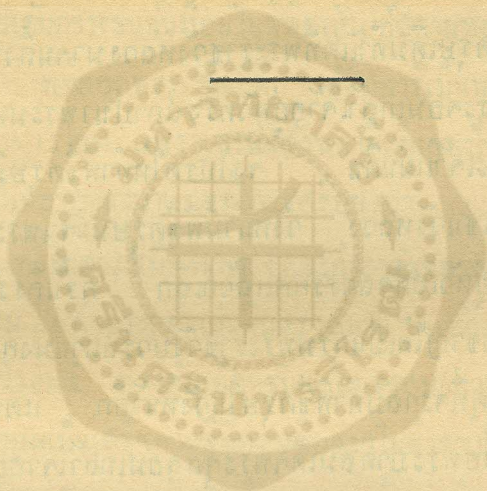
โกด้รุ่งวันแรม ๓๕ ค้ำพระเจ้าแผ่นดินด้รงด้นาน แด้วทรงพระภษาธา
 ด้ด้จออกยงโรงพิชิต ทรงคืบเทียนชยแด้วทรงด้มาทานอุโบด้ถค้ดแะ
 ด้ยงพระทงหมดเป็นแด้วจการพิชิตรบทกถ้าวในค้ำวราเพียงนนั้น การท
 ด้รงด้นานกั้บทรงด้มาทานอุโบด้ถค้ด พระเจ้าแผ่นดินจะได้ทรงทำตาม
 ค้ำวราม่าเพียงไคหรือไคไคทำ ทราบไคไค แแต่เมือถิงรัชชกาดที่ ๕ เมือ
 คืบเทียนชยแด้วจพิชิตแด้ว พระบาทสม้ด้จพระจอมเกด้าเจ้าอย่หัวทง
 รดนามนค้พิชิตรบด้วยพระมหาด้งษ์แแก่พระองค์เองก่อน แด้วรดพระ
 ราชทานเจ้านายด้วทุกพระองค์ ประเพณีพระราชทานน้าด้งชถง
 รัชชกาดที่ ๕ เมือเปด้ยนประดิตินท้ำพิชิตรบตามด้วยคคิกาด โปรด
 ใหมด้นประชุมเจ้านายรบพระราชทานน้าด้งชถง ๓ ค้าง หากค้อเนองกั้บ
 พิชิตรบด้บมา

หนึ่งพิชิตรุษที่ทำในกรุงเทพฯ มีการอีกอย่าง ๓ ซึ่งไม่ปรากฏในตำรา คือในวันแรม ๓๕ ค่ำเมื่อเสร็จการพิชิตในวังแล้ว พระสงฆ์แยกกันประหามันต์ไปรยทรายกันเด้นัยจัญไร ทั้งที่ในพระราชวังและในพระนคร อาจจะเป็นประเพณีเกิดเนื่องมาจากทำพิธีอาพาชพินาศเมื่อรัชกาลที่ ๒ ก็เป็นไปได้

๓๖) พิชิตรุษเดิมทำแต่ที่พระราชวังหลวง มาจนถึงรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาพระมหาอุปราชให้ทรงศักดิ์เสมอพระเจ้าแผ่นดิน จึงโปรดให้ทำพิชิตรุษที่วังหน้าด้วย เว้นแต่ไม่มียงบันเช่นวังหลวง วังหน้ามีพิชิตรุษมาจนพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตเดวก็เลิก ครั้นถึงรัชกาลที่ ๕ กรมหมื่นบวรวิชัยชาญได้เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ถ้าว่าตามศักดิ์ไม่มีเหตุที่จะดับทำพิชิตรุษในวังหน้าอีก แต่ท่านผู้ดำริราชการแผ่นดินเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงพระเยาว์ จะคิดเห็นอย่างไรไม่ปรากฏดลให้ทำพิชิตรุษที่วังหน้า ทำมาจนกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญทิวงคตจึงเลิก

การพิชิตรุษต่อจากสมัยที่พรรณนามามีแต่ดตราการพิชิตโดยลำดับเพราะประเพณีการบ้านเมืองเปลี่ยนแปลงมา มีประเพณีใหม่เพิ่มเติมชนกตของศัตตทอนประเพณีเก่าอันพันสมัยให้ต้องทำน้อยลง เขาเวดามาทำการที่เกิดขึ้นใหม่อันสำคัญกว่าการพิชิตที่เป็นแต่ทำตามโบราณจารีต เมื่อรัชกาลที่ ๕ เคยปรึกษาในที่ประชุมเด้นบดครั้ง ๓ ว่าควรจะทำพิชิตรุษหรือเลิกเสีย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชดำริว่าคนเชื้อตอกดอกรวมฤทธิ์เดชของผีต่างยังมีมาก ถ้า
 เด็กพิชิตครูช้อยก็จะพากันหวาดหวั่น มีเหตุอะไรไรขึ้นก็จะได้โทษรัฐบาล
 จึงโปรดให้คงทำต่อมา ครั้นจำเนียรกาลมาถึงวันหนึ่ง ความเชื่อดือ
 ผีต่างน้อยดังก็ตดรายการพิชิตครูช้อยโดยดำดัดจับเด็กชาติ เมื่อ พ. ศ.
 ๒๔๘๐ ด้วยประการฉะนี้

ว่าด้วยประกาศเทวดาภาษาสิงหฬลังสกฤต

ประกาศเทวดาในพิชิตรุษ ที่เป็นภาษาสิงหฬลังสกฤต คงเป็นคำประกาศเดิมที่ใช้ในพิชิตรุษเมืองลังกา ชาวลังกานับถือเหมือนอย่างมนต์ของพิชิตเมื่อไทยเราได้ตำราพิชิตรุษมากนับถือคำประกาศนั้นเป็นมนต์คนตำรา พิชิตรุษที่ทำในเมืองไทยจึงใช้ประกาศภาษาสิงหฬลังสกฤตเป็นหลัก แต่ไทยไม่เข้าใจความในประกาศเหมือนชาวลังกา จึงต้องเอาเนื้อความในประกาศภาษาสิงหฬลังสกฤต มาแต่งเป็นภาษาไทยประกาศก่อน แต่ว่าคำประกาศภาษาสิงหฬลังสกฤตต่อไปเป็นตอน ๆ ทั้งประกาศเทวดาเวดาล่าและเวดาล่า

พิจารณาตุคำประกาศภาษาสิงหฬลังสกฤตที่พิมพ์ไว้ใน “หนังสือประกาศพระราชพิชิต เต็ม ๓” ดูใช้ภาษาสิงหฬกับภาษาสิงหฬสกฤตระคนปนกัน ข้าพเจ้าไม่รู้ภาษาสิงหฬได้แต่ตั้งเกตุคำภาษาสิงหฬสกฤตพอเข้าใจความได้บ้าง ข้าพเจ้าแต่งตำนานหนังสือเมืองบีนัง มีพระเถระชาวลังกาชื่อว่าคุณรัตน เป็นอธิการอยู่ณวัดมหินทราราม เป็นนักเรียนรู้หลายภาษา อักษรไทยก็อ่านได้ ข้าพเจ้าตั้งประกาศภาษาสิงหฬลังสกฤตไปให้ท่านพิจารณา ดู ท่านว่าคำประกาศนั้นมหัศจรรย์ภาษาระคนปนกันและเป็นคำโบราณโดยมาก แม้ตัวท่านก็เห็นจะแปลไม่ออกได้หมด แต่ด้วยเดาเดาคือไปว่าชาวลังกานับถือพิชิตรุษมาก เรียกว่า “พิชิตปริต”

แปลว่า ขบของกนภย แมในปัจจุบนหม่มพระราชามหากษัตริย์ทเป็น
 ชาวตั้งมากว่า ๓๕๐ ปีแล้ว ก็ยังทำขบปรัดกนตามหม่อมองทุกปี
 มีประกาศเชิญเทวดาท่านองเคี้ยวกับพิชั้ไทยก็ป็นภาษาเก่าหลายภาษา
 ประปนกัน เขาใจยากเช่นเดียวกับประกาศที่ซาฟเจ้าตั้งไปให้ดู ท่าน
 ออกดำห้คัดคำประกาศของตั้งกาเป็นอักษรฝรั่งมาให้ด้วย แต่ซาฟเจ้า
 ไม่ได้ลอบกับคำประกาศพิชั้ไทยด้วย เห็นเกินประโยชน์ที่ตองการ
 เป็นแต่คิดพิเคราะห์ตามคำของพระอาจารย์คุณรัตน เห็นว่าคำประกาศ
 ภาษาตั้งหวดั่งตั้งฤต น่าจะเป็นเค้าเดียวกับ “โองการแข่งน้ำ” ที่
 พระครูพรหมณอ่านในพิชั้ถือนา ซึ่งแต่งด้วยภาษาไทยเก่าชั้นดัมย
 ดัมเต็จพระบรมไตรโลกนาถปนกับคำภาษาตั้งตั้งฤต ไทยชั้นหลังก็
 เข้าใจได้โดยยากเหมือนกนกับชาวตั้งกาชนหลังว่า คำประกาศภาษาตั้ง-
 หวดั่งตั้งฤตเข้าใจยากนะเน แต่เข้าใจได้อย่างหนึ่งด้วยตั้งฤตประกาศ
 เทวดาเมืองนคร ฯ (ซึ่งเขาแบบประกาศในกรุงศรีอยุธยาไปใช้) คือถือ
 คำประกาศภาษาตั้งหวดั่งตั้งฤตของตั้งกาเป็นหลัก เพิ่มเติมแก้ไขแต่ที่
 จำเป็น เช่นเปลี่ยนพระนามพระเจ้าแผ่นดินตั้งกาเป็นพระนามพระเจ้า
 แผ่นดินไทยและเปลี่ยนชื่อเมืองชนเมือง ออกใน ตั้ง กาทวปเป็นชื่อเมือง
 ชนเมืองออกในประเทศไทยเป็นคณ แต่เอาคำที่เปลี่ยนใหม่ันดงไว้ใน
 ตอนประกาศภาษาตั้งหวดั่งตั้งฤต จึงเห็นได้ว่าตั้งใจจะเอาคำประกาศ
 ภาษาตั้งหวดั่งตั้งฤตเป็นมนต์ของกรพิชั้

คำประกาศภาษาตั้งหวดั่งตั้งฤตในตำราเมืองนครศรีธรรมราชกับ
 ในรัชกาลที่ ๓ นอกจากตรงที่จำเ็นต้องแก้ดั่งกล่าวมาแล้ว ก็ขอบ

จะตรงกับคำต่อคำ มามีแก้ไขมากเมื่อรัชกาลที่ ๕ เพราะพระนามใน
 พระสุพรรณบัฏพระเจ้าแผ่นดินรัชกาลแต่ก่อนมาเหมือนกันทุกพระองค์
 มาถวายพระนามต่างกันเพราะพระองค์ทรงแต่รัชกาลที่ ๕ จึงคงผูก
 พระนามเป็นภาษาล้านช้างฤๅชเอาในประกาศพิชิตทรุษ นอกจากนั้น
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์คาถาเชิญ
 เทวดาเป็นภาษามคธเพิ่มเข้าข้างหน้าความภาษาไทยที่ประกาศเจตนาเข้า
 และทรงตรวจชำระคำประกาศภาษาไทยให้เรียบร้อยตลอดเรื่อง และ
 บางที่จะได้ทรงชำระคำประกาศภาษาล้านช้างฤๅชด้วย แต่ความรู้
 ของข้าพเจ้าไม่พอที่จะตรวจให้รู้ได้แน่แท้ทั้งนี้ทั้งนั้น

แต่คำแปล (น่าจะเรียกว่าคำดองแปล) ประกาศภาษา
 ล้านช้างฤๅชมีอยู่ ด้วยเมื่อรัชกาลที่ ๕ มีภิกษุชาวลังกาชื่อว่า
 พระศีลวันตเป็นนักเรียน มาเป็นพระอาคันตุกะอยู่ณวัดบวรนิเวศ
 ดมเด็จพระมหาสมณะฯ ใครจะทรงทราบความในประกาศภาษาล้านช้าง
 ล้านช้างฤๅช จึงโปรดให้พระศีลวันตแปลถวาย เธอพยายามแปลประกาศ
 พิชิตทรุษรัชกาลที่ ๕ เป็นภาษามคธ เป็นเหตุให้รู้กันเป็นครั้งแรกว่า
 ความในประกาศภาษาล้านช้างฤๅชผิดกับที่ไทยเราเคยเข้าใจกันมาแต่
 ก่อนมีมาก ยกอุทาหรณ์ดังเช่นคำประกาศเทวดาเวดาคำ ตามที่กล่าว
 ในคำราชของไทยว่าเป็นคำเชิญเทวดากำพุฒิตร (คือเทวดาที่รักษา
 เสด็จฉัตรของพระมหากษัตริย์) ให้มาช่วยจับได้ผียักษ์ แต่ความใน
 ประกาศภาษาล้านช้างฤๅชเป็นแต่อุทกศีลส่วนพระราชกุศลแก่เทวดา
 ทุ่งหลาย มีรายชื่อระบุทั้งเทวดาในคติพระพุทธศาสดาและในคติ

คำสอนพรหมณ์ หามักความว่าเชิญเทวดากำพันครมาช่วยขับไล่
 ยักษ์ไม่ แม้ที่ว่าเชิญเทวดามาช่วยขับไล่ยักษ์ก็ไม่มีในประกาศตั้งกา
 ดูน่าพิศวง พระคีตรัตน์แปลประกาศพิชิตรุษถวยครังนั้นได้รับ
 พระราชทานบำเหน็จทรงตั้งเป็นเปรียญและต่อมาได้เป็นพระราชอาคันตุ
 พระดำรุคีตตั้งวรอยู่ณวัดบวรนิเวศ เพิ่งถึงมรณภาพไม่ช้านัก ข้าพเจ้า
 ได้เคยขอคำแปลประกาศพิชิตรุษมาจากท่าน เมื่อจะแต่งตำนานนั้นจึง
 อาราธนาพระมหากษัตริย์เปรียญเอก ๘ ประโยคด้วยราชประดิษฐ์ ซึ่งออก
 มาสอนพระคำสอนอยู่ณวัดคีรีวงศ์ว่างอารมณ์เมืองบึง ให้ช่วยแปลเป็น
 ภาษาไทย ดังพิมพ์ไว้คือไปในตอนนั้น ดังเกิดดูจำนวนคำแปลของ
 พระดำรุคีตตั้งวร (คีตรัตน์) ดูเหมือนท่านแปลโดยประดิ่งก็จะให้เข้าใจ
 เนื้อความเป็นสำคัญ ไม่ได้แปลเรียงตามคำในประกาศแต่ต้นจนปลาย
 บางที่พระดำรุคีตตั้งวรจะติดศัพท์เก่าอย่างพระอาจารย์คุณรัตน์บอก
 ออกตัวบ้างก็จะเป็นได้ แต่ถึงกระนั้นก็ต้องชมคำแปลของพระดำรุคีต-
 ตั้งวรว่าเป็นประโยชน์แก่การค้นคว้าเรื่องราวพิชิตรุษมาก

คำแปลประกาศภาษาสิงหพสังสกฤต

คำประกาศเวลาเช้า

วรรคที่ ๓) “เมื่อวันแรม ๓๕ ค่ำเดือน ๔ ดวงไปแล้ว ถึงเช้า
 แล้ว (ซึ่ง) วันพฤหัสบดี แรม ๓๕ ค่ำ แห่ง (๑ ณ) พระนคร
 อมรินทร์โกสินทรขโยชยามหานคร (อัน) เป็นที่อภิรมย์ยินดีแห่ง

ด้ายมาจับดี พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ (สร้อย
พระนามอย่างพิสดาร) นี้ก็เลยเข้ามาแล้ว ฯ”

วิจารณ์วรรคที่ ๓) การเขียนวิจารณ์ตอนนี้อยู่ข้างลำบากด้วย
เป็นคำแปล ๒ ต่อ คือ พระธำมรงค์ตั้งวร แปลภาษาถึงหพดั่งดกฤต
เป็นนคช ต่อ ๓ แล้วพระมหาสุรงค์ แปลเป็นภาษาไทยอีกต่อ ๓
ต้องขอออกตัวไว้ก่อนว่าข้าพเจ้าอาจเข้าใจผิดได้บ้าง

คำประกาศตั้งต้นบอกศุภมาต์ ในประกาศภาษาดังหพดั่งดกฤต
ของเดิมว่า “มิญญ ปทินัน อวตุ ทุตถ์ดวุกก ญคุณณ เพทย
ปริอธว กตต พรหตถ์ปทินทิวถ์ถ์” ดังเกิดได้แต่ว่ามีเดือน ๔ กับ
วันพฤหัสบดี ไม่เห็นมีแว้วว่ามีชนแรมก็คำ แต่ในคำแปลที่พระธำมรงค์
ตั้งวรผูกเป็นภาษามคธว่า “ผคุณมาถ์ถ์ถ์ กตตปท ขาตุททถ์ ตถิยา
ปตตาย อมาวดียิ อถ์มี คุรวาเว” มีวันแรม ๑๔ คำ กับ ๑๕ คำ
เพิ่มชน จึงฉงน แต่ข้าพเจ้าไม่รู้ภาษาในประกาศเดิมก็มีวิธีจะสอบ
อย่างไร แต่จะทักท้วงได้อย่างหนึ่งว่า ตามตักขณระประวัติทิน วันแรม
๑๔ หรือ ๑๕ คำจะเป็นวันพฤหัสบดีได้มอทุกปีไม่ได้ เพราะฉนั้นเมื่อ
ประกาศพิชิตรุษจะต้องเปิดยื่นช้อวันให้ตรงตามที่เป็นจริงทุกปี เหตุ
ไฉนในคำประกาศที่เขามาใช้จึงว่าวันพฤหัสบดียื่นทออยู่ได้มอ จะเข้าใจว่า
ในเมืองดังกล่าวจะถือแต่วันพฤหัสบดีในเดือน ๔ เป็นฤกษ์ทำพิชิตรุษ หรือ
จะหมายความว่าคำพฤหัสบดีเป็นช้อประวัติทินพฤหัสจักรกก็มีเหตุผลพอที่จะ
ตั้งความเห็น จึงต้องยอมจน

วรรคที่ ๒) “การที่ข้าพเจ้าทั้งหลาย (พระเจ้า) ที่
 ประดิษฐานพระบรมธาตุเป็นจำนวนมากไปสู่มณฑลที่ทำแล้ว ณ พระ-
 ดานหลวง ที่ดอนแก้วด้วยรัตน (น่าจะแปลว่า ข้าพเจ้าทั้งหลายได้เชิญ
 พระบรมธาตุมาประดิษฐานในพระมณฑลอันประดับด้วยรัตนามย์ อยู่
 ในพระदानหลวงแก้วขอเชิญ) เทพเจ้าทั้งหลายผู้สถิตในวิหารทั้งสี่
 และเทวดายี่ในลังกาที่ปรวมทั้งมหาเทวาราชเจ้า (จง) นำเทพบริวาร
 ผู้เป็นดีหลายของตณ ๆ เทพเจ้าผู้ค้ำเคยชอบพอ และ (เชิญ) อุปปต
 เทพเจ้ามาสู่โรงที่พระดั่งหมี่ใหญ่ร่วมกันเป็นกณะ จะทำการร่วด
 พระธรรมในปฐมยาม จงมาเพื่อดัดบิพระธรรม มีมังกดลผู้ครเป็นค้ำ
 เพื่อประโยชน์ของตณ ๆ (จง) ฟังเป็นทษนค้ำของพระดั่งหมี่ใหญ่
 ผู้พร้อมเพรียงกันแล้ว หรือ! หรือ! หรือ! กรรมนน (จง) เป็น
 ทษนค้ำของพระดั่งหมี่พร้อมเพรียงกันแล้ว ดังฆาณค้ำพรใหญ่ซึ่ง
 พระดั่งหมี่ใหญ่ ผู้พร้อมเพรียงกันประกาศแล้ว (เทวดาทั้งหลาย)
 ฟังยกย่องตาม (ไม่ฟังดะเลย)”

วิจารณ์วรรคที่ ๒) ความวรรคนี้ในคำประกาศภาษาไทยออก
 ชื่อเทวดาที่เชิญแต่ จตุโลกบาล คือท้าวชครฐี ท้าววิรุฬหก ท้าว
 วิรุฬภฆ ท้าวกเวรราช แต่ในประกาศภาษาดังหลวงตั้งกฤตตอนนี้ไม่
 ออกชื่อท้าวโลกบาลทั้ง ๔ ไปออกชื่ออุปตเทพเจ้า อันเป็นเทวาราช
 ประจำเมืองลังกา ผิดกันดังว่าเห็นได้ว่าไทยแก้ความจากคติลังกา
 มาคือเอาความในอาฎานาฎิสถูครเป็นหลัก แต่ในไม่เปลี่ยนคำใน
 ประกาศภาษาดังหลวงตั้งกฤตของเดิม ซึ่งว่าเชิญเทวดาบรรดาถิต

อยู่ตามถนนต่าง ๆ “ในดงกาท่วม” มาเป็นทวดดาในเมืองไทย คง
เชิญทวดดาในดงกาท่วมอยู่อย่างเดิม คงคำในประกาศไว้ว่า ดงกาท่วม-
เปรย ยศุครตตนาจริย คุณาพิศวงอยู่

อนึ่งคำแปลของพระมหากษัตริย์แห่ง ๓ ทมิฬคำว่า “หรือ หรือ หรือ”
ซ้ำ ๓ ครั้งนั้น ตรวจดูในคำภาษามครของพระดำรัสที่ตั้งวงร มื่อว่า “กิม
กิมตวา อกิมตวา อกิมตวา อกิมต อกิมต” ซ้ำกันดังนี้ ไปตรวจดู
ในคำประกาศภาษาดังห้วงตั้งสถฤตมีคำซ้ำกันอยู่สุดท้าย ให้พระผู้ประ-
ภาศว่า “อกิมตฺรโต” ซ้ำกัน ๓ ครั้ง แล้วว่า “อกิมตฺรย์” ซ้ำอีก ๓
ครั้ง ศัพท์ “มต” ในอภิธานบาตีแปลเป็นภาษาอังกฤษว่า “เข้าใจ”
Understand เห็นว่าเป็นคำถามทวดดาว่า “เข้าใจหรือ” และกำชับ
“ให้ทรงความเข้าใจไว้” จึงเอาความตรงนี้ไปผูกเป็นภาษาไทยใน
ตำราเมืองนคร ว่า “ทวดดาอย่าตีมนะ” ในตำราวิธีชกทวดที่ ๓ ก็มื่อว่า
“เทพยดาเจ้าทุกสถานบรรดาได้ฟังซึ่งดัดทวดปัญญาแห่งอาตมาภาพแล้ว
อย่าตีมนะ จงมาให้ได้ในเวดาคำฉันนี้”

คำประกาศเวลาคำ

วรรคที่ ๓) (ก) “ข้าพเจ้ามาแล้ว มาเพื่อขอความพอใจแห่ง
ทวดดาทางหตายหรือ”

(๑) “ข้าพเจ้ายืนอยู่ ณ ทนแล้ว”

(๒) “ทวดดาทางหตายมาแล้วหรือ”

(๓) “ทวดดาทางหตายพร้อมกัับบริวารมายืนอยู่ (ณ ทนแล้ว)”

วิจารณ์วรรคที่ ๓) คำภาษามครของ พระดำรัสที่ตั้งวงร และคำ

ภาษาไทยของ พระมหาภูซงคฺในวรรคนี้ เปรียบดกับคำภาษาดังหว
 ดั้งดักฤตและที่แปลเป็นภาษาไทยในตำรา เมื่อผู้ซึ่งดมมตให้เป็นเทวดา
 เข้ามาในโรงพิชิตแล้ว พระผู้ประกาศถามว่า “เทวดาอาราธนาคุณตักโ
 อาวอุย”

ดมมตเทวดาตอบว่า “อวิตินทุริดีตินน”

พระผู้ประกาศถามว่า “เทวโยอาวอุย”

ดมมตเทวดาตอบว่า “อามาจุจเทวโย ดหปวิจวรา พยคตเสถิ” ถาม
 และตอบกันอย่างตะ ๓ ซ้ำ

ความที่เอาไปแต่งไว้เป็นภาษาไทย พระผู้ประกาศถามครั้งเดียว
 ว่า ท้าวจุลโลกบาลและเทวดาที่เชิญมายังโรงพิชิตไว้รับศีลแล้วหรือยัง
 ดมมตเทวดาตอบว่าได้รับศีลแล้ว ข้าพเจ้าได้ก่ตัวมาในตอนก่อน
 ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเปิดदनกระบวนการ
 เชิญเทวดา เป็นพระตั้งให้ราชบุรุษไปเที่ยวเชิญเทวดาเมื่อประกาศเวด
 เข้า ครั้นถึงประกาศเวดคำ พระถนราชบุรุษว่าได้ไปเชิญเทวดาตาม
 ดั่งฆานต์แล้วหรือ ราชบุรุษตอบว่าได้ไปเชิญแล้ว และสำคัญว่า
 เทวดาบรรดาที่เป็นดัมมาทิกูจึงมายังโรงพิชิตไม่ขัดดั่งฆานต์ มีคำ
 ถามคำตอบเป็นภาษามคธ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงพระ
 ราชนิพนธ์ใช้สำหรับกระบวนที่ทรงแปลงใหม่ แต่คำถามคำตอบภาษา
 ดังหวดั่งดักฤตตามตำราเดิมก็โปรดให้คงไว้ไม่ตัดออกเลย เห็นจะเป็น
 เพราทรงเคารพต่อต้นตำราเดิมเหมือนอย่างท่านแต่ก่อน ตรงไหน
 ไม่ชอบจะทำตามอย่างชาวลังกาก็แต่งเป็นภาษาไทยไปต่างหาก แต่

คงคำประกาศภาษาดึงหวดดังตฤต อันเป็นต้นตำราไว้ไม่ร้อแย่งอย่างใด
 ดังเกิดตามที่เขาใจได้ เห็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงเปลี่ยน
 คำในประกาศภาษาดึงหวดดังตฤตแห่งเดียวแต่คำนำพระนามพระเจ้า
 แผ่นดินในประกาศเวดเขา ดังกาใช้คำนำพระนามว่า "กัมโพชาธิปติ"
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงเปลี่ยนเป็น "สยามาธิปติ" แต่
 เหตุไฉนชาวตั้งกาจึงเอาคำกัมโพชาธิปติ อันเป็นยศของพระเจ้าแผ่นดิน
 เขมร ไปใช้นำพระนามพระเจ้าแผ่นดินตั้งกานำประหัดดาใจนักหนา
 คิดดูว่า หรือกรุงกัมพูชาจะได้คำว่าพิชิตบุษมาจากตั้งกาก่อน แล้ว
 ไทยได้ตำรามาจากกรุงกัมพูชาอีกต่อ ๓ เมื่อพิจารณาด้วยเหตุการณ
 ดังกล่าวมาในตอนที่ ๓ และที่ทำงานของพระไทยตลอดประกาศเกิดทำงานของ
 ตั้งกา ไม่สัมพันธ์ที่จะถ่ายทำงานมาจากพระเขมร ยังคงเห็นว่าไทย
 ได้ตำราตรงมาจากตั้งกาพิเคราะห์ตามเรื่องพงศาวดารตั้งกา ในเวลา
 เกิดยุคเขมรมกมพระเจ้าแผ่นดินตั้งราชธานีหนบางทหนบาง บางทมี
 หลายประเทศในคราวเดียวกัน คำ "กัมพูชาธิปติ" อันมีอยู่ในประกาศ
 ภาษาดึงหวดดังตฤต น่าจะเป็นชื่อราชอาณาเขตอันหนึ่งในตั้งกาท่วบ
 ซึ่งตั้งตำราพิชิตบุษขันเป็นทีแรก เป็นแต่ชื่อพ้องกันกับเมืองเขมรดอก
 กระจม้ง ที่ความานเป็นแต่ตามความคิด ถ้าจะเอาเป็นหลักฐานก็ได้แต่
 บอกว่าไม่รู้

บรรคที่ ๕) "พระดังษ์หมู่ใหญ่ได้ทำการดำรชายนงคตสุตฺรนั้นด้วย
 คณะดำรชยาย เพื่อเป็นบรรณาการแก่เทวดาทงหลายผู้มาประชุมกัน
 แล้ว ณ สถานที่นั้น"

“ชาวชมพูทวีปพึงอนุโมทนาบุญในกุศลกรรมนั้นเถิด”

“(ชาวชมพูทวีป) พึงอนุโมทนาบุญที่ข้าพเจ้า (พระสงฆ์) ทั้งหลายให้เกิดชน (บำเพ็ญ) แล้วด้วยการสักการะ มีกรบชาติด้วยประทีปรูปดอกไม้ และด้วยการไหว้กราบนับถือซึ่งเป็นไปในวิถันตริย มีพระพุทธรเจ้าเป็นต้น และด้วยความเป็นผู้หมั่นประกอบซึ่งสุจริตกิริยาเนื่อง ๆ เป็นคนนั้นเถิด”

“(ชาวชมพูทวีป) พึงอนุโมทนาบุญที่บรมอุตตมธัมมามาริราชเจ้า ผู้บริสุทธิธรรมาดอย่างยิ่งของชาวเราทั้งหลาย ทรงพระนาม (ออกพระนามมีสร้อยอย่างกตง) มหาธมามินทร จอมแห่งบวรวิถันโกธินทร มหินทรายุชยามหานคร พร้อมด้วยชาวพระนครให้เกิดชนแล้ว ด้วยอาวาสถาน บำเจียทาน ตามพุทธทาน (การถวายหมากพุด) และกุศลกรรมพิเศษ มีอัญชฎกรรมและดำจกรรม เป็นต้น ซึ่งเป็นไปแล้วในสงฆ์หมู่ใหญ่ตลอด ๗ วันนั้นเถิด”

วิจารย์วรรคที่ ๕) ประกาศตั้งแต่วรรคนี้ไปจนจบ ในตำราอ้างว่าเป็น “คาถาเรียกเทวดาในกัมพูฉัตร์ ให้มาช่วยกันขับผียักษ์มีจิตาทิฐิ” พิเคราะห์ข้อความที่ว่าพระสงฆ์ได้สดุดาชยายมงคลสูตรเป็นบรรณาการแก่เทวดา ดุหมายความว่าสดุดมนต์เช่นเมื่อก่อนประกาศ ร่ายการในตำราก็ว่าเมื่อพระสงฆ์สดุดมนต์จบแล้วจึงให้ส้มมกเทวดาเข้ามาในโรงพิธี แต่พระอาจารย์คุณรัตนบอกว่าในเมืองตั้งกาเมื่อเทวดามาถึงโรงพิธีแล้วจึงสดุดมนต์ให้เทวดาฟังเป็นธรรมเนียมบรรณาการ ความซึ่งทำยวรรคที่หาพิชตรุษ ๗ วันนั้นตรงตามตำราตั้งกา ในตั้งกา

๕ ๕๘๖๐ วัน แต่ไทยเราทำเพียง ๕ วันมาแต่เดิม เห็นจะเป็น
 เพราะมีการพระราชพิธีอันอนันต์จะทำแต่เดือน ๕ กระชั้นอยู่ข้างหลัง
 (วรรคที่ ๕) “นวัคคหเทพยเจ้า มีพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระ
 อังคาร แดะพระพุธ เป็นต้น นักษัตรเทพยเจ้า ๒๗ องค์ มีพระอิศวร
 เทพยเจ้า เป็นต้น ยกขเด้นาบท ๒๗ คน มีกษัตริย์อินทได้ม เป็นต้น
 เทพยเด้นาบทคิมเทวดาเทพยเจ้า เป็นต้น เทพยเจ้าผู้รักษาทิศทั้ง ๘
 มีอินทรวรคชเทพยเจ้า เป็นต้น คณะเทพยดามีพระอาทิตย์เทพยเจ้า
 เป็นต้น เทพยเจ้าผู้เป็นจอมแห่งคณะ มีพระวรุณเจ้าวเทพย เป็นต้น
 เทพยเจ้าทั้งหลายผู้ทรงฤทธิ์อันมีไภวาร มีท้าวภูเวระแะพระอิศวรพระ
 นารายณ์ผู้เป็นทพง (ของ โลก) เป็นต้น เทพยเจ้าทั้งหลายในเทวดโลกทั้ง ๖
 ชั้นมีท้าวจาคุมหาราชเจ้า เป็นต้น แะเทพยเจ้าทั้งหลายในพรหมโลก
 ทั้ง ๓๐ ชั้นมีปาวีธัษพรหม เป็นต้น พิงอนุโมทนาบุญในกุศลกรรม
 (อันบรมชรรวมิกมหาราชเจ้าของเราทั้งหลายทรงบำเพ็ญแล้ว) นนเกิด”

“อนึ่งเทพยเจ้าทั้งหลายพวกอื่นอีก แะเทพยเจ้าทั้งหลายผู้
 ถึงดีดัตถ์อยู่ ณ เวื่อนพระโพธิ์ (พฤษ) พระเจดีย์ เวื่อนพระปฏิมา
 ณะแวกบ้าน วิหาร นคร ภูเขา ซอกเขา ด้รหน้า บ่า แม่น้ำ ทะเด
 แะในอากาศวิมาน เป็นต้น ทวทงชั้นชมพูทวีป พิงอนุโมทนาบุญในกุศล
 กรรม (ที่บรมชรรวมิกมหาราชเจ้าของเราทั้งหลายทรงบำเพ็ญแล้ว)
 นนเกิด”

วิจารณ์วรรคที่ ๕) ความในวรรคนี้แสดงให้เห็นดังกล่าวไว้ข้าง
 ต้น ว่าชาวตั้งกามิพอกกมิพทถธศาณาพรหมณ์ แะพวกตั้งหพท

นับถือพระพุทธรูปค้ำนาคอยู่ประปรายมานาน จนเดี๋ยวนี้ถือเทวดาอารักษ์
ทั้งตามคติค้ำนาคพรหมณ์และตามคติพระพุทธรูปค้ำนาคด้วยกัน ดัง
ระบุนามไว้ในประกาศวรรคนี้แต่จะต้องให้เห็นเป็นข้อสำคัญต่อไปอีกอย่าง
หนึ่ง ว่าเมื่อแรกจะทำพิธีตรุษในเมืองไทย นักปราชญ์ราชบัณฑิต
คงพิจารณาเห็นว่าในคำราที่ได้นำจากลังกา นับถือเจ้าไปในทางข้าง
ใต้ยศศาตร์มากนัก จึงคิดแก้ไขให้เข้ากับคติพระพุทธรูปค้ำนาคให้สั้นทจน
ดังฟังดังเกิดขึ้นเป็นข้อ ๆ ดังต่อไปนี้ คือ

ก) ในคำประกาศเชิญเทวดาเวดาลเข้า ประกาศดังกล่าวออกนาม
เทวดาแต่ "อุบตเทพยเจ้า" อันเป็นเทวราชประจำดังกาทวิปี ไม่ได้
กล่าวถึงจุฑโลกบาลทั้ง ๔ แต่ในประกาศภาษาไทยออกชื่อเชิญท้าว
จุฑโลกบาลมาเป็นประธาน โดยถือว่าท้าวจุฑโลกบาลเป็นต้นเหตุของ
อาชานาฎิสัตว์ คำประกาศภาษาไทยเวดาลคำที่ไม่มีระบุชื่อเทวดาที่มี
ในประกาศลังกา ถ่มมตรวมไว้ในคำว่า "เทพยเจ้าทั้งหลาย" ทั้งน
การที่เปลี่ยนคำในประกาศข้อนี้ต่อไปนี้

ข) คือที่แต่งศักดิ์เด็กถ่มมตเป็นเทวดามายังโรงพิธีในดังกาคงมี
แต่ (แทนอุบตเทพยเจ้า) คนเดียว (ดังจะปรากฏต่อไปข้างหน้า) ที่
แต่งเด็กเพิ่มเป็น ๔ คนแทนจุฑโลกบาล ต้องเป็นการประดิษฐ์ขึ้นใน
เมืองไทยนี้ การที่ไทยเปลี่ยนแปลงคำราดังกาก็ยังมีอย่างอื่นอีก จะ
เห็นได้ต่อไปข้างหน้า

วรรคที่ ๖) "ฉิวาอมมนุษย์ทั้งหลาย มียักษ์ เปเรต ภูต บิศาจ
เป็นต้น เหล่าใด (เป็น) ผู้ไม่ขันสนมยินดีเบกบานในพระรัตนศรัย มี

พระพุทธรูปเป็นต้น มีอยู่ในจักรวาล (ไซรั) อมนุษย์เหล่านี้แต่เพียง
อนโมทนาบุญในกุศลกรรม (ที่บรมธรรมิกมหาราชเจ้าของเรา
ทั้งหลายทรงบำเพ็ญแล้ว) นั้นเกิด”

“อุบตเทพยเจ้า และมหาราชผู้เป็นประธานทั้งหลาย และเทวราช
เจ้า มีพระสุมนะเทพยเจ้า วิภังคนเทพยเจ้า และกัตติเกยะเทพยเจ้า
เป็นต้น ผู้รักษาดวงตี่ซึ่งตั้งกาทวีป (อัน) เป็นที่ดำเนินของจอมเทพยเจ้า
(นั้นนั้น) ฟังอนโมทนาทางดินในกุศลกรรม (ที่บรมธรรมิกมหาราชเจ้า
ของเราทั้งหลายทรงบำเพ็ญแล้ว) นั้นเกิด”

“เทพยเจ้าทั้งหลายฟังตามตั้งสอนอมนุษย์ทั้งหลายผู้ (ที่) ไม่ขึ้น
ขมยิดี้เบิกบาน (ในพระรัตนตรัย มีพระพุทธรูปเป็นต้น) หากอมนุษย์
เหล่านี้หลงอกถน (เซอ) ต่อคำตั้งสอนไซรั ก็จะมีอุปัทวทางดิน
(อันเกิด) จากทุกขเวทนาที่เป็นไปในสัตว์ระทั้งหลาย กล่าวคือ โรคโอ
(ลูก) คำดำปแข็ง โรคผอมแห้ง โรคบาง (หรือหนี) โรคมังคร้อ
และจากการถึงคราวเปลี่ยนฤดู และอุปัทวเกิดแต่ดาวประจำจักรวาล
ออกกาบาด ดาวหาง ฝนร้ายและนิมิตร้าย เป็นต้น ซึ่งจะมาถึงแต่
ตั้งเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ (มีสัตว์อย่างอื่น) ผู้บริสุทธิ
สะอาดยิ่งนัก (ตั้ง) มีพระนามประกาศแล้ว (เป็น) มหาราชเจ้า
เจ้าแห่งสยามบรมกษัตริย์สูงสุด และ (โรคภัยที่จะเกิด) แก่ชาว
พระนคร (อัน) มีนามว่าบรรพตโกสินทรมหินทรายุชยามหนคร พระ
รัศมีก็จะพึงเจริญด้วยความเป็นผู้มีอายุยืน และความไม่มีโรคเป็นต้น”

วิจารณ์วรรคที่ ๖) ความในวรรค ๖ นั้นชวนให้เข้าใจว่า ใน

ประกาศของดังกล่าวกำหนดเขตดาเป็น ๒ พวก พวกหมู่ใหญ่ที่ได้ระบุนามไว้
ไว้ในวรรคที่ ๕ เป็นเขตดาในชมพูทวีป รวมจากมหานครอยู่ในหนด้วย
เป็นแต่แม่ส่วนกุศลไปให้ เขียวแต่เขตดาที่ระบุนามในวรรคที่ ๖ นี้ อัน
ถึงสถิตอยู่ในดังกล่าว มาช่วยห้ามพวกอมนุษย์อย่าให้ทำร้ายแก่
พระเจ้าแผ่นดินและประชาชนชาวดังกล่าว ไทยเปลี่ยนเขตดาประจำเมือง
ดังกล่าวขึ้นมาเป็นเขตดาประจำเมืองไทยเรียกว่า "เขตดารักษากำแพงนคร"
ความตรงกับ "พระสยามเทวาธิราช" แต่ข้อที่กล่าวในประกาศภาษาไทยว่า
"ให้มาช่วยจับผู้ร้ายออกไปนอกขอบเขาจักรวาท" นั้น ใน
ประกาศดังกล่าวเป็นแต่มาให้มาช่วยตั้งด่านพวกผู้ร้าย ห้ามไม่ให้มาช่วย
จับได้ไม

วรรคที่ ๗) "หากว่าอมนุษย์ทั้งหลายเหล่านั้นจะไม่พึงเป็นผู้
(เชื้อพอง) ออกตนต่อคำสั่งสอน (ของเทพยเจ้าไซรั) พระภิกษุ (ผู้สอด)
๒ รูปผู้เป็นประธานนั่งแถวในโรงมณฑปนี้ (จะ) พึ่งเริ่มตั้ง (สอด)
อาชานาฏยัสตรอันวิจิตรที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงตั้งเคราะห์ (ดีคือ
โลก) ทรงตั้ง ผู้ทรงแนะนำโดยพิเศษ ทรงตั้งแถว (จากหลังคือ
กิลัด) ทรงเมิกบานแถว ทรงแต่งใจไว้แล้ว อันอมนุษย์ มียักษ์
รากษส ครุฑ คนธรรพ์ กุมภภัณฑ์ เขตดา และวิยาธรเป็นต้น
ผู้ถึงสถิตอยู่ในแดนโกฏีแห่งจักรวาทพึงยกย่อง (ยำเกรง) ตลอดจน
ตามยามแห่งราตรี ด้วยความยินยอมของท้าวมหาราชผู้ประเสริฐ
ทั้ง ๕ กล่าวคือ ท้าวชครวิรุ ท้าววิรุพหก ท้าววิรุบัณฑ และท้าว
เวสส์วัตน์ ผู้เป็นใหญ่ในจตุทิศเพื่อรักษาป้องกันการขึ้นเดินนั้น (นอน)

ของพุทธบริษัททั้ง ๔ มีพระภิกษุและภิกษุณีเป็นต้น ท่านทั้งหลายพึง
 ดับพระกรรมน กกรรมทั้งหมดจนยอมขอบใจแต่พระดังมี แต่”

ต้นความตามประกาศดังกล่าวเพียงเท่านี้

วิจารณ์วรรคที่ ๑) ที่ประกาศดังกล่าวไม่มีคำปรากฏว่าเชิญเทวดา
 มาช่วยขับไล่ยักษ์นั้น คงเป็นด้วยถือว่าอำนาจที่จะขับไล่ยักษ์อยู่ใน
 อาณานฤยัตตวร พระสัตว์ตนพวกยักษ์ก็ตองหนีไปด้วยอาณภาพของ
 พระสัตว์ตน

อนึ่งพึงสังเกตว่าในประกาศดังกล่าวเพียงออกนามจาตุมหาราชทั้ง ๔
 องค์ข้างท้ายประกาศ ในวรรคที่ ๕ ก็เป็นแต่ออกนามรวมกับเทวดา
 อื่น ๆ ในชมพูทวีป ซอนเป็นเค้าอีกแห่ง ๓ ให้เห็นว่าที่เชิญเทวดา
 จาตุมหาราชเป็นประธานในพิธีตรุษเป็นความคิดที่ไทยแก้คำราวดังกล่าว.

ตอนที่ ๗

ว่าด้วยพิธีตรุษในเมืองลังกา

ได้กล่าวมาข้างต้น ว่าที่ในเมืองลังกาเดียนยังทำพิธีตรุษกันอยู่ เรียกว่า "พิธีปรัด" แปลว่าพิธีบวงสรวง และพระอาจารย์คุณรัตน์ ได้เขียนพรรณนาดลักษณะพิธีมาเป็นภาษาอังกฤษ ข้าพเจ้าอ่านแล้ว ได้ถามท่านต่อไปอีกบ้าง ได้ความดังกล่าวต่อไปนี้

พิธีตรุษเมืองลังกา

เมื่อจะขึ้นปีใหม่ตามประเพณีของชาวลังกาในราวเดือนเมษายน แต่ไม่กำหนดวันขึ้นปีใหม่ก่าสุดแต่สะดวกเมื่อใด พระตั้งชื่กับพวก กรมการและราษฎรที่นับถือ พระพุทธเจ้าสำนักช่วยกันจัดการทำพิธีปรัด ทุกเมือง ทำที่วัดใหญ่แห่งใดแห่งหนึ่งในเมืองนั้น เอาขรรคม้าดาเป็น โรงพิธี ซึ่งผ้าขาวคาดพาดานประดับด้วยรูปดาวเดือนตะวันและภาพอื่น ในอากาศรายไปทั้งนั้น แล้ววงสายลัญจณ์รอบและแต่งศาลาด้วย ใบไม้ชนิดไม้ประดับทุกด้าน ทักตางโรงพิธีนั้นตามณฑป Mandapa ตั้ง บนแม่แคร่ยกพื้นเป็นทงพระบรมชาตุกับเครื่องบูชา และลาดอาสน์ สำหรับพระสวด มณฑปนั้นทำใหม่ทุกปี ตกแต่งประดับประดาอย่าง ประณีต บางแห่งลงทุนตั้ง ๓๐๐๐ รูปี มีประตู ๔ ด้าน ที่ริมประตู มักตั้งงาช้างกับกระถาง ต้นไม้ทองเหลือง บุกดอกมะพร้าวเป็นเครื่องแต่ง

ทุกช่อง นอกโรงพิธีออกไปในदानวัดตั้งซุ้มทางเข้าทุกช่องและตั้งราวของรอบบริเวณ ถึงเวดาค่าแต่งประทับทั่วทั้งวัดทุกคืน

การพิธีนั้นทำ ๗ วัน มีพระสงฆ์หมู่ใหญ่ราว ๒๐-๓๐ รูปนั่งในมณฑปสวด “มหาปริต” Maha Paritta (๓๒ คำนาน) เป็นคณะสวดรายวันละ ๓ ครั้ง คือเวดาศวดสวดแต่ยามรุ่งจนโมงเช้าครั้ง ๑ เวดาศวดสวดแต่ยาม ๒ โมงจน ๓ โมงครั้ง ๑ เวดาศวดสวดแต่ ๔ ทุ่มจน ๕ ทุ่มครั้ง ๑ เวดาศวดสวดคณะสวดรายดังกล่าวมา มีพระคู่สวด ๒ องค์นั่งสวดภาณวารที่ในมณฑปทั้งกลางวันกลางคืน ถึงคืนที่ ๖ เมื่อพระสงฆ์หมู่ใหญ่สวดมหาปริตจบแล้ว พระคู่สวดสวดธรรมจักกัปวัตตคณสูตร Dhamma-cakkap - Pavattana - Sutta และมหาสัมมยสูตร Maha Samaya Sutta ด้วย

ถึงวันที่ ๗ (ตรงกับวันยงอาฎานา) เวดาศวดพระภิกษุรูป ๑ สวด “วิหารอัสนะ” Vihāra Asna (เชิญเทวดาซึ่งตั้งสถิตอยู่ณที่ต่าง ๆ) ครั้นถึงเวดาศวด ๒ โมงพวกดีดบุรุษเข้ากันเป็นกระบวณแห่งเครื่องสักการะ มีดอกไม้แดงเป็นต้น ไปยังเทวดาทันบัถของมหาชนในเมืองนั้น อัญเชิญเทวดาให้มาฟังพระสงฆ์สวดมนต์ในโรงพิธีในค่ำวันนั้น

ครั้นเวดาศวด ๔ ทุ่ม ให้เด็กคน ๓ แต่งตัวได้มุงกุฏอย่างเทวดาเรียกว่า “เทวดา” Devaduta มีชายฉกรรจ์เป็นบริวารถือดาบ ๘ คนห้อมล้อมพร้อมกันมายังโรงพิธี เมื่อมาถึงพวกบริวารสวด “โทรกทะ อัสนะ” Dorakada Asna แทนเด็กเทวดา บอกพระสงฆ์ว่า

เทศตามาถึงแล้ว พระภิกษุ (ผู้ประกาศ) จึงสวด “อนุศาสน์” Anusāsana (ตรงกับประกาศเวรคำของไทย) แล้วพระสงฆ์หมู่ใหญ่ สวดมนต์ มุ่งมกตสูตรเป็นต้นให้เทวดาฟัง เมื่อสวดมนต์แล้วพระสงฆ์ ๔ รูปผลัดกันสวดอาฏานาฏิยสูตร Atānātiya Sutta ต่อไปจน รุ่งสว่าง

ถึงเวตาเช้า พระสงฆ์สวด อนุโมทนาแล้วประนํามนต์พระปริตกับ แจกจ่าย (สายดิญจน์ ?) แก่พวกสัตว์บุรุษ เป็นเสร็จงาน
 หนึ่งตลอดทั้ง ๗ วันทำการพิธี พวกสัตว์บุรุษเฝ้าพระ (๕
 เข้า เพศ) ทุกวัน หมดคำอธิบายของพระคุณรัตนเท้าน

วิจารณ์พิธีตรุษเมืองลังกา

พิธีตรุษ ที่ใน ลังกา ทวีปเดิมทำเป็น พระราชา พิธี พระ ราชา มหา กษัตริย์เป็นประธานเหมือนอย่างที่ทำในเมืองไทย เป็น “งานหลวง” พิธีตรุษที่ชาวลังกาทำกัน ทุกวันนี้ พวกชาว หัวเมือง ทำกันตาม มีตามได้ ทำอย่างเรียกว่า “งานเซตยศักดิ์” ชาวรายการพิธีอย่างเดิมเดี่ยมาก แต่กระนั้นเมื่อพิจารณาตามอธิบายของพระคุณรัตน เท้าน ก็เห็นยังมี หลักการพิธีตรุษอยู่หลายอย่าง บางอย่างพิจารณาเทียบกับลักษณะ พิธีตรุษของไทย แต่เห็นการที่ไทยเอาแบบดังกล่าวมาแก้ไขได้อีกบ้าง ดังจะกล่าวต่อไปนี้

๑) ชาวลังกายังทำพิธีตรุษ ๗ วันตรงกับแบบเดิม ที่ปรากฏ อยู่ในประกาศภาษาดังหวตั้งสถฤต ไทยมาตตเถย ๒ วันดังกล่าวมา

แล้ว ที่ไม่จำกัคว่าของท่าเมอชนแรมกัคว่า จะเอาแต่วันพฤหัสบดี
ในเดือนมกราคมเป็นกำหนด คั้งต้นนิษฐานมาข้างต้น

๒) ที่สวดมนต์มหาปริตวันตะ ๓ ครั้งทุกวันนั้นก็อาจจะเป็นตำรา
เดิมในลังกา ไทยมาดเดี่ยครั้ง ๓ ครั้งสวดแต่ ๒ ครั้ง เข้าครั้ง ๓
เย็นครั้ง ๓ เห็นจะเป็นเหตุที่ไม่ได้ยงพระแม่กัร เพราะถือว่าคอน
เข้าที่สวดมนต์เหมือนกับตอนเย็น เดิมคงสวด ๓๒ คำนานทั้ง ๒ เวลา
แต่ว่ามาเปลี่ยนเป็นสวดมนต์จำพวกคำอำนาจพรตอนเวลาเช้า มีคาถา
“พาหุ้ดหุ้ด” เป็นต้นจึงเรียกในตำราของไทยว่าถวายพรพระ หมาย
ความว่าคำอำนาจพรของพระพุทชเจ้า แต่ตามอธิบายนี้ไม่มีกัรเดยง
พระด้วยเครื่องกระยาบวช ซึ่งน่าเชื่อว่ามีในแบบเดิมแต่พวกชาวลังกา
ชนหลังเด็กลง

๓) การสวดภาณวารทั้งกัตถวันกัตถคืนคัตถอดการพิริณตรง
กักับไทย มาผิดกันที่สวดพระธรรมจักรกับมหาสมัย์สูตร ตามแบบ
ลังกาพระคู้สวดสวดพระธรรมจักรกับมหาสมัย์สูตรในคืนที่ ๖ คืคืน
ก่อนยงอาฎานา แต่ในตำราไทยสวดพระธรรมจักรกับมหาสมัย์สูตรนำ
หน้าภาณยกัชในคืนยงอาฎานานนพิเคราะห์เหตุการที่สวดพระธรรมจักร
กับมหาสมัย์สูตรในคืนก่อนยงอาฎานาน่าจะเป็นแบบเดิมในลังกาสวดแต่
ไม่ตรัจิตต์ค้อเทวดาในคัตถพระพุทชคำด้นา อันมีนามระบุไว้ใน ๒
พระสูตรนั้น ก่อนที่จะเชิญมา แต่ในคำประกาศเทวดาภาษาดังหว
ตั้งสัถกฤต ตรงกล่าวถึงพระธรรมที่พระดังมีสวดรับเทวดา ออกชื่อแต่
มงคดสูตร ไม่ออกชื่อพระธรรมจักรแถมมหาสมัย์สูตรเหมือนใน

ประกาศภาษาไทย นำต้นนิษฐานว่าที่ไม่ออกชื่อพระสุทรทั้ง ๒๒ เพราะ
 สวดแต่แว่นก่อนเทวดามายังโรงพิธี เพราะฉะนั้นการที่พระคู่สวด
 ขนเคียง สวดพระธรรม จักกับ มหาสมัยสูตรให้เทวดาฟัง ก่อนพระพิธี
 ธรรมสวดภาณยักษ์ น่าจะเป็นการที่เปลี่ยนแปลงในเมืองไทย เพราะ
 เห็นว่ามี จตุราริยลัจ เป็นหลักพระธรรม อยู่ในธรรมจักกับปวัตตนสูตร
 ควรสวดรับเทวดาอยู่แล้ว

๔) ในวันชิงชาฎานา ที่มีพระภิกษุสวดคิหารอสังขะเชิญเทวดา
 ให้มาเข้าพิธีคำวันนั้นตรงกับแบบไทย แต่ที่มีกระบวนแห่พวกดีด-
 บุรุษออกไปบอกกล่าวเชิญเทวดาที่เทวสถานในตอนเช้า ไทยเอามา
 แปลงเป็นจัดกระบวนออกไปเวลาค่ำ บอกกล่าวเชิญเทวดาแล้ว
 เสดยรับเด็กที่ด้อมมตเป็นเทวดาแห่จากเทวสถานมายังโรงพิธี ดังปรากฏ
 อยู่ในตำราเมืองนคร ฯ แต่เมื่อตั้งตำรารัชกาลที่ ๓ เด็กท่งแต่งเด็ก
 เป็นเทวดาแคะแห่เทวดามาจากเทวสถาน แต่ยังมีสังฆการี ๒ คน
 แต่งตัวเป็นเทวดาด้อมมตกลับมา ถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่โปรดการที่เอาคนด้อมมตเป็นเทวดา เห็นจะทรง
 ทราบถึงขณะการพิธีที่ชาวต่งก้ายทำอยู่ จึงเอาเค้ามาเปลี่ยนแปลง
 เป็นให้ราชบุรุษไปเชิญเทวดาเวลาเช้า แล้วมาบอกพระสงฆ์ในตอนค่ำ
 ว่าได้ไปเชิญแล้ว แคะเข้าใจว่าเทวดาจะมาแล้ว ตัดเรื่องด้อมมตคน
 เป็นเทวดาได้หมด

๕) ตอนเทวดาด้อมมต หรือที่ต่งกาเรียกว่าเทวดาทูไปตั้งโรงพิธี
 ตามกระบวนของต่งกาก็ผิดกับกระบวนในตำราของไทยชอบกต ใน

คำราชของไทยให้เทวดารับศีลเดี่ยวก่อนแล้วจึงเข้าไปในโรงพิธี พิเคราะห์
ดูราวกับว่าเทวดาต้องลงมาทูลถือนพระพุทธรูปศักดิ์นา ถ้ามีฉันทน์ก็อยู่ใน
พวกมัจฉาทิฏฐิ อันอาจจะถูกขับได้ แต่กระบวนของดังกาเทวดาไป
ถึงก็เข้าโรงพิธีทีเดียว ไม่บังคับให้รับศีลก่อน เพราะฉันทน์ถึงจะเป็น
เทวดานอกพระพุทธรูปศักดิ์นา เช่นพระอิศวรและพระนารายณ์เป็นต้น
ก็เข้าไปรับศีลจนบุญได้เหมือนกันหมด

๖) เวลาเมื่อเทวดาเข้าไปถึงในโรงพิธี ตามคำราชไทย ทั้ง
คำราชเมืองนคร ฯ และคำราชรัชกาลที่ ๓ พอพระผู้ประกาศได้เห็น
เทวดาสมมตก็ปราศรัย แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ทรงแก้
เป็นพระถามราชบุรุษว่าได้ไปเชิญเทวดาแล้วหรือยัง ราชบุรุษว่าได้
ไปเชิญแล้ว และเข้าใจว่าเทวดามาแล้ว แต่นั้นพระจึงปราศรัยเทวดา
ต่อไป ด้วยความเข้าใจว่าเทวดามาอยู่ในโรงพิธีแล้ว ในกระบวนของ
ดังกาเมื่อเทวดาเข้าไปถึงโรงพิธีแล้ว โทรกทะ อัดนะ บอกพระสงฆ์
ให้รู้ว่าเทวดามาแล้ว พระผู้ประกาศจึงปราศรัยเทวดาต่อไป

๗) กระบวนต้อนรับเทวดาอย่างดังกากับในคำราชของไทยก็ผิด
กันใน คำราชของไทยเชิญให้เทวดา ฟังพระคู่สัตต สวด พระธรรมจักรกับ
มหาสมณสูตรแล้วพระสงฆ์หมู่ใหญ่สวดคถายพรแก่เทวดาเมื่อจะกลับ
ไปในเวลาพระคู่สัตต สวดภาณยักษ์ถึงกาลอาชานาฎิยปริต ในกระบวน
ของดังกา สัมกับคำประกาศภาษาดังกาถึงดังกา เมื่อพระผู้ประกาศ
ปราศรัยให้ศีลจนบุญแก่เทวดาแล้ว พระสงฆ์หมู่ใหญ่สวดมนต์ มิ่งมงคล
สูตรเป็นต้น ให้เทวดาฟังเป็นธรรมบรรณาการแล้วคถายพรแก่เทวดา

เมื่อจะกลับไป ต่อเทวดากลับไปแต่จึงเริ่มตัดภณยักษ์ เทวดา
ไม่ได้ฟังด้วยพระธรรมจักรกับมหาสมณสูตร เพราะด้วยเหตุ
คืบก่อนแล้ว

๘) กระทบพระธรรมจักรที่ท่าเรือท่าพระแจ้งแล้วพระธรรมจักร
นามนต์แก่บรรดาผู้เขาพระศกตรงกับของไทย แต่การแจกจ่ายด้วย
สัญญาชนน แบบเดิมน่าจะทำผิดมรแจกเหมือนอย่างของไทยทำ มาถึงชั้น
เป็นงานเขตยศกักจึงตกลงมาเพียงแจกจ่ายด้วยสัญญาชน

ตำนานพระธรรมจักรคนเรือมาเขียนถวายสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรม
พระนริศรานุวัดติวงศ์ เพราะพระองค์ท่านกับชาวเจ้าบุรี โยธาณคดี
ด้วยกัน แต่ไม่แน่ใจว่าจะมีผู้อ่านพอใจอ่านออกถึงกักคน เพราะผู้เอา
ใจได้ในเรื่องพระธรรมนอย และพระนวกเด็กศนย์ไปแล้ว ถ้าหากมีใคร
อ่านแต่ใครจะทราบความให้พิสดารควรมีสุดเรื่อง “ประกาศพระ
ราชพิธี” เดิม ๓ ซึ่งพิมพ์ในงานพระศพกรมพระดมตอมรพันธุ์ เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๕๙ กับเรื่อง “พระราชพิธี ๓๒ เดือน” ซึ่งพระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ ไว้สำหรับตอบด้วย.